

Varaždinska trgovina u 17. stoljeću

Havliček, Petar

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:490544>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-12**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA POVIJEST

Petar Havliček

VARAŽDINSKA TRGOVINA U 17. STOLJEĆU

Diplomski rad

Mentor: dr.sc. Hrvoje Petrić

Zagreb, srpanj 2021.

Izjava o autentičnosti rada

Ja, Petar Havliček, diplomant na istraživačkom smjeru, student modula Rani novi vijek diplomskog studija povijesti na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, izjavljujem da je diplomski rad pod nazivom „Varaždinska trgovina u 17. stoljeću“ rezultat mog istraživanja i u potpunosti samostalno napisan. Izjavljujem i to da nijedan dio diplomskog rada nije izravno preuzet iz navedene literature ili napisan na nedozvoljen način, te da se tekst u potpunosti temelji na literaturi kako je navedeno u bilješkama, uz poštivanje etičkih standarda u citiranju i korištenju izvora.

U Zagrebu, 25. lipnja 2021.

SADRŽAJ

1. Uvod.....	1
1.1. Pristup i metodologija rada	1
1.2. Izvori i literatura	3
2. Trgovina u Srednjoistočnoj Europi tijekom 17. stoljeća	5
2.1. Ugarsko područje	9
2.2. Slovenske pokrajine	10
2.3. Hrvatsko-Slavonsko Kraljevstvo	12
3. Preduvjeti trgovačkog razvoja Varaždina u 17. stoljeću	14
3.1. Prometni položaj	14
3.2. Demografska slika	16
3.3. Trgovački privilegiji	18
4. Varaždinska trgovina	20
4.1. Trgovina solju	21
4.2. Trgovina s Vojnom krajinom.....	26
4.3. Trgovina stokom	31
4.4. Trgovina medom i voskom	33
4.5. Trgovina vinom i prehrambenim proizvodima	37
4.6. Trgovina tkaninama, krznom i kožom	40
5. Trgovci	44
5.1. Porijeklo i socijalni status trgovaca	44
5.2. Trgovački ceh.....	48
5.3. Investiranje trgovačkoga kapitala	49
6. Vlastelinska trgovina na varaždinskom području	52
7. Zaključak.....	56
8. Sažetak	59
9. Summary	59
10. Prilozi.....	60
11. Bibliografija	67

1. Uvod

1.1. Pristup i metodologija rada

Varaždin je u 17. stoljeću imao ulogu civilnog i vojnog grada. Temeljem Andrijinog privilegija iz 1209. godine, uživao je status slobodnog i kraljevskog grada, također je od 1595. godine bio sjedište Slavonske vojne krajine, a od 1630. Varaždinskog generalata.¹ Od kraja 16. stoljeća bio je pod značajnim utjecajem plemićke obitelji Erdődy – varaždinskih nasljednih župana i vlasnika varaždinske tvrđave. Erdődyji su tijekom cijelog stoljeća pravili probleme gradskim vlastima jer su ugrožavali slobodu trgovine i gradsku autonomiju. Unatoč takvoj složenoj političkoj situaciji, Varaždin se početkom 17. stoljeća počeo razvijati kao obrtničko i trgovačko središte, zahvaljujući pogodnom geostrateškom i tranzitnom položaju. Geografski se nalazio na pograničnom području Srednjoistočne Europe, na političkoj granici habsburškog i osmanskog imperija. Bio je prometno povezan s ostatkom Srednjoistočne Europe preko Štajerske i Ugarske. Prometni pravac prema Štajerskoj bio je posebno važan u kontekstu upravljanja i snabdijevanja Slavonske vojne krajine, dok je kroz Ugarsku vodio tranzitni pravac koji je spajao Srednjoistočnu Europu i Osmansko Carstvo. Odnosi s Osmanlijama bili su relativno dobri nakon Žitvanskog mira 1606. godine i ustrojavanja granice na rijeci Ilovi, što je svakako moglo pridonijeti porastu trgovačkog prometa na pograničju. Iako je bilo povremenih upada u vojne utvrde s obje strane, krijumčarenja, pljački i četovanja, relativni mir se održao do rata (1663. – 1664.), kada su Osmanlije neuspješno pokušali ponovno prodrijeti prema zapadu. Međutim, navedeni rat nije imao toliko utjecaja na varaždinsko područje, kao što je imao Veliki bečki rat (1683. – 1699.), u kojem su se vojne operacije odvijale u neposrednoj blizini Varaždina, u Slavoniji i na područjima do rijeke Une. Navedeni je rat prouzročio ekonomsku krizu u cijeloj regiji Srednjoistočne Europe. Na varaždinskom se području kriza osjetila najviše u vidu pada trgovačkog prometa, nedostatka robe i visokih cijena.

U radu se polazi od pretpostavke da Varaždin, geografski i po karakteristikama socioekonomskog razvoja, pripada regiji Srednjoistočne Europe. Dakle, na obilježja i razvoj varaždinske trgovine u 17. stoljeću utječu regionalni makroekonomski trendovi. U Srednjoistočnoj Europi osjećaju se značajne posljedice socioekonomskih promjena koje su izazvane prebacivanjem svjetske trgovine s Mediterana na Atlantski ocean. Mijenjaju se

¹ Hrvatska enciklopedija, s.v. „Varaždin,“ <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=63887> (posjet 20.5.2021).

trgovačke rute, izbija opća ekonomska kriza te se smanjuje uloga Srednjoistočne Europe u svjetskoj trgovini. Prema tome, cilj rada jest preispitati uklopljenost varaždinske trgovine u trgovačke trendove koji su specifični za područje Srednjoistočne Europe.

U fokusu je istraživanja trgovina koja se odvija u Varaždinu te na regionalnom području gdje je prisutan političko-ekonomski utjecaj grada. U analizi razvoja i položaja varaždinske trgovine u kontekstu Srednjoistočne Europe uzimaju se u obzir sljedeći čimbenici: povoljan geografski položaj na važnim prometnim pravcima; uloga središta Varaždinskog generalata; trgovački privilegiji u statusu slobodnog i kraljevskog grada, tranzitna uloga u pravcu Osmanskog Carstva i dalje prema istoku te sudjelovanje u trgovačkom prometu između kontinentalne unutrašnjosti i primorskih područja.

Varaždinska se trgovina istražuje pomoću kvantitativne i kvalitativne analize gradskih zapisnika i računa. U njima se pronalaze podaci o trgovcima, trgovačkom poslovanju i različitoj robi koja cirkulira na tržištu. Kada govorimo o robi, bilježe se samo fragmentarni broječni podaci za pojedine godine, dok se podaci o trgovcima u gradskim zapisima mogu pratiti za cijelo razdoblje. No, iako fragmentarni i oskudni, podaci o robi i trgovcima ipak omogućuju da se istraže pojedini aspekti trgovine na varaždinskom području.

Prije svega, ispituje se položaj Varaždina u regionalnoj trgovinskoj mreži Srednjoistočne Europe. Uzimaju se u obzir opći trgovački trendovi i promatra se njihov utjecaj na varaždinski slučaj. Prema tome, nameću se sljedeća pitanja: koje se sve vrste trgovina pojavljuju na varaždinskom području?; na kojim se prometnim pravcima odvija uvozno-izvozna trgovina?; do kuda dosežu utjecaji varaždinske trgovine? Nadalje, u odnosu na regionalnu trgovinu, pokušat će se utvrditi postoje li određene specifičnosti u varaždinskom slučaju, s obzirom na to da se radi o pograničnom gradu, koji je podređen vojnoj ekonomiji i društveno-političkim previranjima na habsburško-osmanskoj granici. U drugom dijelu istražiti će se uloga i značaj domaćih te stranih trgovca u gradskom društvu. Pokušat će se identificirati trgovci i kategorizirati prema vrsti trgovine kojom su se bavili. Nastojat će se prikazati različiti aspekti društvenog i političkog djelovanja trgovaca – konkurentnost na tržištu, investiranje kapitala, socijalna mobilnost i način života u gradu. Naposljetku, vidjet će se kakav je bio utjecaj vlastelinske trgovine na trgovačko poslovanje u gradu.

1.2. Izvori i literatura

U istraživanju varaždinske trgovine najviše je doprinijelo gradivo koje je nastalo djelovanjem Gradskog magistrata. Od publiciranog arhivskog gradiva značajni su *Zapisnici poglavarstva grada Varaždina*² (*Protocolla magistratus liberae et regiae civitatis Varasdini*) koji su poznati i kao *Protokoli*. Objavljeni su u jedanaest svezaka koji obuhvaćaju razdoblje od 1587. do 1715. godine. Radi se o zbirci različitih dokumenata poput kupoprodajnih ugovora, nagodbi i odluka poglavarstva te sažetih zapisa koji svjedoče o obavljenom pravnom poslu ili izrečenoj sudskoj presudi. Osim toga, to je bogat izvor informacija o upravi, ekonomiji i ljudima. Prije svega, *Protokoli* su nam omogućili da identificiramo pojedine varaždinske trgovce i da pratimo njihovu djelatnost u gospodarskom, političkom i društvenom kontekstu.

Od publiciranih izvora izdvaja se još *Vectigal varasdinskoga varassa*, odnosno cjenik pristojbi za tržno mjesto iz 1658. godine. Nastao je kao odluka gradskog poglavarstva o reguliranju trgovačkih pristojbi. *Vectigal* je objavio Julije Janković pod naslovom: *Dva cjenika za trg slob. i kralj. grada Varaždina, 1658. – 1740.*³ Cjenik je bogat izvor informacija o različitoj robi koja je pristizala u Varaždin. Ponekad se za pojedinu robu bilježi i njezino porijeklo, što pomaže da se odredi uvozna i izvozna trgovina Varaždina.

Od neobjavljenih izvora koristila su dva dokumenata iz Državnog arhiva u Varaždinu, pohranjena među ispravama i spisima Radikalnog arhiva u fondu br. 2 Poglavarstva slobodnog i kraljevskoga grada Varaždina. Dokumenti su nastali djelovanjem varaždinskog Gradskog magistrata, a svjedoče o trgovini koja se odvijala na gradskoj tržnici i sajmovima. Radi se o računima gradskih primitaka i izdataka za 1688. i 1691. godinu. U izvornom rukopisu računi se nazivaju: *Regestum Prudentis et Circumspecti Domini Caroli Ruez Liberae Regiaeque Civitatis Varasdiensis... pro anno 1688. Factum* i *Regestum Prudentis et Circumspecti Philippi Kraiachich Senatoris et vagae magistri liberae Regiae Civitatis Varasdinensis Anni 1691.*⁴ To su popisi koji dokumentiraju robu koja je dolazila ili odlazila iz Varaždina tijekom godine, popisane po danima i mjesecima. Za svaki dan bilježi se podatak o pojedinoj robi, ponekad i osobi koja je prodaje ili kupuje te iznosu poreza koji se plaćao kao pristojba za tržno mjesto. Računi su pisani pretežito na hrvatskom jeziku, kajkavskom narječju, dok je protokolarna struktura dokumenta pisana latinskim jezikom. Nastali su kao dio administracije gradske

² *Zapisnici Poglavarstva slobodnog i kraljevskog grada Varaždina*, priredili Josip Barbarić i Josip Kolanović, sv. I–XI (Varaždin: Državni arhiv u Varaždinu, 1990. do 2006).

³ Julije Janković, „Dva cjenika za trg slob. i kralj. grada Varaždina,“ 1658. – 1740., *Starine*, knj. 26. (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1893), 1–19.

⁴ U daljnjem tekstu koristit ćemo naziv *Gradski račun* ili *račun*.

uprave i kao takvi bilježe ukupni godišnji prihod i rashod gradske blagajne. S obzirom na podatke koje pružaju, prigodan su izvor za proučavanje gospodarskih pokazatelja i to primjenom kvantitativne analize.

Za potrebe promatranja varaždinske trgovine u regionalnom kontekstu korištena je literatura koja se odnosi se na inozemne monografije i članke o trgovini i trgovcima u Srednjoistočnoj Europi.

Od hrvatske literature značajna su bila historiografska djela koja se općenito bave ekonomskom poviješću hrvatskih zemalja u 17. stoljeću. Tu se izdvajaju djela Rudolfa Horvata⁵, Zlatka Herkova⁶ i Josipa Adamčeka⁷ koja su doprinijela da se oskudne informacije o varaždinskoj trgovini sagledaju u kontekstu trgovine na širem regionalnom području. O ekonomskoj povijesti Varaždina, posebno trgovini, najviše su pisali Slavko Kapustić⁸ i Mira Ilijanić⁹, koja je napisala članak o trgovačkim vezama Ptuja i Varaždina, dok je Kapustić objavio tri članka o varaždinskim trgovcima i trgovini u 17. stoljeću. U njima je na temelju raznovrsnog arhivskog gradiva obradio dio varaždinske trgovine s Vojnom krajinom, opisao je borbu za tržište soli u Varaždinu i donio je priču o najpoznatijem varaždinskom trgovcu – Vinku Pergeru.

Od novijih autora u hrvatskoj historiografiji u navedenom istraživanju pomogli su radovi Hrvoja Petrića¹⁰ o gospodarskom razvoju Varaždina na pograničnom prostoru. Osim toga, veliki dio ovoga rada nastao je na temelju informacija koje je u svojim radovima objedinila Višnja Burek. Vrijedno je njezino monografsko djelo o povijesti Varaždina u 17. stoljeću koje je objavila 2019. godine pod naslovom *Otkrivanje gradskih tajni: Varaždin u 17. stoljeću*.¹¹ U navedenoj knjizi mogu se pronaći detaljni podaci o varaždinskoj trgovini i

⁵ Rudolf Horvat, *Povijest trgovine, obrta i industrije u Hrvatskoj* (Zagreb: AGM, Hrvatska gospodarska komora, 1994).

⁶ Zlatko Herkov, *Povijest zagrebačke trgovine*, (Zagreb: JAZU, 1987).

⁷ Josip Adamček, *Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV do kraja XVII stoljeća* (Zagreb: Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Odjel za hrvatsku povijest; Liber, 1980); Josip Adamček, „Sukobi grada Varaždina i varaždinske vlastele u 16. i 17. stoljeću,“ u *Varaždinski zbornik 1181 – 1981.*, ur. Andre Mohorovičić (Varaždin: JAZU i Skupština općine Varaždin, 1983).

⁸ Slavko Kapustić, „Nekoliko riječi o organizaciji trgovine s graničarima u Varaždinu 17. stoljeća,“ *Zbornik radova FOI-ja 2/3* (1979); Slavko Kapustić, „O borbi za tržište soli u Varaždinu 17. stoljeća,“ *Zbornik radova FOI-ja 5* (1981); Slavko Kapustić, „Trgovačke veze Vincenca Pergera, trgovca iz Varaždina, s iglavskim trgovcem Joachimom Kopenhom,“ *Zbornik radova FOI-ja*, Vol. 5 (1981).

⁹ Mira Ilijanić, „Nekoliko podataka o vezama Ptuja i Varaždina u 16. i 17. stoljeću,“ *Ptujski zbornik IV*, ur. Jože Curk (Maribor: Založba obzorja, 1975).

¹⁰ Hrvoje Petrić, *Pogranična društva i okoliš, Varaždinski generalat i Križevačka županija u 17. stoljeću* (Zagreb: Meridijani Samobor, Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju, 2012); Hrvoje Petrić, „Gospodarstvo na pograničnom području u 17. stoljeću – primjer Koprivnice,“ *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, 16-17 (2006).

¹¹ Višnja Burek, *Otkrivanje gradskih tajni: Varaždin u 17. stoljeću*, (Zagreb-Varaždin: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad u Varaždinu, 2019).

trgovcima. Autorica donosi puno zanimljivih podataka koji su pomogli da se upotpuni slika o varaždinskoj trgovini.

2. Trgovina u Srednjoistočnoj Europi tijekom 17. stoljeća

Gospodarska situacija u Srednjoistočnoj Europi u 17. stoljeću slijedila je razvoj procesa koji su započeli u 16. stoljeću. Tada su se u Europi dogodile značajne gospodarske promjene, koje su prema Immanuelu Wallersteinu bile inicirane krizom feudalizma u kasnom srednjem vijeku. Posljedično kao odgovor na krizu dolazi do geografskih otkrića, kolonijalne ekspanzije Europe, razvoja različitih načina upravljanja radnom snagom, pojave relativno snažnih centraliziranih država i stvaranja svjetske kapitalističke privrede. Navedene se promjene nisu jednako manifestirale na cijelom području Europe. Kriza feudalizma pokrenula je različiti razvoj na istoku i zapadu. Wallerstein tvrdi da su se u Europi razvile tri ekonomske zone – centar (Zapadna Europa), periferija (Istočna Europa), te poluperiferija (Sredozemlje i dio Srednje Europe). Prema tome, Srednjoistočna Europa pripadala je u 16. i 17. stoljeću području ekonomske poluperiferije i periferije.¹²

Europu je u 16. stoljeću zahvatio gospodarski rast zahvaljujući pojačanom priljevu plemenitih metala iz Novog svijeta. To je potaknulo ekonomski rast koji se manifestirao kroz pojačani protok novca i porast kapitala. Posljedično je to dovelo do oslobođenja radne snage koja je bila preusmjerena u specijaliziranu proizvodnju temeljenu na istočnoeuropskim sirovinama. Zapadna Europa postala je matica u kojoj se proizvodilo pomoću sirovina i hrane koja se dobavljala na periferiji, odnosno u Istočnoj Europi. Na istoku, odnosno u Srednjoistočnoj Europi, posljedično zbog veće potražnje Zapada za poljoprivrednim proizvodima i sirovinama, jačaju feudalne strukture, odnosno dolazi do refeudalizacije. Uvjetovanost Srednjoistočne Europe ekonomskom potražnjom Zapada bila je vidljiva na primjeru kretanja cijena. Opći trend u Europi predstavlja revolucija cijena koja u Srednjoistočnoj Europi slijedi gotovo iste trendove kao u Zapadnoj Europi – stalan rast u prvoj polovici 16. st., ubrzani rast u drugoj polovici 16. st. i neznan rast u prvoj polovici 17. st.¹³

Gradovi Srednjoistočne Europe imali su tijekom 16. i 17. stoljeća tri zajedničke karakteristike ekonomskog razvoja. Jaroslaw Miller navodi kako im je bilo zajedničko što su

¹² Immanuel Wallerstein, *Suvremeni svjetski sistem*, preveo Janko Parvić (Zagreb: Centar za kulturnu djelatnost, 1986), 32.

¹³ Stanislas Hoszowski, „Central Europe and the Sixteenth-and Seventeenth-Century Price Revolution“, u *Economy and society in early modern Europe: essays from Annales*, ur. Peter Burke, 85 – 103 (New York: Evanston; San Francisco, London: Harper Torchbooks, 1972), 90.

raskinuli sa srednjovjekovnim trgovačkim rutama i okrenuli se prema izgradnji privatne gradske ekonomije; građani su se orijentirali prema veleposjedima i agraru; te končano gradska proizvodnja i trgovina ovisili su o regionalnom i lokalnom tržištu.¹⁴

Dio gradova izgubio je svoju pravnu neovisnost potpadanjem pod vlastelinsku upravu. Počinju se stvarati i tzv. agrarni gradovi, odnosno povlaštena trgovišta, koji su bili uključeni u vlastelinsku ekonomiju, te su ovisili o njezinoj proizvodnji i tržišnim rutama. Bila su to trgovačka središta u kojima su se prodavali proizvodi s vlastelinskih posjeda. Njihov broj raste tijekom 16. i 17. stoljeća kada stagnira broj slobodnih kraljevskih gradova. Posljedično jača ekonomska konkurencija između slobodnih kraljevskih gradova i novih povlaštenih trgovišta – urbanih središta privatnih vlastelina. Trgovački privilegiji nisu više bili samo ekskluzivnost slobodnih i kraljevskih gradova, tu ulogu od tada preuzimaju i privatni plemićki gradovi, koji im postaju konkurencija i polako preuzimaju njihove položaje u proizvodnji i trgovini. Taj proces polako mijenja urbanu ekonomiju Srednjoistočne Europe. Pojava tzv. agrarnih gradova bila je posebno izražena na prostoru Češke, Poljske i Ugarske.¹⁵

Gradska ekonomija većinom je ovisila o ruralnom području i agraru. Miller to naziva procesom feudalizacije urbane ekonomije. Stanovnici gradova Srednjoistočne Europe (posebno Poljske i Ugarske) žive od poljoprivrede i malog zemljišnog posjeda u suburbiju, a ne bave se toliko zanatima, obrtima i trgovinom. Sličan omjer stanovnika koji se bave agrarnim djelatnostima bio je i u austrijskim komercijalnim središtima poput Salzburga i Innsbrucka. Gradovi s velikim posjedima su imali mogućnost proizvoditi dovoljno hrane za svoje potrebe pa nisu ovisili o posjedima lokalnih vlastelina. Takvi su se gradovi, zbog viška poljoprivrednih proizvoda, mogli uključiti u izvoznu trgovinu prema Zapadnoj Europi. Gradovi s malim posjedima ovisili su o lokalnim veleposjedima i nisu mogli ostvarivati proizvodne viškove. Oni su zbog čestog nedostatka hrane propisivali zakonske uredbe o reguliranju trgovine, limitacijama cijena i količini robe na tržištu. Dakle, u gradovima Srednjoistočne Europe odvijao se proces agrarizacije gradske ekonomije. Najveći dobitak ranomodernog grada bilo je okretanje poljoprivredi i ulaganje u velike posjede. U tome su najuspješniji bili veliki centralni njemački i češki gradovi. U Poljskoj i Ugarskoj gradovi s malim posjedima potpali su pod ekonomsku ovisnost rastućih veleposjednika.¹⁶

¹⁴ Jaroslaw Miller, *Urban Societies in East-Central Europe, 1500 – 1700* (Aldershot, Burlington: Ashgate, 2008), 201.

¹⁵ Isto 202, 208–209.

¹⁶ Isto 211–213, 216–217, 220–221.

U takvim okolnostima neki su gradovi uspjeli održati prosperitet tako što su se uključili u vlastelinsku trgovinu, koja se bazirala na izvozu žita i poljoprivrednih proizvoda preko baltičkih luka u Zapadnu Europu. Prosperitet su održali i oni gradovi koji su imali monopol na specijaliziranu proizvodnju nekih obrtničkih proizvoda ili piva jer nisu imali konkurenciju u regiji. Oni koji se bavili tradicionalnim obrtima regije propadali su jer se uvozila jeftina manufakturna roba sa Zapada, kojoj se nije moglo konkurirati. U gradskoj proizvodnji uspjela se održati samo nekolicina gradova koji su izvozili robu na svjetsko tržište. Od proizvodnje zadržala se proizvodnja platna i tekstila u južnoj Moravskoj i Češkoj. Tamo su se po godišnjoj stopi izvoza tekstila i odjeće isticali gradovi poput Pelhrimova, Jindrichuva, Hradeca i Jihlave. Proizvedeni tekstil i platno izvozili su se prema austrijskim pokrajinama, njemačkim gradovima, Ugarskoj i Balkanu. U Ugarskoj se uvoz platna iz Češke i Moravske pojačava krajem 16. stoljeća jer propada domaća proizvodnja. Propadaju i ugarski rudarski gradovi koji nakon 1600. godine ne mogu više konkurirati uvezenom srebru i zlatu iz Novog svijeta.¹⁷

Ekonomski razvoj Zapadne Europe potaknuo je promjene srednjovjekovnih trgovačkih ruta. Težište svjetske trgovine prebacilo se sa Sredozemlja na Atlantski ocean, odnosno u Europi su kontinentalni trgovački putovi izgubili na važnosti u odnosu na one prekomorske. U srednjem vijeku bila je aktualna trgovačka ruta koja je povezivala sjever Italije s južnonjemačkim gradovima. Tom rutom prolazila je tzv. trgovina na velike udaljenosti, odnosno trgovina začinima i luksuznim proizvodima koji su dolazili s istoka. Istočnjački proizvodi dobavljali su se na Levantu, odakle su se Sredozemljem prevozili do Venecije i Genove. Od sjevera Italije vodila je transalpinska ruta kojom su se u Srednjoistočnu Europu uvozili začini i luksuzna roba s Levanta, a u suprotnom smjeru izvozili su se manufakturni proizvodi, sirovine i metal. U 16. i 17. stoljeću transalpinska ruta gubi na važnosti, vertikalnu trgovačku povezanost Europe zamijenila je horizontalna ruta od zapada prema istoku. Težište trgovine prebacuje se na horizontalnu os jer zapad potražuju sirovine i poljoprivredne proizvode s istoka, dok u suprotnom smjeru idu jeftini manufakturni proizvodi, odjeća i kolonijalna roba.¹⁸

Glavni izvozni pravac u Srednjoistočnoj Europi imao je ishodište na Crnom moru i protezao se riječnim putovima do baltičkih i sjevernonjemačkih lučkih gradova – Danziga i Hamburga. Prometni pravac preko Baltika bio je najjeftiniji za transport žita, poljoprivrednih proizvoda i ruda u zapadnoeuropska trgovačka središta. Istim pravcem dolazila je

¹⁷ Isto 210, 224–229.

¹⁸ Zsigmond Pal Pach, „The Shifting of International Trade Routes in the 15th-17th centuries, “ *Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae* Vol. 14, No. 3/4 (1968): 287–288, 292, 294.

zapadnoeuropska roba. U Hamburgu su se uvozili tekstilni proizvodi koji su se dalje razvozili u gradove Srednjoistočne Europe. Osim pomorskog pravca, Europa je bila povezana transkontinentalnom rutom preko Rajne. Tim pravcem dobavljali su se u južnonjemačke gradove tekstil i odjeća iz Engleske i Nizozemske, a posredno su tim pravcem njemački trgovci uključili nizozemske i engleske trgovce u razmjenu na sjevernotalijanskom tržištu. Od južnonjemačkih gradova ističe se uloga Nürnberga koji je bio tranzitno središte za uvoz robe sa sjevernotalijanskog područja.¹⁹

U Srednjoistočnoj Europi veći gradovi bili su uključeni u svjetsku trgovačku razmjenu preko mreže internacionalnih sajmova koji su se održavali u Bavarskoj, Saskoj, Šleskoj, Poljskoj, Moravskoj i Češkoj. Sajmovima je kolala istočnoeuropska roba, poput ruskog krzna i kože koju su potraživali trgovci sa Zapada. Oni su pak na sajmove dovozili začine, visoko-kvalitetan tekstil i metalne proizvode koje su se prodavali za istočnoeuropsko tržište. Najvažniji sajmovi održavali su se u Frankfurtu i Leipzigu. Na frankfurtski sajam stizale su volovske kože i bakar iz Ugarske, a u ponudi su bili skupocjeni tekstil i tkanine. U drugoj polovici 17. stoljeća Augsburg se uzdigao kao proizvođač tekstila za područje Srednjoistočne Europe. Za potrebe masovne proizvodnje Augsburg je preko Amsterdama dobavljao indijsku tiskanu pamučnu robu i sukno. Čvorište trgovačkih putova Srednje Europe bilo je u Leipzigu, gdje se je ujedinjavao trgovački promet s luka na Sjevernom moru, s Jadrana, iz Ugarske, Rusije i Poljske. Ondje su se sajmovi održavali tri puta godišnje, a osim toga grad je ujedno bio i središte tekstilne industrije.²⁰

Tijekom 17. stoljeća stagnira trgovačka razmjena između zapada i istoka Europe. Tehnički napredak i specijalizacija poljoprivredne proizvodnje na Zapadu smanjili su potražnju za istočnoeuropskim žitom, poljoprivrednim proizvodima i sirovinama. Na stagnaciju izvozne trgovine utjecao je pad cijena žita zbog smanjenje proizvodnje. Djelomično je na stagnaciju utjecala i devalvacija srebrnog i zlatnog novca kojim se plaćalo istočnoeuropske proizvode. Smanjuje se izvoz žitarica iz Poljske i stoke iz Ugarske, zbog ekonomske krize koja je izazvana propadanjem poljoprivredne proizvodnje temeljene na „drugom kmetstvu“. Ujedno se smanjuje kupovna moć kmetova i seljaka, a gradovi se ekonomski i demografski ne razvijaju dovoljno brzo da bi im bilo potrebno masovno uvoziti proizvode iz Zapadne Europe. Izvoz

¹⁹ Isto 295, 300, 302.

²⁰ Miller, *Urban Societies in East-Central Europe*, 224; Josef Kulischer, *Opća ekonomska povijest srednjega i novoga vijeka*, sv. 2 *Novi vijek*, preveo Miroslav Brandt (Zagreb: Kultura, 1957), 240–243.

žitarica i stoke usmjeren je na gradove Srednje Europe, posebice izvoz stoke prema njemačkim i austrijskim gradovima iz kojih su se prema istoku izvozile različite tkanine i tekstil.²¹

2.1. Ugarsko područje

Ugarska je također osjetila utjecaj opće ekonomske krize i stagnacije izvozne trgovine prema Zapadu. U 16. stoljeću bilježio se ekonomski rast zbog izvoza poljoprivrednih proizvoda, najviše stoke i vina, koža, krzna te bakra. U izvoznoj trgovini vinom najviše su se okoristili veleposjednici, dok je većina gradova i trgovišta ostala izvan konkurencije, osim nekih gradova Gornje Ugarske uz zapadnu granicu prema austrijskim pokrajinama. Iz područja Šoprona vino se izvozilo u austrijske pokrajine, a vino iz Tokajske regije pretežito prema Poljskoj. Stoka se izvozila prema Srednjoj Europi, posebno prema južnonjemačkim gradovima. Do pada izvoza stoke dolazi polako u prvoj polovici 17. stoljeća, zbog manje potražnje na zapadnoeuropskom tržištu, porasta cijena te unutrašnjih društveno-političkih problema (ustanci ugarskog plemstva protiv Habsburgovca). Ugarsku stoku je na području Srednje Europe zamijenila uvozna iz Danske, posebno na njemačkom području. Ugarskim uzgajivačima izravna su konkurencija bili talijanski i njemački trgovci stokom koje je podupirao bečki dvor. Zbog čega su se ugarski uzgajivači odlučili na krijumčarenje stoke prema južnonjemačkim gradovima. U drugoj polovici 17. stoljeća dolazi do drastičnog pada izvoza stoke. Primjerice 1580. bilo je izvezeno 100 000 grla u godini, dok je 1730-ih godina taj broj iznosio jedva 56 000. Unatoč drastičnom padu izvoz se i dalje odvijao i to pretežito prema Moravskoj, austrijskim i južnonjemačkim gradovima. Također, izvoz bakra iz Banske Bistrice doživljava drastičan pad zbog konkurentnijeg bakra iz Čilea i Švedske – najvećeg izvoznika u Europi.²²

Ugarska je bila važno tranzitno područje kojim je u Srednjoistočnu Europu dolazila roba iz Osmanskoga Carstva. U vrijeme osmanskih osvajanja, sredinom 16. stoljeća, većina „turske robe“ (svila, pamuk, začini, odjeća, tepisi) dolazila je iz Vlaške i Moldavije te su je dalje preprodavali saski trgovci iz Debrecena i Košica. Tranzit „turskom“ robom kroz Ugarsku nastavio se i u 17. stoljeću. Pojačane trgovačke aktivnosti bile su moguće zbog sklapanja trgovačkog sporazuma između Habsburgovaca i Osmanlija 1615. godine. Prema sporazumu Habsburgovci su mogli poslati svoje bečke, njemačke, talijanske, švicarske trgovce da trguju na području Istanbula. S druge strane, Habsburgovci su dali pravo trgovanja osmanskim

²¹ Zsigmond Pal Pach, „Diminishing Share of East-Central Europe in the 17th Century International Trade,“ *Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae* Vol. 16, No. 3/4 (1970): 295–296, 300.

²² Miller, *Urban Societies in East-Central Europe*, 231–234; Pach, „Diminishing Share of East-Central Europe,“ 296–297.

pravoslavnim trgovcima na njihovom području. Pravoslavni su se trgovci kao osmanski podanici naselili u ugarski gradovima Györu, Komaromu, Kassi (Košice) te u gradovima na istočnoj obali Tise. Ubrzo su preuzeli glavnu ulogu u tranzitnoj trgovini na ruti Balkan-Srednja Europa. Svilu, začine, pamuk, tepihe i istočnjačku odjeću prodavali su na području austrijskih pokrajina, u Italiji i u njemačkim zemljama. U Košicama se 1610. godine pojavljuje „turska“ roba koja se uvozila iz smjera Trnave i Zemuna. Detaljnije o vrsti robe koja je dolazila iz Osmanskog Carstva govori popis iz Vesprema iz 1637. godine. Prema tome, osmanski pravoslavni trgovci prodavali su papuče, grubu vunenu odjeću (aba), čizme, papuče, kordovanu, grimizne čizme i cipele. Osim osmanskih trgovca s područja Ugarske, na bečkom tržištu pojavljuju se osmanski trgovci iz Srbije. Njihova prisutnost bilježi se 1560-ih godina kada se protiv njih bune donjoaustrijski staleži, koji ih nastoje izbaciti kao konkurenciju pa ih tuže za krijumčarenje. Unatoč tome, oni se zadržavaju i postaju dominantni u trgovini stokom koja doživljava vrhunac u 18. stoljeću.²³

2.2. Slovenske pokrajine

Na prijelazu u 16. stoljeće na slovenskom području jača tranzitna trgovina između južnonjemačkih gradova, sjevernotalijanskog područja, Ugarske i Hrvatske. Intenzitet tranzitne trgovine ovisio je o političkoj situaciji u regiji. U vrijeme osmanskih osvajanja počela je opadati trgovina s Hrvatskom, Slavonijom i Ugarskom pa se težište trgovine preusmjerilo prema primorskim gradovima, gdje su se izvozili stoka i žito. Glavnu ulogu u trgovini na velike udaljenosti imao je prometni pravac iz sjeverne Italije preko Beljaka i Judenburga do Beča. Tim je pravcem dolazila uvozna roba poput luksuznih predmeta, kolonijalne robe i raznovrsnog tekstila. Porast trgovačke razmjene potaknuo je konkurenciju između gradskih trgovca, lokalnih vlastelina i seljačke trgovine. Sve su više jačali i strani trgovci te strana trgovačka društva koji su preuzeli trgovinu najznačajnijom robom (stokom, žitom, metalima). Domaći trgovci su se ograničili na području lokalnih trgovačkih središta.²⁴

U 17. stoljeću na slovenskom području zbog opće ekonomske krize i pada kapitala dolazi do promjena u trgovačkim odnosima. Kriza izbija zbog propasti dotadašnjeg dominantnog južnonjemačkog kapitala, Tridesetogodišnjeg rata i propadanja trgovačkih veza

²³ Lajos Geccsenyi, „Turkish goods“ and „Greek merchants“ in the kindom of Hungary in the 16th and 17th Centuries,“ *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* Vol. 60, No. 1 (2007): 60-62; Fodor Pal, „Trade and traders in Hungary in the age of Ottoman conquest: an outline,“ *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, Vol. 60, No. 1 (2007) 5.

²⁴ Branislav Đurđev, Bogo Grafenauer i Jorjo Tadić, ur., *Historija naroda Jugoslavije*, sv. 2 (Zagreb: Školska knjiga, 1959), 350–353.

s njemačkim protestantskim državama, zbog državne politike iseljavanja bogatog protestantskog građanstva i plemstva. Nedostatak prihoda nastojao se nadoknaditi povezivanjem nasljednih zemalja sa sjevernotalijanskim pokrajina. Na slovensko područje dolaze talijanska trgovačka društava i poslovni ljudi (katolici) koji ubrzo preuzimaju monopol u uvoznoj-izvoznoj trgovini – izvoz žita, goveda, voska, meda, platna, drva te uvoz morske soli, duhana, engleskog i francuskog sukna. Najunosnija je bila trgovina živom i morskom solju. Izvoz žive iz Idrije kontrolirali su talijanski poslovni ljudi do druge polovice 17. stoljeća kada taj posao ponovno dolazi u ruke države. Trgovina morskom solju bila je ograničena zbog favoriziranja štajerske soli iz Aussea, a rasprostirala se uglavnom na području slovenskog teritorija do rijeke Drave.²⁵

U uvoznoj i izvoznoj trgovini isticali su se strani veletrgovci (grosisti). Naseljavali su se na slovenskom području izvan gradova kako bi izbjegli cehovska pravila i gradski nadzor u trgovini. Kupovali su vlastelinske posjede te su uglavnom stjecali status plemstva, kako bi izbjegli trgovačka ograničenja koja su inače posjedovali gradovi. Dolazili su pretežito iz talijanskih i južnonjemačkih krajeve, primjerice iz Augsburga, Tirola i Bergama. Bavili su se veletrgovinom (pšenica, platno, goveda, ulja, sukna, željeza, pamuka), posuđivanjem novca, rudarstvom, talioničarstvom i opskrbljivanjem Vojne krajine. Nasuprot njima, gradski trgovci nisu prelazili okvire lokalnog tržišta. Njihov položaj bio je sve više uzdrman jačanjem vlastelinske i seljačke trgovine.²⁶

U 17. stoljeću za Varaždin je značajnu ulogu imalo područje južne Štajerske gdje je prolazio prometni pravac za izvoznu trgovinu i opskrbu Vojne krajine. Posebno su bile izražene trgovačke veze Ptuja i Varaždina prometnim pravcem preko rijeke Drave. Ptuj je do kraja 16. stoljeća imao značajnu ulogu u tranzitnoj trgovini stoke, agrarnih proizvoda i tekstila između Ugarske i sjevernotalijanskog područja. U 17. stoljeću Ptuj stagnira u gospodarskom razvoju zbog promjene trgovačkih pravca. Tranzitna trgovina iz Ugarske prema talijanskom području prenosi se s tzv. „ljubljskog puta“²⁷ na prometni pravac koji je kroz hrvatsko područje vodio prema Jadranu. Unatoč tome, Ptuj ipak zadržava važnu ulogu kao tranzitno mjesto koje povezuje Varaždin preko Graza sa Srednjoistočnom Europom.

²⁵ Vasko Simoniti i Peter Štih, *Slovenska povijest do prosvjetiteljstva*, prevela Anamarija Paljetak (Zagreb: Matica hrvatska, 2004), 311–312.

²⁶ Isto 314–315.

²⁷ Ljubljanski put – važni prometni pravac u tranzitnoj trgovini između Ugarske i sjeverne Italije u 16. stoljeću. Na tom pravcu najvažniju ulogu ima trgovačko naselje Ptuj. Pravac je povezivao naselja Maribor i Ljubljanu i vodio je kroz Savinjsku regiju prema sjevernoj Italiji. Bio je najvažniji pravac u tranzitnoj trgovini stoke i poljoprivrednih proizvoda iz Ugarske u sjevernu Italiju; Jože Curk, *Trgi in mesta na slovenskem Štajerskem: urbanogradbeni oris do začetka 20. stoletja* (Maribor: Založba Obzorja Maribor, 1991).

2.3. Hrvatsko-Slavonsko Kraljevstvo

Na ekonomski razvoj Hrvatsko-Slavonskog Kraljevstva u 17. stoljeću bitno su utjecala ranija osmanska osvajanja koja su suzila njegov teritorij na „ostatak ostataka“. Glavnina trgovačkih aktivnosti preselila se na sjeverozapad Kraljevstva, uz granicu prema slovenskim pokrajinama i Ugarskoj. Nekadašnji trgovački putovi prema Jadranu bili su propali zbog osmanskih provala, zbog čega se trgovina preusmjerila na ceste koje su preko slovenskih pokrajina spajale hrvatske zemlje s pomorskim lukama.²⁸ Općenito se trgovina usmjerila prema Austrijskim Nasljednim Zemljama, posebno nakon formiranja Vojne krajine 1578. godine, kada je bila nužna opskrba vojske namirnicama, oružjem i različitim proizvodima.

U 17. stoljeću trgovina je znatno razvijenija, prije svega zbog prestanka osmanskih osvajanja te uspostave relativno stabilne granice na rijeci Ilovi, nakon Žitvanskog mira 1606. godine. Pogranična gradska naselja poput Koprivnice i Križevaca doživljavaju društveni, demografski i gospodarski oporavak. Trgovina se posebno razvijala na pograničnom području zbog potreba opskrbe Vojne krajine. U snabdijevanje vojske bili su uključeni domaći i strani trgovci, vlastelini, te zapovjednici i vojnici. Najviše su zarađivali na prodaji sukna i hrane, a često su uz to krijumčarili i drugu robu, jer nisu morali plaćati trgovačke namete.²⁹

Slično kao i u ostatku Srednjoistočne Europe, na području Kraljevstva sve se više osjećao pritisak feudalne trgovine na gradsku trgovinu. Zbog potražnje poljoprivrednih proizvoda i sirovina na Zapadu, sve se više u trgovinu uključuju vlastelini, koji postaju izravna konkurencija gradskim trgovcima. Ekonomski jača obitelj Zrinski koja trguje prekomorskom robom i poljoprivrednim proizvodima, povezujući trgovinskim prometom svoje posjede na sjeveru s jadranskom lukom Bakar. Bili su izravni konkurenti Habsburgovcima na sjevernom Jadranu jer su trgovačkim prometom u Bakru gušili razvoj habsburških luka – Rijeke i Senja, zbog čega im je bilo ograničeno pravo slobodne trgovine, te im je plijenjena roba. No, ipak su na osnovu vojnih zasluga ishodili od kralja pravo slobodne trgovine na cijelom hrvatskom području, ne plaćajući poreze. Bili su konkurencija i gradskim trgovcima, posebice u zagrebačkom Gradecu, gdje su otvorili gostionicu i dućan s prekomorskom robom.³⁰

U široj okolici Varaždina ekonomski jačaju zagrebački Gradec i biskupski Kaptol. Njihov gospodarski razvoj temeljio se na doseljavanju novih trgovca i drugih poduzetnika. Osim stranih i domaćih trgovaca doseljavali su se obrtnici, velikaši, plemići i seljaci iz okolice.

²⁸ Đurđev, Grafenauer i Tadić, ur., *Historija naroda jugoslavije*, sv. 2, 426.

²⁹ Isto 713; Neven Budak, „Pogranična gradska naselja sjeverne Hrvatske u 17. stoljeću,“ *Radovi : Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 25/1, (1992): 29.

³⁰ Đurđev, Grafenauer i Tadić, ur., *Historija naroda jugoslavije*, sv. 2, 714.

U trgovačkim poslovima tijekom 16. i 17. stoljeća dva zagrebačka naselja bili su međusobni konkurenti. Trgovački je profitirao Kaptol jer je poticao slobodnu trgovinu i dolazak stranih trgovaca na svoje područje, dok je Gradec, štiteći prava domaćih trgovca, zabranio trgovanje stranim trgovcima (osim u vrijeme godišnjih sajмова). Kaptol je preuzeo ulogu središta zagrebačke trgovine, a inicijativu su preuzeli strani trgovci od kojih se ističe Hans Leonhard Mülbacher, poznatiji kao knez Lenard. On je bio veletrgovac koji je djelovao na regionalnom području, pa su njegove poslovne aktivnosti dosezale i do Varaždina.³¹

Zagrebačka je trgovina u 17. stoljeću bila usmjerena u nekoliko pravca. Posebice je jačao trgovački promet iz Ugarske, preko zagrebačkog područja, prema sjevernojadranskim lukama, iz kojih su se izvozili stoka, žito, krzna, a uvozili sol i prekomorska roba. Zagrebačko je područje bilo preko Varaždina povezano sa Štajerskom, najviše s Ptujem i Grazom. Ptuj je bio značajno izvozno mjesto za stoku i poljoprivredne proizvode, dok je Graz bio poznat po sajmovima. Osim toga, Zagreb je imao izraženu trgovačku vezu prema Kranjskoj, posebice prema Ljubljani koja je bila tranzitno mjesto u trgovini prema Rijeci, Veneciji i Rimu. Iz Ljubljane su dopremali sol i kolonijalnu robu rijekom Savom ili kopnenim putovima, a u obrnutom smjeru izvozili su žito, stoku, vino, krzno i med.³²

³¹ Hrvoje Petrić, „Stoljeće oporavka i napretka“, u *Povijest grada Zagreba*, knjiga 1, *Od prehistorije do 1918.*, ur. Ivo Goldstein, Slavko Goldstein, 154 – 199 (Zagreb: Novi liber, 2012), 165.

³² Isto 167.

3. Preduvjeti trgovačkog razvoja Varaždina u 17. stoljeću

Gospodarski oporavak Varaždina započinje početkom 17. stoljeća. Završetkom Dugog rata (1593. – 1606.) nastupa razdoblje relativnog mira i sigurnosti na pograničnom prostoru. Takav relativan mir održao se više od pola stoljeća, dok nisu u drugoj polovici i krajem 17. stoljeća ponovno započeli ratovi s Osmanlijama koji su rezultirali njihovim protjerivanjem i teritorijalnim oslobođenjem današnje Slavonije. Tijekom gotovo cijelog 17. stoljeća Varaždin je dio pograničnog prostora te je njegova gospodarska i vojna uloga znatno vezana za Vojnu krajinu. Prisutnost vojske omogućila je sigurnost kretanja ljudi i robe te je pridonijela procvatu trgovine jer su se domaći trgovci uključili u snabdijevanje vojnika i njihovih obitelji u gradu i pograničnim utvrdoma.³³

Prvotno razdoblje gospodarskog oporavka najviše se pokazalo kroz jačanje trgovine i obrta te izgradnju urbane infrastrukture.³⁴ Obrtnici i trgovci jedno vrijeme postaju nositelji gospodarskog, društvenog i političkog života. U grad dolaze strani trgovci i obrtnici koji sklapaju brakove s Varaždinkama i udomaćuju se kao građani.³⁵ Procvatu gospodarskih aktivnosti doprinijelo je osnivanje različitih cehova po uzoru na njemačke gradove. Najviše jača trgovina koja ima svoje uspone i padove, ovisno o gospodarskim i političkim okolnostima u Habsburškoj Monarhiji i na području Srednjoistočne Europe. Trgovačke aktivnosti bile su najčešće otežane zbog buna, ratova, požara, prirodnih nepogoda, suša te dugotrajnih hladnih razdoblja u godini.³⁶ Na pojačani gospodarski razvoj utjecalo je nekoliko čimbenika koji su samim time bili i preduvjeti za napredak varaždinske trgovine. Na gospodarski razvoj grada najviše su utjecali: povoljan prometni položaj, dobra demografska slika, relativna vojna sigurnost, različite uredbe i privilegije grada te blizina Vojne krajine.

3.1. Prometni položaj

Jedan od najvažnijih preduvjeta za gospodarski razvoj grada njegov je geografski položaj. Varaždin se nalazio na tromeđi Hrvatske, Ugarske i Štajerske te na sjecištu dvaju važnih srednjovjekovnih trgovačkih putova – Varaždin-Ptuj-Maribor-Leibnitz-Graz-Beč i

³³ Višnja Burek, *Otkrivanje gradskih tajni: Varaždin u 17. stoljeću*, (Zagreb-Varaždin: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad u Varaždinu, 2019), 280.

³⁴ Hrvoje Petrić, „Gospodarstvo na pograničnom području u 17. stoljeću – primjer Koprivnice,” *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, 16-17 (2006): 227.

³⁵ Ljubica Radović, „Političke, gospodarske i kulturne prilike Varaždina u 17. stoljeću,” *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin*, 12-13 (2001): 91.

³⁶ Burek, *Otkrivanje gradskih tajni*, 280.

Varaždin-Nedelišće-Nagykanizsa-Budim, usto je imao i položaj uz plovnu rijeku Dravu.³⁷ Tako je tijekom srednjeg vijeka Varaždin slovio kao značajni trgovački centar. Kontinuitet toga razvoja nastaviti će se i tijekom ranog novog vijeka kada će se na tim pravcima obnoviti trgovačka djelatnost. U tom kontekstu za Varaždin je bila značajna i činjenica da je tijekom 16. i 17. stoljeća došlo do prenošenja trgovine s tzv. „ljubljskog puta“ na direktnu prometnu komunikaciju Varaždin – sjevernodalmatinske luke, što je omogućilo da se Varaždin izdigne iznad Ptuja i preuzme većinu njegovih gospodarskih uloga.³⁸ Navedeni prometni pravci pokazuju da je grad bio dio regionalne trgovinske mreže koja se prostirala iz smjera zapadne i srednje Europe prema istoku. Pod pojmom istok podrazumijevamo pravce koji vode prema Ugarskoj i Osmanskom Carstvu. Ti su pravci tijekom 17. stoljeća postali vrlo značajni u kontekstu trgovine s Vojnom krajinom i Osmanlijama.

Grad je sjedište Varaždinskog generalata te kao takav postaje centar robne razmjene koja se odvijala zbog opskrbe i financiranja vojnika.³⁹ U takvim poslovima osobito je bila važna trgovina suknom koje se koristilo u svakodnevnom životu graničara. Osim toga, Varaždin je bio glavno skladište soli za Međimurje i Slavonsku vojnu krajinu.⁴⁰ Iz toga proizlazi da je u 17. stoljeću varaždinska trgovina s Krajinom postala relevantna prije svega jer je povezivala širu trgovinsku mrežu koja je dosegala do srednjoeuropskog tržišta. Dokazuje to činjenica da je Varaždin udaljen samo nekoliko desetaka kilometara od Ptuja, važnog križišta ranonovovjekovnih putova. Jedan od značajnijih prometnih pravaca vodio je iz Varaždina preko Ludbrega i Koprivnice te se nadovezivao na Đurđevac i Viroviticu koja je bila pod Osmanlijama.⁴¹ Od drugih značajnih putova treba izdvojiti pravac prema Legradu koji se nastavljao prema Štajerskoj i Osmanskom Carstvu, a isto tako važan je bio i prijelaz Drave kod Drnja, koji je dobio na važnosti 1690. nakon povlačenja Osmanlija iz Kaniže.⁴² Kod Drnja i Legrada nalazile su se manje luke koje su bile važne za gospodarsko snabdijevanje utvrda. Poveznica s lukom Legrad bila je od velike značajnosti jer se ona nalazila blizu utoka rijeke Mure u Dravu te je omogućavala trgovinu Murom iz Štajerske.⁴³

³⁷ Slavko Kapustić, „Nekoliko riječi o organizaciji trgovine s graničarima u Varaždinu 17. stoljeća,“ *Zbornik radova FOI-ja 2/3* (1979): 395.

³⁸ Petrić, „Gospodarstvo na pograničnom području,“ 229.

³⁹ Kapustić, „Nekoliko riječi o organizaciji trgovine s graničarima,“ 396.

⁴⁰ Petrić, „Gospodarstvo na pograničnom području,“ 230.

⁴¹ Isto, 228.

⁴² Isto.

⁴³ Hrvoje Petrić, *Pogranična društva i okoliš, Varaždinski generalat i Križevačka županija u 17. stoljeću* (Zagreb: Meridijani Samobor, Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju, 2012), 267.

3.2. Demografska slika

Procjenu broja stanovnika Varaždina pokušali su dati povjesničari koristeći se različitim izvorima kao što su popisi obrtnika, obveznika poreznih davanja, vlasnika kuća i sl. Zbog prirode navedenih izvora istraživačima je bilo moguće samo donijeti okvirnu procjenu broja stanovnika. Povjesničari se uglavnom slažu da je broj stanovnika pao u prvoj polovici 16. stoljeća kada je grad ekonomski nazadovao. No, krajem 16. stoljeća relativna sigurnost i obnova trgovačkih putova omogućuju ekonomski oporavak i porast broja stanovnika u gradu i okolici. Tako je poznato da krajem 16. st. Varaždin broji 600 kuća i prema tome ima najveći broj stanovnika među ostalim hrvatskim slobodnim kraljevskim gradovima (dva puta više u odnosu na Zagreb, Koprivnicu i Križevce zajedno). Zaključili su to Mira Ilijanić i Slavko Kapustić na temelju broja stanovnika koji se spominju u *Protokolima*, izvješća grofa Sauraua o broju kuća iz 1576. godine te odluke Hrvatskog sabora o broju vojnika koje grad šalje u banski banderij za obranu kupske granice tijekom Dugog turskog rata. Vrlo slične zaključke iznio je i Neven Budak koji je istraživao broj stanovnika tijekom 16. stoljeća. Izračunao je broj stanovnika tako što je broj kuća pomnožio s prosječnim brojem članova obitelji i njima je pridodao sluge, šegrte, vojnike i bolesne. Procijenio je da Varaždin početkom 16. stoljeća ima najmanje 1500, a najviše 1800 stanovnika. Primjenjujući istu metodu, zaključio je da je broj stanovnika sredinom 16. st. pao na otprilike između 1300 i 1600, što potvrđuje tvrdnju da su osmanska osvajanja smanjila broj stanovnika u Slavoniji. Iskoristio je broj od 600 kuća iz izvješća grofa Sauraua, koji je prema njemu trebalo smanjiti na 430 jer su ostalo bile kuće gradskih kmetova. Tim izračunom došao je do procjene da se u gradu početkom 17. stoljeća nalazi otprilike 2000-2300 stanovnika. Pretjeranu procjenu broja stanovnika donosi Ante Gabričević koji na temelju poznate brojke od 600 kuća zaključuje da je grad krajem 16. stoljeća imao 7000 stanovnika. Većina povjesničara smatra njegove procjene nerealnim i nedovoljno dobro argumentiranima.⁴⁴

Najnoviju procjenu broja stanovnika Varaždina za kraj 16. st. i početak 17. st. iznio je Hrvoje Petrić, čiji su zaključci blizu mišljenja Nevena Budaka. Razlika je u tome što Petrić ukupnom broju stanovnika dodaje i gradske kmetove, kojih je bilo između 800 i 900, pa dobiva da je ukupan broj stanovnika na gradskom području bio 2800-3200. Međutim, Petrić smatra da taj broj treba ipak smanjiti jer je računao da je prosječna obitelj u Varaždinu imala četiri do pet članova, što pomnoženo sa 600 kuća daje njegovu konačnu procjenu od 2400-3000.⁴⁵

⁴⁴ Burek, *Otkrivanje gradskih tajni*, 185.

⁴⁵ Petrić, *Pogranična društva i okoliš*, 265.

Iako pitanje točnog broja stanovnika u 17. stoljeću ostaje otvoreno, približne procjene upućuju na činjenicu da je Varaždin tada najnaseljeniji grad u Hrvatsko-Slavonskom Kraljevstvu. Potvrđuje to podatak da je Varaždin trebao, prema zaključcima Hrvatskog sabora od 29. prosinca 1653. godine, poslati banu 100 naoružanih pješaka, dok su istovremeno Križevci i Koprivnica davali po 40, a Zagreb 25 pješaka.⁴⁶

Broj stanovnika povećavao se zbog stalnog pritjecanja stanovništva iz inozemstva i okolnih krajeva. U grad se naseljavaju njemački i talijanski trgovci te obrtnici i plemići, a u okolici seljaci koji su odbjegli pred osmanskim osvajanjima. Dolazili su i „bivši kmetovi“, koji su kao djeca okolnih kmetova otišli u razne gradove i pokrajine, te su tamo izučili obrtnička i časnička zanimanja. Poslije su se vratili u Varaždin gdje su se trajno naselili i poženili. O njima govori isprava bana Ivana Draškovića iz 1603. godine, u kojoj se zastupnik grada Varaždina, Stjepan Fortuna, na zasjedanju Sabora žalio da okolni feudalni gospodari žele pohapsiti varaždinske građane, za koje smatraju da su njihovi odbjegli kmetovi. Fortuna je priznao da su ti građani nekad kao djeca bili kmetovi, no u vrijeme žaljenja navedenog vlastelina oni su bili slobodni građani Varaždina. Ban je iste godine potvrdio da su navedeni građani slobodni obrtnici, a ne odbjegli kmetovi, što je potvrdio i kralj Rudolf II.⁴⁷

Krajem 16. stoljeća zbog velikog se priljeva stranaca intenzivirao proces njihova primanja u redove građana. Pravni status varaždinskog građana (*civi*) podrazumijevao je pripadnost gradskoj općini s uživanjem svih njezinih prava i izvršavanjem svih propisanih obaveza. Proces prihvaćanja novih građana započinjao je podnošenjem zahtjeva od strane kandidata. Nakon što je prihvaćen zahtjev, novi građanin uplatio je pristojbu u gradsku blagajnu, dao je prisegu vjernosti i sa sucima i vijećnicima popio aldomaš. Međutim, nisu svi stranici imali status građana. Neki su boravili u gradu kao privremeni stanovnici. Oni su se u izvorima nazivali *extraneus* i *inhabitatores*, a najčešće su to bili trgovci i različiti službenici. Privremeni stanovnici bili su i zapovjednici, vojnici te službenici Varaždinskog generalata, koji su ipak ubrzo postajali punopravni građani jer su kupovali gradske nekretnine. Njima je građanski status bio neophodan jer su samo tako mogli posjedovati kuće i ostale nekretnine na gradskom području.⁴⁸

⁴⁶ Isto 267.

⁴⁷ Josip Adamček, „Sukobi grada Varaždina i varaždinske vlastele u 16. i 17. stoljeću,“ u *Varaždinski zbornik 1181 – 1981.*, ur. Andre Mohorovičić (Varaždin: JAZU i Skupština općine Varaždin, 1983), 239.

⁴⁸ Burek, *Otkrivanje gradskih tajni*, 190.

3.3. Trgovački privilegiji

Prve trgovačke povlastice građani Varaždina dobili su privilegijem kralja Andrije II. iz 1209. godine, kada Varaždin postaje slobodni i kraljevski grad. Građani su bili oslobođeni plaćanja poreza i tridesetine, osim kada su svojom robom putovali u njemačke zemlje ili prelazili Dunav. Tijekom 13. stoljeća ugarski kraljevi potvrđuju i dopunjuju trgovačke povlastice građanima Varaždina. Prava i obveze građana temeljene na ispravama iz 13. stoljeća činili su osnovu trgovačkog, obrtničkog i poljoprivrednog razvoja Varaždina u sljedećim stoljećima. Do 15. stoljeća nema pisanih izvora koji bi svjedočili o načinu razvoja varaždinske trgovine i obrta. U 15. stoljeću grad postaje važno trgovačko središte u regionalnim okvirima zahvaljujući održavanju velikog godišnjeg sajma. Prvi sajamski privilegij gradu je dodijelio kralj Žigmund 1406. godine. Tim privilegijem kralj je oslobodio trgovce, koji bi dolazili u Varaždin na godišnji sajam, plaćanja tridesetine, te ih je zajedno s njihovom robom stavio pod svoju zaštitu. Odredio je da građani mogu sami odabrati dan održavanja sajma, a trebao se održavati osam dana prije i osam dana poslije izabranog dana. Urlik II. Celjski privilegijem iz 1466. godine odredio je da taj sajmeni dan bude blagdan sv. Jakova (25. srpnja). Urlik je Varaždinu podijelio i stovarišno pravo (njem. *Niederlagh*) prema kojem su svi trgovci koji su prolazili kroz grad i okolicu bili obavezni izložiti na prodaju robu na gradskoj tržnici. Godišnjim sajmom i stovarišnim pravom Varaždin je krajem srednjeg vijeka postao značajno trgovačko središte u lokalnim i regionalnim okvirima.⁴⁹

Osmanskim osvajanjima u prvoj polovici 16. stoljeća dolazi do gospodarskog pada i stagnacije u razvoju trgovine i obrta. Gospodarski oporavak počinje u drugoj polovici 16. stoljeća, što se vidi u porastu obrtničkog i trgovačkog stanovništva. Proces gospodarskog oporavka nastavlja se u 17. stoljeću, kada Varaždin dobiva nove i potvrđuje stare trgovačke povlastice. Već 1610. godine Hrvatski sabor donosi zaključak prema kojem Varaždin, uz Jastrebarsko, Samobor, zagrebački Gradec i Krapinu, postaje posebni trg za izvozne proizvode (*loca depositionis*) pa je tako onemogućen nekontrolirani izvoz proizvoda iz Kraljevstva.⁵⁰ Na izvozne trgove dolazili su strani trgovci koji su tamo kupovali izvozne proizvode poput meda, svinja, goveda, žitarica. Ovom povlasticom Varaždin je uživao pogodnost jer su se svi izvozni proizvodi morali izložiti u gradu, a to je omogućilo dolazak stranih trgovaca s različitim robom. Trgovačka se prava proširuju kada kralj Matija II. 1618. godine Varaždinu dodjeljuje,

⁴⁹ Jasmin Medved, „Trgovina grada Varaždina u 15. stoljeću,“ *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU u Varaždinu*, 24 (2013): 459–463.

⁵⁰ Josip Adamček, *Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV do kraja XVII stoljeća* (Zagreb: Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Odjel za hrvatsku povijest; Liber, 1980), 742.

odnosno obnavlja nekadašnji srednjovjekovni privilegij *Niederlagh* kojim se potvrđuje da svi trgovci koji uvoze ili izvoze robu iz Kraljevstva istu trebaju prvo na nekoliko dana izložiti u Varaždinu.⁵¹ To je trgovačka povlastica koju osim Varaždina početkom 17. stoljeća uživa još jedino Gradec.⁵² Ta povlastica pokazala se vrlo povoljna za gradsku trgovinu jer su građani tako imali pravo prvokupa tih proizvoda, a isto tako došlo je do koncentracije različite robe na jednom mjestu. Osim toga, u gradu se tijekom 17. stoljeća nastavlja održavanje godišnjeg Jakobovskog sajama te još triju godišnjih sajмова: na blagdan sv. Ivana Krstitelja, sv. Jurja i u nedjelju prije blagdana Svih svetih.⁵³ Na tjednoj razini sajmovi su se održavali četvrtkom. Uz navedene povlastice svakako treba spomenuti i osnivanje varaždinskog trgovačkog ceha. Ulaskom u ceh trgovcima su omogućene određene pogodnosti i na različite im je načine otvoren pristup boljem poslovanju. Tako je varaždinski ceh trgovaca stekao svoja pravila 1629. godine.⁵⁴ Međutim, ta su pravila izgorjela u požaru 1665. godine pa je kralj Leopold I. odobrio nova 1675. godine.⁵⁵ Cehovska djelatnost bila je u razvoju tijekom cijelog 17. stoljeća te je doprinijela gospodarskom napretku grada.

⁵¹ Neven Budak, „Pogranična gradska naselja sjeverne Hrvatske,“ 36.

⁵² Petrić, *Pogranična društva i okoliš*, 268.

⁵³ Burek, *Otkrivanje gradskih tajni*, 282.

⁵⁴ Petrić, „Gospodarstvo na pograničnom području,“ 230.

⁵⁵ Isto.

4. Varaždinska trgovina

Varaždinska se trgovina odvijala na prostoru različitih državno-pravnih ustrojbenih jedinica – svjetovnih i crkvenih vlastelinstva, slobodnih kraljevskih gradova i trgovišta te područja pod vojnom upravom uz granicu s Osmanskim Carstvom. Razmjena robe bila je višestruko ograničena jer je svaki teritorij imao posebna prava ubiranja trgovačkih tereta. U slučaju uvoza ili izvoza robe iz Hrvatsko-Slavonskog Kraljevstva ubirala se tridesetina. Za prolazak robe kroz vlastelinstva i slobodne kraljevske gradove plaćala se mitničarina i mostovina, a ponekad i lučka pristojba te brodarina za prijevoz robe skelom. Na gradskim sajmovima i tržnicama trgovci su plaćali pristojbe koje je grad ubirao kao pravni subjekti na temelju kraljevskih privilegija i odluka gradskog poglavarstva. U Varaždinu se ubirala „placovina“ i pristojba za uporabu gradske vage. „Placovina“ se trebala plaćati za korištenje prodajnog mjesta na tržnici, a ubirala se od pekarica, kramarica, prodavačica maslaca i sira te trgovaca žitom. Vaga je bila smještena na forumu još od 15. stoljeća, a koristila se uz pomoć uzoraka kamenih mjera koji su bili ovjereni kraljevskim pečatom. Uzorci mjera morali su biti postavljeni na javnim mjestima u Varaždinu, Križevcima i Zagrebu, što je bilo propisano odlukom Hrvatskog sabora iz 1641. godine. Na temelju stovarišnog prava grad je ubirao pristojbu za tržno mjesto. Zbog sumnje trgovaca da vagmešter nepošteno određuje pristojbe, magistrat je 1658. godine objavio *Vectigal varasdinskoga varassa*, odnosno cjenik pristojbi za tržno mjesto. Te pristojbe je ubirao vagmešter, dok su vratarnici skupljali porez za prijelaz robe preko mostova kod Gornjih i Donjih vrata. Krajem stoljeća sakupljeni novac vratarnici su predavali vagmeštru koji je to zapisivao u svoje regeste.⁵⁶

⁵⁶ Burek, *Otkrivanje gradskih tajni*, 284–285, 287.

4.1. Trgovina solju

Trgovina solju općenito je bila jedna od najvažnijih vrsta trgovine. Prije svega sol je bila vrlo važna namirnica u ljudskoj i životinjskoj prehrani. U razdoblju od 16. do 18. stoljeća sol se smatrala najvažnijim uvoznim proizvodom. Procjenjuje se da se godišnje po stanovniku trošilo od 3,4 do 8,8 kg soli.⁵⁷ Osim što se koristila u prehrani, sol je bila najvažniji konzervans toga vremena. Koristila se za konzerviranje mesa, ribe i povrća. U srednjem vijeku trgovina solju bila je kraljevski monopol te se za njezin uvoz plaćala tridesetina. U Varaždinu se krajem 15. stoljeća podjednako koristila morska sol iz jadranskih luka i kamena sol iz Ugarske, što potvrđuje odluka Hrvatskog sabora iz 1482. godine da se dozvoljava zamjena žita za morsku i ugarsku sol.⁵⁸

U 16. stoljeću, u vrijeme osmanskih osvajanja, bilo je otežano dobavljanje kamene soli iz Ugarske, što je pružilo priliku trgovcima iz područja austrijskih i njemačkih solana da prođu na varaždinsko tržište. Velika potražnja soli i rizičnost njezina dobavljanja nastavlja se i tijekom 17. stoljeća. Kao što je već spomenuto, u Varaždinu je u to vrijeme bilo glavno skladište soli za Međimurje i Slavonsku vojnu krajinu.⁵⁹ Ondje se skladištila sol koja se dobavljala i prodavala na širem prostoru između Štajerske, Hrvatske, Ugarske i Osmanskog Carstva. Na varaždinskom području tada su cirkulirale najmanje četiri vrste soli. Jedan pravac uvoza išao je iz Štajerske, točnije iz solane Aussee koja je bila u posjedu štajerskih staleža, čiji je interes bio kontrolirati trgovinu na pograničnom području Drave.⁶⁰ Drugi uvozni put išao je iz Ugarske i njime je pristizala tzv. "turska sol" koja se tovarila u Kaniži i vodenim putem dopremala do Varaždina.⁶¹ Iz Ugarske se još nabavljala i kamena sol koja se u Varaždinu pojavljuje još u srednjem vijeku. U gradskom cjeniku (*Vectigal*) iz 1658. godine saznajemo koja se sve vrste soli pojavljuje na varaždinskom tržištu. Tamo se navode pristojbe za tovar morske soli, kamenu sol iz Ugarske i foder⁶² soli iz Njemačke. Za tovar morske soli plaćala se pristojba od dva denara, za jedan kamen ugarske soli jedan denar, te za jedan foder njemačke soli jedan denar.⁶³ Njemačka sol bila je ona koja se dobavlja iz solane Aussee u Štajerskoj. Dakle, sredinom 17. stoljeća u Varaždinu se pojavljuje morska sol, kamena sol iz Ugarske,

⁵⁷ Isto 291.

⁵⁸ Zlatko Herkov, *Povijest zagrebačke trgovine*, (Zagreb: JAZU, 1987): 93–94.

⁵⁹ Petrić, „Gospodarstvo na pograničnom području,” 230.

⁶⁰ Slavko Kapustić, „O borbi za tržište soli u Varaždinu 17. stoljeća,” *Zbornik radova FOI-ja* 5 (1981): 22.

⁶¹ Isto.

⁶² Foder – iskrivljena njemačka riječ, Fuder = voz; Julije Janković, „Dva cjenika za trg slob. i kralj. grada Varaždina,” 1658. – 1740., *Starine*, knj. 26 (1893): 15.

⁶³ Janković, „Dva cjenika,” 8.

„turska sol“ i njemačka sol iz Štajerske. Više vrsta soli na varaždinskom tržištu ukazuju na pojavu konkurentnosti među trgovcima.

Sredinom 17. stoljeća u Varaždinu se najviše trgovalo „turskom“ solju, što potvrđuju kupoprodajni ugovori u *Protokolima*. Višnja Burek tvrdi da je varaždinski trgovac „turskom“ solju vjerojatno bio Juraj Šeligović. On se u *Protokolima* 1627. godine bilježi kao učen mladić (*eruditus iuvenis*), a još je bio poznat i kao prvi varaždinski građanin koji je stekao zvanje na sveučilištu u Grazu. Šeligović se ubrzo obogatio zahvaljujući trgovini, te je počeo kupovati nekretnine u gradu. Smatra se da je obavljao vojne službe. Na obnašanje visokih službi upućuje i činjenica da je 1649. godine u Hrvatskom saboru dobio potvrdu grbovnice, te time stekao status plemića. Za Šeligovića se u kupoprodajnim ugovorima može vidjeti da je dijelom kupljene nekretnine plaćao u kamenovima „turske“ soli. Tako je npr. 1647. godine kupio vinograd od franjevac a i u cijelosti ga isplatio sa 62 kamena „turske“ soli. Nakon Šeligovićeve smrti njegova udovica Eva Bajzin nastavila je nekretnine djelomično plaćati solju. To nije bio jedini takav slučaj. U *Protokolima* se nalazi još kupoprodajnih ugovora koji potvrđuju da su se nekretnine isplaćivale „turskom“ solju.⁶⁴

Dominacija „turske“ soli na varaždinskom tržištu nije odgovarala štajerskim staležima i njihovim trgovcima. Oni su htjeli na varaždinskom području osigurati monopol njemačke soli. Unutrašnjoaustrijska Dvorska komora bila je zainteresirana da se na pogranično područje, što uključuje i Varaždin, uvede potrošnja soli iz Ausseea. Za izvršenje tog plana bili su zaduženi ptujski građanin i trgovac Octavio Boniccelli te fiskalni administrator unutrašnjoaustrijske Dvorske komore u Čakovcu Gregor Pavešić.⁶⁵ Radilo se zapravo o planu da se na diplomatski način provede uvođenje potrošnje njemačke soli i da se ukine uvoz „turske“ soli. Smatralo se da će građani Varaždina prihvatiti kvalitetniju njemačku sol, a od Boniccellija se očekivalo da odredbu provede bez protivljenja građana. Tako 1676. godine komora na zahtjev Pavešića zabranjuje uvoz „turske“ soli i uvodi uvozn u carinu na ausseesku sol koju su trebali ubirati graničarski pukovnici u Koprivnici i Đurđevcu.⁶⁶ Prema tome, štajerski staleži su očekivali da će ausseeska sol biti prihvaćena od strane varaždinskih građana i da će tako steći monopol nad trgovinom solju. Njemačku sol Pavešić je trebao dopremiti rijekom Murom u Međimurje, što je bilo jeftinije, dok je za njezino skladištenje i prodaju u Varaždinu bio zadužen Boniccelli.⁶⁷ Tako su štajerski staleži željeli stvoriti zatvoreni trgovački

⁶⁴ Burek, *Otkrivanje gradskih tajni*, 292.

⁶⁵ Kapustić, „O borbi za tržište soli,“ 22.

⁶⁶ Isto 23.

⁶⁷ Isto.

krug u kojem bi sudjelovali samo ljudi koji dijele njihove interese. Takvu koncepciju očito nisu podržavali varaždinski trgovci, koji su iste godine, predvođeni varaždinskim veletrgovcem Danielom Praunspergerom, podigli bunu protiv zabrane uvoza „turske“ soli.⁶⁸ Bunu su podigli trgovci „*concives ac mercatores varasdienses*“, a bila je primarno uperena protiv Boniccellija, kojega su optuživali da unosi protuzakonite novotarije u trgovačke poslove u Hrvatskoj i samim time krši građanska prava i kraljevske zakone.⁶⁹ Intenzitet bune bio je prilično velik jer je poznato da su se uključili i ostali građani, a protiv samog Boniccellija upotrijebljeno je navodno i oružje. Tim potezom varaždinski trgovci zapravo pokazuju da im je od velikog interesa zaštititi tržište od ausseeske soli i ponovno uvesti potrošnju „turske“ soli. Navedeni spor koji su vodili varaždinski trgovci nije bio riješen sve dok problem nije došao do najviše vlasti, odnosno cara. Dvorska komora nastojala je da car riješi spor u njezinu korist tako da pregovara s Ugarskom komorom i Hrvatskim saborom, ali to nije uspjela. Pokazalo se da su štajerski staleži poraženi jer se njemačka sol više nije prodavala u Varaždinu.⁷⁰ Ovakav ishod bune bio je prilično loš za Boniccellija. Velika količina ausseeske soli propadala je u skladištima zbog vlage, pa je Boniccelli tražio odobrenje od Dvorske komore da istu proda negdje drugdje, kako ne bi izgubio još više novca nego što je do tada izgubio. Smatra se da je zbog navedenih događaja Boniccelli potpuno izgubio ugled kod varaždinskih građana, pa je prepustio netom kupljenu kuću u unutrašnjosti grada Ivanu Boniccelliju, voditelju vojne pisarnice.⁷¹

Pobuna koju su vodili varaždinski trgovci, predvođeni Danielom Praunspergerom, pokazuje koliko je bilo važno očuvati postojeće pozicije u trgovini „turskom“ solju. Domaćim trgovcima odgovaralo je da se u Varaždinu prodaje „turska sol“ jer je ona donosila višu zaradu. Isto tako može se pretpostaviti da su varaždinski trgovci imali razvijenu trgovinsku mrežu prema Osmanskom Carstvu pa su opravdano ustali protiv konkurentne strane. Bili su svjesni da im uvođenje ausseeske soli zatvara tržište i isključuje ih iz unosne trgovine. Praunsperger i ostali trgovci na kraju uspijevaju osigurati tržište za „tursku“ sol i tako nastavljaju vrlo unosnu trgovinu s Osmanskim Carstvom. Može se zaključiti da se radi o sukobu dviju trgovačkih grupacija za tržište soli u Varaždinu. Također, vidljivo je da se u kontekstu trgovine solju spominju neki od najbogatijih varaždinskih trgovaca. Sudjelovanje Praunspergera, koji je prema *Protokolima* uvršten među najbogatije trgovce Varaždina, sugerira da je trgovina solju bila vrlo unosna trgovina koja je omogućavala akumulaciju znatnog trgovačkog kapitala.

⁶⁸ Isto.

⁶⁹ Isto.

⁷⁰ Isto 24.

⁷¹ Isto.

Varaždinski su se trgovci borili za očuvanje „turske soli“ na tržištu i time su nastojali održati pravac trgovine kojim je ona dobavljana. Ishodi ove bune upućuju na zaključak da bi navedeni pravci dobavljanja soli trebali funkcionirati i u razdoblju 80-ih i 90-ih godina 17. stoljeća. Analizom *Gradskih računa* za 1688. i 1691. godinu saznajemo nekoliko važnih podataka koji upotpunjuju dosadašnje spoznaje o varaždinskoj trgovini solju. Prije svega, radi se o kvantitativnim podacima iz kojih doznajemo o količini soli koja se izvozila ili uvozila i o visini gradskog poreza na sol. U računu iz 1688. godine koristi se mjera za sol koja se izražava kao količina soli koja se može prenijeti na jednom konju. Tako je npr. 21. siječnja 1688. jedan čovjek sol donio na jednom konju i za to platio dva denara.⁷² U drugom računu iz 1691. koristi se mjera tovar soli. Tako se npr. za 12. siječnja 1691. bilježi da je jedan čovjek odvezao 8 tovara soli i za to platio 16 denara.⁷³ Usporedbom svih podataka iz obaju računa dolazimo do zaključka da se za tovar soli i količinu soli koja je utovarena na jednom konju plaćao isti porez, koji je iznosio dva denara. Pretpostavimo li da se porez na sol nije mijenjao tijekom te tri godine, ispada da ove dvije mjere zapravo označavaju istu količinu soli. Koristeći pomagala i sustav starih mjera može se izračunati koliko ta količina iznosi u kilogramima. Prema tome, izračunom saznajemo da je jedan tovar jednak tovaru koji se prevozio na jednom konju i on iznosi 95,4 kg soli.⁷⁴

Takva količina upućuje na to da se zapravo radi o trgovini „na veliko“ jer prevladavaju unosi od osam pa do čak 42 tovara soli koje dovozi ili odvozi jedna osoba. Tijekom 1691. imamo više unosa koji pokazuju da se iz Varaždina odvozilo odjednom po 42 tovara soli. Preračunamo li to u današnje mjere, ispada da se radi o količini od oko četiri tone soli po jednom odvozu. Takve velike količine zapravo dominiraju u unosima tijekom 1688. i 1691. pa se može zaključiti da se radi o trgovini „na veliko“ koja se odvijala na principu uvoza i izvoza. Zbog nedostatka podataka ne saznajemo iz kojih mjesta sol dolazi u Varaždin niti u kojem smjeru se iz njega izvozi. Zanimljivo je samo spomenuti da se tijekom cijele 1688. bilježi samo uvoz soli u Varaždin, a da je u slučaju 1691. situacija suprotna i bilježi se samo izvoz soli. Teško da iz toga možemo nešto konkretnije zaključiti, osim da je došlo do akumulacije soli koja se 1691. godine razvozila dalje iz Varaždina. No, oba slučaja potvrđuju već poznatu činjenicu da je u gradu skladište soli i da zbog toga govorimo o velikim količinama koje cirkuliraju kroz uvoz i izvoz.

⁷² Državni arhiv Varaždin, Poglavarstvo grada Varaždina, Radikalni arhiv, 958 XLVII-751.

⁷³ Državni arhiv Varaždin, Poglavarstvo grada Varaždina, Radikalni arhiv, 960 XLVII-753.

⁷⁴ Nosivost jednog konja=1 tovar=2 centa, 1 centa= 100 libra, 1 libra= 477 g, tovar (2 cente)= 95,4 kg i na to treba plaćati 2 denara poreza.

Osvrnimo se još ukratko na podatke o cijenama i porezu na sol koji se plaćao gradu. Izračunom prema podacima iz obaju računa doznaje se da je porez bio konstantan i iznosio je dva denara po tovaru ili količini soli koja se prevozila na jednom konju. Preračuna li se to u kilograme, ispada da se plaćalo dva denara poreza za 95,4 kg soli. Iz ranijih razdoblja imamo poznate podatke o cijeni soli u Varaždinu, no radi se o cijenama u maloprodaji. Iz računa mesarskog ceha iz 1633. godine saznaje se da je funta soli stajala 4 denara, ista cijena bilježi se i 1658. godine, a R. Horvat tvrdi da takav iznos ostaje isti i 1748. godine.⁷⁵ Prema tome, on smatra da je cijena soli u maloprodaji bila manje-više konstantna. Računamo li cijenu soli prema ovim podacima za maloprodaju, ispada da bi se za tovar soli (2 cente) trebala platiti puna cijena od 800 denara. Uzmemo li da se na tu punu cijenu plaćalo samo dva denara, ispada da je porez na tu količinu iznosi samo 0,25%. Međutim, treba ipak razlikovati cijene u maloprodaji i veleprodaji i zbog toga ovaj izračun ne treba uzimati kao konačan podatak, već kao približni pokazatelj. Vjerojatnije je da su se porezi na veće količine drugačije određivali od ovih u maloprodaji. Međutim, cijene soli u veleprodaji ostaju za sada nepoznate i otvorene za daljnje istraživanje.

⁷⁵ Rudolf Horvat, *Povijest trgovine, obrta i industrije u Hrvatskoj* (Zagreb: AGM, Hrvatska gospodarska komora, 1994), 131–132.

4.2. Trgovina s Vojnom krajinom

Varaždin je kao sjedište generalata tijekom 17. stoljeća imao vrlo značajnu ulogu u organiziranju opskrbe i plaćanju vojnika na granici. U gradu je bilo skladište hrane, oružja i municije koja se otpremala prema bojištu i utvrdama u Slavoniji.⁷⁶ Ondje se također odvijalo novačenje vojnika, isplata njihovih plaća i snabdijevanje različitim robom. Financiranje vojnika na granici preuzeli su na sebe štajerski staleži, a plaćali su ih gotovim novcem ili u naturi. To potvrđuje podatak iz 1651. godine kada su vojnici bili plaćeni 50% u novcu i 50% u suknu, da bi nekoliko godina kasnije bili plaćani 1/5 u novcu, a 4/5 u suknu i živežu.⁷⁷ Iz toga je vidljivo da je nedostajalo gotova novca te da se graničare moglo isplatiti jedino s različitim proizvodima. Takvo stanje upućuje na pretpostavku da je snabdijevanje Krajine različitim robom moglo otvoriti vrlo povoljnu trgovinu na prostoru Varaždina. Prije svega, to je bilo nužno jer su štajerski staleži morali od nekuda dobavljati robu, a time su otvorili priliku za različite trgovce koji su mogli iskoristiti potencijal takve trgovine.

Na prostor Slavonske vojne krajine preko Varaždina je dolazila različita roba kojom su se opskrbljivali graničari. Bilo je tu različitih namirnica kao što su šećer, slatkiši, mendule i različiti začini (papar, muškatni oraščić i dr.). Od ostale robe graničari su kupovali različite predmete poput vrpce, raznovrsnih dugmadi i čipaka, no većinom su to bili odjevni predmeti i sukno. Od odjevnih predmeta uzimali su čarape (engleske i pariške), rukavice, šešire (njemačke i talijanske) i kape (husarske i njemačke).⁷⁸

Razvoj graničarske trgovine u Varaždinu najbolje se može povezati s posebnom vrstom robe koja je koristila svakom vojniku. Radi se o odjevnim predmetima koje su vojnici morali nabavljati o svome trošku. Od različitih vrsta tkanine, najviše se na Krajinu dopremalo sukno. U razdoblju kada su štajerski staleži plaćali vojnike u suknu poznato je da se najviše sukna kupovalo iz talijanskih i njemačkih krajeva.⁷⁹ U dobavljanju sukna štajerski staleži su se oslonili na dva grada koji su bili prometnim pravcima dobro povezani s Varaždinom. Njemačko sukno dobavljalo se iz Graza koji je trgovačkim putem bio dobro povezan sa sjeverom, dok je talijansko dolazilo preko Ptuja koji je bio povezan trgovačko cestom preko Celja i Ljubljane s Trstom.⁸⁰ Osim njemačkoga i talijanskoga (firentinskoga, padovanskoga), pristizalo je još štajersko (karasin, karosin), moravsko (češko), englesko i španjolsko sukno.⁸¹ Ono je dolazilo

⁷⁶ Kapustić, „Nekoliko riječi o organizaciji trgovine s graničarima,“ 396.

⁷⁷ Isto 396.

⁷⁸ Petrić, *Pogranična društva i okoliš*, 269.

⁷⁹ Kapustić, „Nekoliko riječi o organizaciji trgovine s graničarima,“ 397.

⁸⁰ Isto.

⁸¹ Isto 398.

u različitim varijantama crvene i modre boje. Bilo je manje kvalitetno i smatra se da je bilo precijenjeno te da se vojnicima obračunavalo skuplje nego što se mogli drugdje kupiti.⁸²

Varaždinska trgovina s Vojnom krajinom, koja je dosegala do Srednjoistočne Europe, iziskivala je sudjelovanje većeg broja trgovaca. Poznato je da su u toj trgovini najviše sudjelovali trgovci iz Graza, Maribora, Ptuja, Beča i Varaždina te dobavljači i prijevoznici kao što su bili Carlo Miglio, Abadio Conzago, Marc Antonio Qualander, Jochan Fridrich Mägerl i drugi. Iako je u trgovini s graničarima sudjelovao veliki broj trgovaca, dobavljača i prijevoznika iz različitih područja, čini se da su se štajerski trgovci najviše oslonili na talijanskoga dvorskog trgovca iz Ptuja, Gabrijela Cacciju. Počeci njegova poslovanja u Varaždinu vežu se uz dobavljanje sukna za potrebe vojske. Godine 1645., odlukom štajerskih staleža u Grazu, dozvolilo se Cacciji, njegovom bratu Georgu i njihovom partneru Franzu Furlanu da otvore u Varaždinu dućan za potrebe graničara te ostalih građana. U dućanu su se prodavali svi proizvodi po unaprijed određenim cijenama, a za kupovinu robe graničarima je Caccija izdavao jednogodišnji kredit u visini četiriju mjesečnih plaća. Nedugo nakon otvaranja dućana pokazalo se da Caccija nastoji koruptivno zaraditi na graničarima, i to lihvarskim postupcima i prodavanjem loše robe. Graničari su se zbog toga žalili zapovjedništvu Slavonske vojne krajine. Zapovjednik Schwarzenberg 1646. godine prepoznao je navedene probleme, te je zaključio kako otvaranjem dućana nisu postignuti zacrtani ciljevi. Zbog navedenih problema, te sve veće korupcije koja se pojavila i kod vojnih zapovjednika i pisara, vojne vlasti već su 1648. godine ukinule Caccijin dućan. Unatoč tome, Caccija je ostao u Varaždinu te je još neko vrijeme djelovao kao trgovac.⁸³

U trgovini s graničarima sudjelovali su i varaždinski trgovci. Krenemo li kronološki izdvajati pojedine varaždinske trgovce koji se spominju u kontekstu navedene trgovine, prvo nailazimo na Bartola Presečkog (Persetsch, Bersetscho). Njegova uloga u graničnoj trgovini bila je značajna na prijelazu iz 16. u 17. stoljeće. On je iz Italije preko Koruške dopremao u Slavonsku vojnu krajinu talijansko vino i ulje te je financirao vojsku i utvrde na granici.⁸⁴ Nadalje, najviše podataka pronalazimo o Vinku (Vincenc) Pergeru. Ovaj je varaždinski trgovac djelovao početkom 17. stoljeća, a najviše dokumenata svjedoči o njegovom trgovanju suknom, kreditiranju i plaćanju vojnika. U trgovini suknom poznato je da je u razdoblju od 1605. do 1609. sukno nabavljao od trgovca iz Iglave (današnja Češka) Joachima Kopenkhe.⁸⁵ Prema

⁸² Isto 397.

⁸³ Isto 398–400.

⁸⁴ Isto 400.

⁸⁵ Slavko Kapustić, „Trgovačke veze Vincenca Pergera, trgovca iz Varaždina, s iglavskim trgovcem Joachimom Kopenkhom,” *Zbornik radova FOI-ja*, Vol. 5 (1981): 4.

jednom sačuvanom računu trgovačke veze s Kopenhkom započele su 1605. godine na uskršnom sajmu u Linzu, kada je Perger od njega naručio tri bale sukna, koje su mu bile poslone iz Iglave uz račun od 1 141, 4 forinti.⁸⁶ U Linzu se održavao veliki austrijski sajam gdje su dolazili veletrgovci kupovati robu na kredit. Sajam u Linzu na Dunavu bio je sjecište velikih sajmova koji su započeli u Kremsu te su se kružno odvijali preko Beča, Freistadta, Graza, Salzburga i Bolzana.⁸⁷ Bio je to krug povezanih sajmova Srednje Europe koji su se održavali jedan za drugim tijekom godine. Takvi sajmovi bila su mjesta za dogovore krupnih poslova. Na njima je poslovanje funkcioniralo preko kredita, a svaki sajam završavao je plaćanjem dugova.⁸⁸ Vidimo da je i u slučaju Pergera prisutna praksa sklapanja krupnih trgovačkih poslova na velikim sajmovima Srednje Europe. Koristila se ista praksa prema kojoj se roba kupovala na kredit te su se izdavali računi i potpisivale zadužnice. Praksu kružnoga odvijanja sajmova potvrđuje i podatak da je navedeni račun iz 1605. godine Perger trebao platiti na sljedećem pavlovskom sajmu u Freistadtu.⁸⁹

Njihovo trgovačko poslovanje može se iščitati iz računa koje je Kopenhka izdavao Pergeru. Tako je u razdoblju od 1605. do 1609. godine Perger kupio 770 mjera (nepoznata jedinica) sukna za 10 813,2 forinti.⁹⁰ Navedeni podatak pokazuje veliku količinu novca koji je Perger zadužio kod Kopenhke, a ostali izvori svjedoče da je u njihovom poslovanju stalno bilo dugova jer je Perger redovito kupovao na kredit. Osim direktno na sajmu u Linzu, gdje je Kopenhka imao dućan, Perger je sukno naručivao pismom, u kojem je navodio točnu lokaciju gdje bi sukno podigao on osobno ili njegov sluga. Tako je prema prethodnom dogovoru Kopenhka 1607. godine dva puta poslao sukno iz Iglave u Beč. Isto tako poznato je da Perger nije sukno nabavljao samo za sebe. Izvori nam potvrđuju da ga je kod Kopenhke kupovao za druge trgovce kao što su: Cristofor Luenfelder iz Radkhersburga, Pavle Županič iz Celja, Matija Gonan iz Varaždina i Petar Berzeski iz Križevaca.⁹¹ To ukazuje da je Perger bio dobavljač sukna za trgovce na regionalnom području.

Sačuvani računi pokazuju koje je sve vrste sukna nabavljao i koja je bila njihova vrijednost. Prema tome, najviše je nabavljao češko sukno, a od toga čak 65 % bilo je crvene boje.⁹² Od ostalih tekstila najskuplji je bio foder koji je označavao materijal koji se koristio za

⁸⁶ Isto 4.

⁸⁷ Fernand Braudel, *Materijalna civilizacija, ekonomija i kapitalizam od XV do XVIII. stoljeća*, sv. 2, *Igra razmjene*, prijevod Dubravka Celebrini et al. (Zagreb: August Cesarec, 1992), 91.

⁸⁸ Isto 89.

⁸⁹ Kapustić, „Trgovačke veze Vincenca Pergera,“ 4.

⁹⁰ Isto 6.

⁹¹ Isto 7.

⁹² Isto 8.

podstavu odjeće. Nadalje, prema Kopenkhinim računima Pergeru vidljivo je da je najviše sukna kupljeno između 1606. i 1609. godine. Najveća količina sukna bila je kupljena 1605. i 1606. godine, i to za 14,2 forinta, dok je 1607. kupljeno za iznos od 14,4, forinta, a 1608. za 13 forinta, najskuplje je bilo plavo i zeleno sukno.⁹³ Dakle, možemo zaključiti da je Perger najviše sukna nabavljao u periodu od 1605. do 1609. godine i da je kupovao različite vrste sukna, a od toga najviše češko crveno sukno. Iz njihovih poslovanja važno je još izdvojiti da je Perger kupovao na dug. Prema dokumentima poznato je da je Kopenkha izdavao zadužnice koje je onda Perger podmirivao nakon nekoga vremena. O njegovim dugovanjima svjedoči podatak da mu je Kopenkha poslao pismo 11. rujna 1608. godine u kojem navodi da mu treba isplatiti 4 931, 6 forinta.⁹⁴ Taj podatak nam pokazuje da Perger često nije imao gotova novca da obavi sve isplate na vrijeme, a razlozi tomu mogu se pripisati ostalim djelatnostima kojima se bavio. Jedan od razloga mogla bi biti i granična trgovina u kojoj je Perger kreditirao štajerske staleže i vojnike. Tako se npr. 1603. godine spominje kako su mu štajerski staleži obećali vratiti dug ako i dalje nastavi plaćati vojnike.⁹⁵ Isto tako, Perger se spominje 1604. godine kada mu štajerski staleži moraju namiriti dug od 300 talira kojih je dao u zajam đurđevačkom kapetanu za isplatu vojničkih plaća.⁹⁶ Između ostaloga, dugovali su mu i ostali manji trgovci kojima je nabavljao robu po europskim sajmovima. Zbog navedenih problema, Perger je izgubio povjerenje svojih vjerovnika, te mogućnost kredita u trgovačkim krugovima Srednje Europe.

Uz Pergera, kao najpoznatijeg trgovca koji je stvorio široku trgovačku mrežu od Srednjoistočne Europe prema Osmanskom Carstvu, ističe se još nekoliko varaždinskih trgovaca koji su sudjelovali u graničnoj trgovini. Vrlo je vjerojatno da su dobavljači za granicu bili i trgovci Gonan koji se 1643. godine spominju u kontekstu pisma križevačkog komandanta, koji od njih traži da nabave žito za granicu.⁹⁷ *Protokoli* također svjedoče da bi se trgovce Gonan moglo povezati s graničnom trgovinom, i to s prodajom sukna. Podatak iz 1618. godine spominje Leonarda Gonana kako Mihaelu Fagnotu zabranjuje nošenje odjeće načinjene od sukna koje još nije bilo plaćeno.⁹⁸ Nadalje, možemo još izdvojiti varaždinskog trgovca Kristofora Neustettera za kojeg se pretpostavlja da je nabavljao sukno za vojsku na granicu. To se pretpostavlja na osnovu toga da je 1653. godine javio štajerskim staležima da mu je ostala

⁹³ Isto.

⁹⁴ Isto 13.

⁹⁵ Kapustić, „Nekoliko riječi o organizaciji trgovine s graničarima,“ 401.

⁹⁶ Isto.

⁹⁷ Isto 402.

⁹⁸ *Zapisnici Poglavarstva slobodnog i kraljevskog grada Varaždina*, sv. IV, priredili Josip Barbarić i Josip Kolanović (Varaždin: Historijski arhiv u Varaždinu, 1993), 291.

određena količina sukna u njegovu dućanu koju će pokušati prodati u Koprivnici.⁹⁹ Angažiranost većeg broja varaždinskih i stranih trgovaca u trgovini s granicom upućuje na zaključak da se radilo o vrlo unosnoj trgovini. Pogotovo se ističe trgovina suknom u kojoj susrećemo najviše varaždinskih trgovaca. Trgovina s granicom povezivala je Varaždin sa srednjoeuropskim tržištem, što je omogućilo dolazak različite robe i time lakšu opskrbu vojnika i njihovih obitelji. Osim toga, preko granične trgovine u Varaždin je pristizala roba koju su mogli kupovati i obični građani. Tako su varaždinski građani mogli kupiti istu robu koja se inače prodavala u ostalim srednjoeuropskim gradovima.

Krajem stoljeća bilježi se i dalje intenzivna trgovina prema pograničnim naseljima i Slavonskoj vojnoj krajini. Trgovci iz Koprivnice, Križevaca, Legrada i Drnja kupuju različitu robu na varaždinskim sajmovima i tržnicama te je dopremaju u naselja na Krajini. U *Gradskom računu* iz 1688. godine spominje se dopremanje različite kramarske parteke (sitničarije) u Koprivnicu i *vu Krainu*. U Koprivnicu se najviše dopremala parteka, a bilo je slučaja da se dovozila klobučarska vuna i vino. Zabilježeno je da je *23 Januarj odpelialie ieden klobuchar Zkoprivnicze 5 Czentov Wne klobucharzke*.¹⁰⁰ Vino je bilo dopremljeno u jednom slučaju: *6 Martj odpelialie ieden vu Koprivniczu poltreti chtertiniak Vina*.¹⁰¹ Na Krajinu se dopremala kramarska parteka. Bilježi se jedan unos kada je *Eodem (26 Martj) die odpelialie ieden Parteke iedna kola na Krainu* i za to je platio pristojbu od 20 denara.¹⁰² Spominje se i prva službena prodaja duhana (*tobak*) u Varaždinu: *Eodem die (24. Aprilis) odpelialie ieden 7 czentov Tobaka*.¹⁰³ Duhan se dopremao u Varaždin, odakle se vjerojatno odvezio prema graničnim utverdama. Pretpostavlja se da je to bila prva legalna prodaja duhana na varaždinskom području jer se ranije ne pronalaze podaci o plaćanju pristojbi na prodaju duhana. Početkom 17. stoljeća duhan se krijumčario u Hrvatsko-Slavonsko Kraljevstvo vjerojatno iz Osmanskog Carstva preko graničnih utvrda. O krijumčarenju se govorilo na sjednici varaždinske županijske skupštine 1617. godine. Na sjednici je donesena odluka da se postavi dodatna straža u Koprivnici i da se svakom krijumčaru naplati kazna u iznosu 100 forinti.¹⁰⁴

⁹⁹ Kapustić, „Nekoliko riječi o organizaciji trgovine s graničarima,“ 402.

¹⁰⁰ Državni arhiv Varaždin, Poglavarstvo grada Varaždina, Radikalni arhiv, 958 XLVII-751.

¹⁰¹ Isto.

¹⁰² Isto.

¹⁰³ Isto.

¹⁰⁴ Burek, *Otkrivanje gradskih tajni*, 295.

4.3. Trgovina stokom

Na Varaždinskom području trgovina stokom bila je razvijena još u 13. stoljeću. To potvrđuju navodi iz Andrijinoga privilegija gdje se određuje visina tridesetine za izvoz konja, volova i svinja u njemačke zemlje.¹⁰⁵ U srednjem vijeku u Varaždinu se bilježi izvoz stoke i u druge strane zemlje. Zapis *Protokola* iz 1463. godine spominje izvoz volova u Italiju u zamjenu za veronsko platno.¹⁰⁶ Izvoz stoke nastavlja se i tijekom 17. stoljeća. Na sajmove u Varaždin dolaze strani i domaći trgovci. Osim sitnih trgovaca koji su kupovali do desetak komada stoke, dolazili su i veletrgovci koji su otkupljivali stoku za daljnju prodaju, najčešće konje, volove, krave i telad, a u jednom posjetu znali su otkupiti i do 100 komada.¹⁰⁷

Sredinom 17. stoljeća u Varaždinu se i dalje odvija trgovina stokom. O tome nam svjedoče podaci iz cjenika (*Vectigal*) za 1658. godinu. Prema njemu, na sajmovima i tržnicama prodaju se volovi, telad, konji, ždrebadi, krave, ovce, koze i prasci.¹⁰⁸ Cjenik je propisivao i pristojbu za tržno mjesto koju su trgovci morali plaćati različito za svaku vrstu stoke. Iz popisa tih pristojbi možemo vidjeti za koju se stoku plaćao koji iznos. Pristojba za vola iznosila je 4 denara, za telca 2 denara, za konja 1 denar, za ždrijebe 4 denara, za kravu 1 denar, za žensko tele 1 denar, za ovce i koze 1 denar, za janje ili kozlića pola denara, za veće prase vlaško 2 denara, i za manje prase 1 denar.¹⁰⁹ Iznosi navedenih pristojbi pokazuju da se najviše plaćalo za volove. Većinom se za svu stoku plaćao 1 denar, ili pola denara ako se radilo o mladunčadi. Zanimljivo je da se za telca plaćala duplo veća pristojba nego za žensko tele. U samo jednom slučaju istaknuto je porijeklo stoke. Radi se o vlaškim prascima. Pojam Vlah označava pravoslavnog trgovca s prostora Osmanskog Carstva.¹¹⁰ Prema tome, sigurno je da se u Varaždin sredinom 17. stoljeća uvoze svinje s prostora Osmanskog Carstva.

O daljnjem razvoju trgovine stokom poznati su nam podaci s kraja stoljeća. Uvidom u *Gradske račune* za 1688. i 1691. godinu saznajemo koja se sve vrsta stoke pojavljivale na varaždinskom tržištu. Trguje se konjima, volovima, kravama, ovcama, kozama, teladi, ždrebadi, kobilama i svinjama. Za svaku vrstu stoke određen je iznos koji se plaćao gradu kao pristojba za tržno mjesto. Na temelju tih iznosa možemo zaključiti koja je stoka najviše

¹⁰⁵ Isto 290.

¹⁰⁶ Medved, „Trgovina grada Varaždina,“ 468.

¹⁰⁷ Burek, *Otkrivanje gradskih tajni*, 290.

¹⁰⁸ Janković, „Dva cjenika,“ 5–6.

¹⁰⁹ Isto 6.

¹¹⁰ Belostenec daje lat. inačice za pojam Vlah, Valachus, Rascianus, Trax, Tracus, Threis.; *Gazophylacium*, sv. 1, 1201.

vrijedila, a temeljem komparativne analize obaju *Gradskih računa* donosimo tablicu u kojoj pokazujemo iznose pristojbi za pojedinu vrstu stoke.

Tablica 1. Popis cijena poreza za različitu stoku.¹¹¹

vrsta stoke	1688. porez	1691. porez
konj	8 denara	8 denara
vol	4 denara	4 denara
krava	2 ili 3 denara	2 denara
tele	2 denara	nema
koza	0,82-1,7 denara	nema
ovca	0,9-0,98 denara	0,87-0,92 denara
svinja/odojak	2 denara	0,53-1,6 denara
ždrijebe	4 denara	nema
kobila	4 denara	nema

Uvidom u podatke iz tablice možemo zaključiti da se vrijednosti poreza na stoku pretežito ne mijenjaju u ovom razdoblju od tri godine. To potvrđuju podaci za konje, volove i krave. Iako za krave na nekoliko mjesta postoji različita vrijednost (2 ili 3 denara), vidljivo je da 1688. dominira vrijednost od 3 denara, a 1691. se cijena poreza ustalila na 2 denara i ne mijenja se. Zanimljivo je da cijena poreza za ovce i koze varira na godišnjoj razini. Međutim, razlika je minimalna, a račun svjedoči da se razlika na velikim količinama ni ne primjećuje.

Kada uspoređujemo navedene podatke s onima iz *Vectigala* iz 1658. godine, vidimo da se povećavaju iznosi pristojbi za konje i krave. Za ostalu stoku većinom ostaju isti iznosi pristojbi. Najveća razlika je kod konja za koje se 1658. plaćao jedan denar, a tijekom promatrane tri godine čak 8 denara. Pristojba za krave porasla je s 1 denara na 2 do 3 denara. Porast pristojbi za konje i krave upućuje na zaključak da krajem stoljeća rastu cijene istih na varaždinskom tržištu. Porast cijena upućuje na nedostatak konja i krava. Vjerojatno je da se tijekom Bečkog rata zbog potreba vojnih potreba smanjio broj konja i krava na tržištu. Sukladno tome, gradsko poglavarstvo višim je pristojbama nastojalo limitirati izvoz konja i krava. Zbog ratnih okolnosti pao je promet i ostale stoke. Podaci pokazuju da je određena vrsta stoke samo u optjecaju 1688., a u drugoj godini ne spominje se nijednom. Takav je slučaj s teladi, kozama, ždrebadi i kobilama. U slučaju teladi, ždrebadi i kobilama to nije toliko čudno jer se primjećuje da se ta vrsta stoke općenito rijetko pojavljuje na tržištu. Međutim, prilično je

¹¹¹ Izrađeno prema: Državni arhiv Varaždin, Poglavarstvo grada Varaždina, Radikalni arhiv, 958 XLVII-751 i 960 XLVII-753.

iznenađujuće da se koze ne pojavljuju 1691., iako su pretežito često navedene u računu za prethodnu godinu. Zbog nedostatnih podataka to pitanje za sada ostaje otvoreno.

Kada govorimo o vrijednosti stoke, onda prema ovome možemo zaključiti da konj ima najvišu cijenu: primjerice vrijedi duplo više nego vol koji je osobito značajan za različite poslove u agraru. Najmanju vrijednost imaju ovce i koze. Analizirajući ostale podatke koji se pojavljuju u kontekstu trgovine stokom, možemo vidjeti da se gotovo nikada ne bilježe imena ljudi koji njome trguju. Imena se navode u samo nekoliko izoliranih slučajeva, što nam ne dopušta da zaključimo radi li se zaista o trgovcima stokom. Nadalje, iz podataka još možemo saznati da se svinje uvoze iz Ugarske. O tome svjedoči unos o velikoj količini od čak 100 svinja u jednom dovozu, što svakako sugerira veletrgovinu. Tako se bilježi da: *Eod die* (16. December 1691.) *pregnaliszu nekoj vugri prazczev 100* i za to su platili 2 rajnska forinta, odnosno 160 denara.¹¹²

4.4. Trgovina medom i voskom

Med se još od srednjeg vijeka smatrao važnim prehrambenim proizvodom pa je zato vrlo rano dospio na tržište. Osobito je bio značajan jer je u nedostatku šećera služio za zaslađivanje hrane. Na tržištu se pojavljuje tijekom cijelog 17. stoljeća kada je bio jedan od najvažnijih hrvatskih izvoznih proizvoda. Izvezio se preko Varaždina jer je grad imao status posebnog trgovačkoga mjesta za izvozne proizvode, a to mu je bilo odobreno odlukama Hrvatskog sabora iz 1610., 1612. i 1629. godine.¹¹³ Najviše se izvezio u Štajersku, odakle se onda otpremao prema Beču. Glavni izvozni put vodio je iz Hrvatske preko Varaždina i Ptuja u Radgonu i Maribor.¹¹⁴

Sredinom 17. stoljeća Varaždin je i dalje važno trgovačko mjesto za izvozne proizvode prema Štajerskoj i Ugarskoj. Hrvatski sabor 1631. godine donio je odluku o uspostavi stovarišta meda u Varaždinu, Krapini i Samoboru. Prema toj odluci trgovci su u navedenim mjestima mogli kupovati med koji je bio namijenjen izvozu. Tu pogodnost iskoristili su varaždinski trgovci. Jedan od njih bio je Gašpar Mikeffalvay koji je imao gradsko pravo da važe med. Trgovina medom omogućila mu je stjecanje značajnoga kapitala koji je uložio u nekretnine. Kupio je u unutrašnjosti grada tri kuće velike vrijednosti, od kojih je jedna bila današnja palača Patačić. U trgovini medom sudjelovao je i gradski plemić, senator Nikola

¹¹² Državni arhiv Varaždin, Poglavarstvo grada Varaždina, Radikalni arhiv, 960 XLVII-753.

¹¹³ Adamček, *Agrarni odnosi u Hrvatskoj*, 742–743.

¹¹⁴ Horvat, *Povijest trgovine, obrta i industrije*, 120.

Modrić. On je prodavao med trgovcu Ivanu Hüttneru iz Wiener Neustadta. Poslovaio je i s Hüttnerovim agentom, trgovcem Ivanom Czoleaom koji je djelovao u Varaždinu. Njemu je Modrić 1660. godine prodao 125 kvintala (*centenarios*) meda.¹¹⁵

U izvozu proizvoda prema Štajerskoj sudjelovali su varaždinski trgovci Matija Trupey, Kristofor Neustetter i Bartol Andreisz. Oni su između ostaloga trgovali i medom. Godine 1648. na putovanju prema Štajerskoj, gdje su trebali prodati robu, napali su ih građani Ptuja, koji su im oteli 62 bačve meda i željezo, što je zajedno imalo vrijednost 1200 rajnskih forinti.¹¹⁶ Osim u Štajersku, Kristofor Neustetter i Bartol Andreisz med su izvozili i u Osmansko Carstvo.¹¹⁷

U *Gradskim računima* podaci o trgovini medom prilično su česti. Tijekom 1688. zabilježeno je 26 unosa o odvozu i dovozu meda u Varaždin, isto toliko puta se spominje i 1691. godine. Usporedbom tih podataka može se vidjeti da se med pretežito odvozi iz Varaždina. To potvrđuju podaci o 21 slučaju izvoza 1688. i 24 slučaja izvoza 1691. Prema ovim statističkim podacima ispada da se i krajem stoljeća zadržao trend izvoza meda. Pitanje je samo izvozi li se on i dalje u istom smjeru prema Štajerskoj. Pregledom ovih izvora to ne možemo provjeriti jer ne postoje podaci o odredištu i smjeru izvoza meda.

Analizom *Gradskih računa* saznajemo da se količine meda često unose u različitim mjerama pa čak i u istoj godini. Najčešće se koriste tunk¹¹⁸ meda, centa meda, lagav¹¹⁹ i polovnjak¹²⁰ meda. Iz navedenih računa saznajemo koliko se plaćalo poreza po određenoj količini meda. Ovdje prilažemo tablicu u koju smo uvrstili cijene poreza koje su se plaćale tijekom obje godine.

Tablica 2. Cijene poreza za med prema različitim mjerama.¹²¹

roba	1688. porez	1691. porez
med	tunk= 6 denara centa (47,7 kg)= 2 denara lagav= 28 denara polovnjak= 11,6 i 7 denara	tunk= 5,4, 6 i 8 denara centa= 1,82, 2 i 6,3 denara

¹¹⁵ Burek, *Otkrivanje gradskih tajni*, 290.

¹¹⁶ Isto 286.

¹¹⁷ Horvat, *Povijest trgovine, obrta i industrije*, 123.

¹¹⁸ Tunk – bedeny, kacza, lat. tonna, tinia; *Gazophylacium*, sv. 2, 8.

¹¹⁹ Lagav – označava mjeru za tekućinu, iznosi 24 vedra (56,6 litara), odnosno 1344 litre; Zlatko Herkov, *Naše stare mjere i utezi: uvod u teoriju povijesne metrologije i njezina praktična primjena pri proučavanju naše gospodarske povijesti* (Zagreb: Školska knjiga, 1973).

¹²⁰ Polovnjak – pola lagava, odnosno 672 litre; Zlatko Herkov, *Naše stare mjere i utezi: uvod u teoriju povijesne metrologije i njezina praktična primjena pri proučavanju naše gospodarske povijesti* (Zagreb: Školska knjiga, 1973).

¹²¹ Izrađeno prema: Državni arhiv Varaždin, Poglavarstvo grada Varaždina, Radikalni arhiv, 958 XLVII-751 i 960 XLVII-753.

Iz podataka u tablici možemo zaključiti da je visina poreza dosta varirala tijekom dviju godina, ali i u jednogodišnjem razdoblju. Tako se npr. 1688. za polovnjak meda plaćalo jednom 11,6, a drugi put 7 denara. Isto tako, 1691. variraju iznosi poreza kod cente meda, za koju se plaćalo od 1,8 do 6,3 denara. Uspoređujemo li iznose za obje godine, vidimo da cijena varira i za tunk meda za koji se 1688. konstantno plaća 6 denara, dok 1691. za istu količinu nalazimo 5,4, 6 ili 8 denara. Popisi cijena pristojbi iz ranijeg razdoblja svjedoče o istom iznosu poreza za tunk meda kao i 1688. godine. Prema popisu pristojbi iz *Vectigala* iz 1658. godine za tunk meda plaćao se porez od 6 denara.¹²² Iako se prema ovome iznos poreza na med nije mijenjao u tridesetogodišnjem razdoblju, to ne možemo sa sigurnošću tvrditi jer je moguće da su se donosile nove pristojbe o kojima nema sačuvanih izvora. Ovakvo variranje poreza krajem stoljeća pokazuje da je tada bila moguća česta promjena cijena meda na tržištu. Isto tako, to može uputiti na zaključak da gradsko poglavarstvo, vjerojatno potaknuto zahtjevima tržišta, mijenja odredbe o visini poreza na med. Kada već govorimo o cijenama meda, usporedbe radi, u Varaždinu se 1692. za polić¹²³ meda plaćalo 16 denara, što za vedro (56 litara) meda iznosi 5 ugarskih forinti i 40 denara.¹²⁴ Preračunamo li to u lagav (24 vedra), ispada da se za lagav meda plaćala puna cijena od 12 960 denara. Za lagav se 1688. plaćao porez od 28 denara pa ispada da je prema ovom izračunu taj porez na lagav (1344 litre) meda iznosio 0.22% od pune cijene. Vidimo da, kao i u slučaju soli, taj porez ide daleko ispod 1%. Međutim, mislim da i ovdje treba pripaziti na razliku cijena u veleprodaji i maloprodaji pa prema tome ovaj izračun ne treba uzimati kao točan pokazatelj, već više kao aproksimaciju.

Na temelju podataka iz *Gradskih računa* može se zaključiti za što se sve mogao koristiti med i tko ga je kupovao na veliko. Još sredinom 17. stoljeća u Varaždinu djeluje šest licitara koji su se kao stranci doselili u grad.¹²⁵ Zapisi za 1688. godinu spominju licitare koji kupuju velike količine meda koje su im potrebne za izradu medenjaka odnosno medovine. Tako se 25. travnja 1688. godine bilježi kako je udovica licitarka odvezla 12 polovnjaka meda i za to platila porez od 140 denara.¹²⁶ Preračunamo li taj iznos u litre, ispada da je kupila 8064 litre meda, što je poprilično velika količina meda. Iste godine, u svibnju spominje se Balthazar Liezitar koji je za istu količinu meda platio 84 denara.¹²⁷ Očigledna je razlika u porezu na istu količinu u

¹²² Janković, „Dva cjenika,“ 7.

¹²³ Polić – manja tekućina za mjeru, iznosi 1,4147 litara; Zlatko Herkov, *Naše stare mjere i utezi: uvod u teoriju povijesne metrologije i njezina praktična primjena pri proučavanju naše gospodarske povijesti* (Zagreb: Školska knjiga, 1973).

¹²⁴ Horvat, *Povijest trgovine, obrta i industrije*, 123.

¹²⁵ Burek, *Otkrivanje gradskih tajni*, 449–450.

¹²⁶ Državni arhiv Varaždin, Poglavarstvo grada Varaždina, Radikalni arhiv, 958 XLVII-751.

¹²⁷ Isto.

razmaku od mjesec dana, no ne možemo utvrditi zašto je tome tako. Možemo samo zaključiti da je med bio vrlo značajna namirnica za licitare i zbog toga su ga nabavljali u velikim količinama. Veletrgovinu medom potvrđuje i podatak iz 1688. kada se bilježi da je 17 (Februarj) *odpelialie Gozpon Kisraibar petdeszet y 4 Czente Meda* i da je za to platio 108 denara.¹²⁸ Kada to preračunamo u litre, ispada da je odvezao 2575.8 litara. Takva količina u jednom odvozu svakako sugerira da se radi o veletrgovini medom.

Na varaždinskom se tržištu pojavljuje i vosak kojega prema podacima *Gradskih računa* ima znatno manje nego meda. Tako se tijekom 1688. bilježi sedam, a 1691. osam unosa o prodaji voska. Većinom se radi o izvozu voska. To nije čudno ako uzmemo da je vosak, uz med, glavni proizvod pčelarstva koje je u promatranom razdoblju bilo znatno razvijeno u Hrvatskoj.¹²⁹ Međutim, on se manje izvozi (od npr. meda) jer je uvelike potreban za domaću proizvodnju svijeća. Analiziramo li dostupne podatke iz izvora detaljnije, možemo saznati koliko su se plaćale gradske naknade za određene količine voska i gdje se on izvezio. Tako saznajemo da se 1688. za centu voska plaćalo 20 denara poreza.¹³⁰ Isti iznos od 20 denara po centu voska bilježi se i u Vectigalu iz 1658. godine.¹³¹ Taj se iznos tijekom 1691. ne mijenja, ali se može primijetiti da cijena često opada na 18 denara ako se radi o većim količinama voska. Tako je npr. Joannes Matthias Jaÿch (5. Februarius 1691.) za 80 centu voska platio 18 rajnskih forinti (1440 denara). Iz toga proizlazi da se na veliku količinu (3816 kg) iznos poreza smanjuje za dva denara. Takvih slučajeva ima još pa se može zaključiti da je vjerojatno bio cilj potaknuti što veći izvoz voska.

O lokacijama izvoza imamo jako malo podataka. Neki podaci upućuju na to da bi se određena količina voska mogla odvoziti u pravcu Graza. O tome svjedoče dva podatka iz 1688. godine. Tako se bilježi da: *Eodem die (27. Aprilis 1688.) odpelialie ieden Zgracza pol czenta voizka (za)10 den.*¹³² Očito je da je osoba iz Graza, no ne može se sa sigurnošću tvrditi da je taj vosak u tom trenutku išao u smjeru Graza. Isto tako, bilježi se dva mjeseca kasnije: „*Eodem die (28. Juni 1688.) odpelialie ieden kramar Zgracza 250 voizka 50 den.*”¹³³ Ovdje susrećemo kramara¹³⁴ za kojega jedino znamo da je iz Graza pa opet ne možemo sa sigurnošću tvrditi da se u tom slučaju vosak nužno morao i izvoziti prema Grazu. Međutim, ne treba odbaciti

¹²⁸ Isto.

¹²⁹ Horvat, *Povijest trgovine, obrta i industrije*, 124.

¹³⁰ Državni arhiv Varaždin, Poglavarstvo grada Varaždina, Radikalni arhiv, 958 XLVII-751.

¹³¹ Janković, „Dva cjenika,” 7.

¹³² Državni arhiv Varaždin, Poglavarstvo grada Varaždina, Radikalni arhiv, 958 XLVII-751.

¹³³ Isto.

¹³⁴ Kramar – sitničar, mali trgovac, trgovčić, sitni trgovac koji putuje po sajmovima.

moćnost ovoga smjera izvoza prema Grazu jer se on uklapa u već poznate smjerove izvozne trgovine Varaždina.

4.5. Trgovina vinom i prehrambenim proizvodima

Vino tijekom 17. stoljeća zadržava status jednog od najtraženijih proizvoda na tržištu. Poznato je da se trgovalo domaćim vinom koje se najčešće proizvodilo na vlastelinstvima diljem zemlje. Uz domaće, na tržištu se često pojavljuje i vino iz stranih zemalja pa tako najčešće susrećemo ugarsko (tokajac) i talijansko (latinsko) vino.¹³⁵ Na prostoru sjeverozapadne Hrvatske vino se najčešće dobavljalo iz domaće proizvodnje i uvozom iz Primorja ili stranih zemalja. U Varaždinu se vino najviše dobavljalo iz gradskih vinograda, od gornica, od domaćih trgovca, te uvozom iz stranih zemalja. Najviše se koristilo tijekom različitih gozbi koje su pripremali gradski vijećnici, službenici, trgovci i obrtnici. Osim toga, vinom su se, kao i žitom, plaćali gradski službenici, obrtnici i težaci koji su obavljali različite poslove za grad.¹³⁶

Cijene vina u Varaždinu su varirale tijekom cijelog 17. stoljeća. Ovisile su o klimatskim uvjetima, berbi, kvaliteti i potražnji na tržištu. Početkom stoljeća bilježi se porast cijena vina zbog loše berbe 1601. godine i okolnosti tijekom Dugog rata. Pinta¹³⁷ vina tada se prodavala za 16 denara, no već iduće godine cijena je pala na 10 denara. Slične cijene bile su i u okolici. U Varaždinskim se Toplicama između 1603. i 1609. godine pinta vina prodavala za 5 do 8 denara, dok se u zagrebačkoj okolici u razdoblju od 1602. do 1608. godine za pintu plaćalo 8 do 10 denara. Veće oscilacije u cijenama vina bilježe su u drugoj polovici 17. stoljeća. Tako se primjerice za pintu vina 1657. godine plaćalo 3 denara, dok je 1670. godine pinta vina stajala 8 denara. Kvalitetnije uvezno vino plaćalo se više nego domaće. Za pintu talijanskog vina krajem 17. stoljeća plaćalo se između 10 do 12 denara.¹³⁸

Osim domaćeg vina, u Varaždinu se tijekom 17. stoljeća konzumiralo vino uvezeno iz susjednih vlastelinstava. Na gradskoj tržnici moglo se kupiti vino iz Vinice i Međimurja.¹³⁹ Od inozemnih vina, osim talijanskoga, dopremalo se štajersko vino. Općenito se na područje Hrvatsko-Slavenskog Kraljevstva tijekom stoljeća uvezlo štajerskog vina. Međutim, tijekom sukoba hrvatskog plemstva i građana Ptuja oko ubiranja mitnice, taj se uvoz službeno

¹³⁵ Horvat, *Povijest trgovine, obrta i industrije*, 116.

¹³⁶ Burek, *Otkrivanje gradskih tajni*, 160.

¹³⁷ Pinta, vinska mjera, sadržavala je 1,5879 litara.

¹³⁸ Burek, *Otkrivanje gradskih tajni*, 136, 163.

¹³⁹ Isto 164.

zabranjuje odlukom Hrvatskog sabora 1640. godine.¹⁴⁰ Čini se da se taj uvoz u Kraljevinu nastavio nakon sporazuma s ptujskim građanima oko 1660. godine, no ne postoje podaci da se štajersko vino nastavilo dovoziti i u Varaždin.

Gradski računi pokazuju da se krajem 17. stoljeća u Varaždinu i dalje kupovalo domaće i strano talijansko vino. Prema podacima za obje godine, možemo vidjeti da se jedino talijansko vino izdvaja od ostalih koja se bilježe bez specificiranja porijekla. Tako se za 1688. godinu bilježi da je: *15 January dopelialie ieden Zkainzke Zemlie... 4 Lodricze Vina Latinzkog*¹⁴¹ i da je za to platio 16 denara.¹⁴¹ Podaci o talijanskom vinu zastupljeni su i u 1691. godini, što itekako potvrđuje njegov značaj na varaždinskom tržištu. Mjere se razlikuju pa se bilježi lodrica¹⁴², lagav i štertinjak¹⁴³ vina. S obzirom na mogućnosti koje nam pružaju podaci iz računa, možemo vidjeti koliko je iznosio porez na određenu mjeru vina i koliko je ono bilo zastupljeno na varaždinskom tržištu. Prilažemo tablicu u kojoj su podaci o iznosima poreza na vino.

Tablica 3. Iznosi poreza na vino.¹⁴⁴

vrsta vina	1688. porez	1691. porez
talijansko vino	lodrica= 4 ili 8 denara	lodrica= 6 denara (20,1 slučaj)
vino	lagav= 6 denara štertinjak= 4,3 denara	lagav= 6 denara štertinjak= oko 5,5 denara

Iz navedenih podataka vidimo da nema konstantne visine poreza za talijansko vino. Tijekom 1688. godine ono se pojavljuje u dvama slučajevima i kod obaju se cijene razlikuju. Tijekom 1691. godine cijena se ustalila na 6 denara po lodrici, iako i tu bilježimo jedan slučaj u kojem lodrica iznosi čak 20 denara. Izgleda da se radi o nekom izoliranom slučaju koji je više anomalija nego pravilnost u odnosu cijena, ali ga ne treba smetnuti s uma. Kada govorimo o ostalom vinu, vidimo da je cijena pristojbe po lagvu konstantna, dok za štertinjak vina ona varira. Čini se da se pristojba za lagav vina nije mijenjala od 1658. godine jer je u Vectigalu isto zabilježen iznos od 6 denara.¹⁴⁵ Zanimljivo je da se 1658. godine spominje samo jedna vrsta vina, vjerojatno se to odnosi na domaće vino. Moglo bi se iz toga zaključiti da sredinom 17. stoljeća nije bilo talijanskoga vina, ili se ono u grad dobavljalo na neki drugi način.

¹⁴⁰ Josip Matasović, „Knez Lenard, kaptoloma zagrebačkoga kramar,“ *Narodna starina* 11-28 (1932): 110.

¹⁴¹ Državni arhiv Varaždin, Poglavarstvo grada Varaždina, Radikalni arhiv, 958 XLVII-751.

¹⁴² Lodrica – banjica, drvena konusna posuda za vino, mast, meso, maslo i sl.

¹⁴³ Štertinjak – četvrtina lagvicha (lat. dolium quartale), mjera za tekućinu, u ovom slučaju vino.

¹⁴⁴ Izrađeno prema: Državni arhiv Varaždin, Poglavarstvo grada Varaždina, Radikalni arhiv, 958 XLVII-751 i 960 XLVII-753.

¹⁴⁵ Janković, „Dva cjenika,“ 7.

O zastupljenosti vina na varaždinskom tržištu ne možemo puno reći. Podaci svjedoče o samo četirima unosima o prodaji tijekom 1688. godine, dok 1691. godine broj unosa raste pa se bilježi 14 slučaja prodaje. Ovi podaci daju samo površinski uvid iz kojeg se može zaključiti da je u odnosu na ostalu robu vino manje zastupljeno jer se vjerojatno prodaje na drukčiji način pa nije evidentirano u navedenim zapisnicima. Vjerojatnije je da se vino više dobavljalo proizvodnjom u gradskim vinogradima i od ubiranja gornica, nego uvozom iz okolice ili inozemstva. Zanimljivo je da se u kontekstu trgovine vinom spominju i neki trgovci. U računu iz 1691. godine pronalazimo trgovce koji su na šajkama dopremali vino u grad. Bili su to Richardus Prontner i Andras Auchar.¹⁴⁶ Oni su dopremili vino lađama do dravske luke, gdje su bačve pretovarili na kola te ih zatim odvezli do grada na prodaju.

Prehrambeni proizvodi. Hrana se u Varaždinu jednim dijelom proizvodila na gradskim oranicama, voćnjacima, vrtovima i pašnjacima, a dijelom se uvozila iz drugih hrvatskih područja ili iz susjednih zemalja. Specifičnu robu iz prekomorskih zemalja, poput začina i šećera, uglavnom su dovozili strani trgovci. Šećer se počeo prodavati krajem 17. stoljeća o čemu svjedoče *Gradski račun* iz 1688. godine i račun mesarskog ceha iz 1689. godine. Od ostale uobičajene robe na tržnicama se prodavalo meso, ribe, mliječni proizvodi, povrće i voće. Detaljnije o trgovini prehrambenih proizvoda saznajemo iz *Vectigala* iz 1658. godine i *Gradskih računa* iz 1688. i 1691. godine.

Vectigal iz 1658. godine donosi samo popis pristojbi koje su se plaćale za prodaju prehrambenih proizvoda. Iz njega možemo iščitati proizvode koji su se tada našli u ponudi. Od ribljih proizvoda nudile su se: haringe, sušena i svježa riba, *stoquissa* (bakalar), hobotnice, flašice saladie¹⁴⁷, usoljene ribe, riječne ribe i riblja mast; od mesa u ponudi su se našli slanina i suhi svinjski jezici; od mliječnih proizvoda: maslac, sir domaći i parmezan; od ostalih proizvoda mogli su kupiti ocat, ulje, loj, maslo i salo.¹⁴⁸

O podrijetlu namirnica nema puno podataka. Svježa riba ponekad se kupovala u Žabniku i Legradu, a usoljene riječne i morske ribe nabavljale su se iz Ludbrega, Rijeke i Malte. Također, poznato je da se sir parmezan uvezio s područja današnje Italije, te se za njega davala tri i pol veća tržna pristojba nego za domaći hrvatski sir.¹⁴⁹

Kada govorimo o prehrambenim proizvodima na kraju stoljeća referiramo se na nekoliko njih koje pronalazimo u *Gradskim računima*. Najviše susrećemo različite vrste ribe,

¹⁴⁶ Državni arhiv Varaždin, Poglavarstvo grada Varaždina, Radikalni arhiv, 960 XLVII-753.

¹⁴⁷ Saladie – Hladetina od ribe. Posluživala se kao posno jelo.

¹⁴⁸ Janković, „Dva cjenika,“ 7.

¹⁴⁹ Burek, *Otkrivanje gradskih tajni*, 443.

svinjsko meso (slaninu), maslo, sir, naranče i limune. Na temelju serijskih unosa izračunali smo iznos poreza za određenu količinu pojedinog proizvoda, što donosimo u tablici.

Tablica 4. Popis cijena poreza za različite prehrambene proizvode.¹⁵⁰

vrsta robe	1688. porez	1691. porez
riba	mali laguich flaseneh (usoljene ili sušene) ribe= 12 denara suhe ribe= 16 denara	centa svježe ribe= 6 denara centa slane ribe= 6 denara karike flaseneh (usoljene ili sušene) ribe= 40 denara
slanina/svinjsko meso	centa= 4 denara	centa= 4 ili 6 denara
maslo	lonac= 2 denara centa= 10 denara putica= 3 denara	centa= 10 denara putica(drvena posuda) = 4 denara
sir	lodrica sira= 20 denara centa hrvatskog sira= 6 denara centa sira= 6 denara	centa= 10 denara (1x)
limun	lodrica lamoni= 6 denara lodrica citrone= 12 denara (iz Ljubljane)	nema
naranče	lodrica= 12 denara (1x)	lodrica= 6 denara (1x)

4.6. Trgovina tkaninama, krznom i kožom

U Varaždinu se tijekom 17. stoljeća povećala potreba za skupocjenim tkaninama i krznom. Odjeća je na simboličan način prikazivala pripadnost određenoj društvenoj skupini. Bogati građani i plemići nastojali su pratiti europske modne trendove pa su preko trgovaca nabavljali skupocjene odjevne predmete, tkanine i krzno. Siromašniji slojevi društva morali su se zadovoljiti odjećom od grubog domaćeg sukna. Osim za potrebe gradskog stanovništva, odjevni materijal dobavljao se i za krajišnike. Kako smo već spomenuli, u Slavonsku vojnu krajinu najviše se dobavljalo njemačko i talijansko sukno koje su početkom stoljeća nabavljali varaždinski trgovci – Vinko Perger te braća Ivan i Leonard Gonan. Osim toga, sukno se prodavalo na gradskim tržnicama i sajmovima civilnom stanovništvu. Sredinom stoljeća sukno se bilježi u popisu pristojbi za tržno mjesto. Prilikom svake prodaje za kola sukna plaćalo se 20 denara pristojbe.¹⁵¹ Radilo se vjerojatno o jeftinijem grubom suknu. Za skuplje fino sukno, koje su u grad dopremali trgovci iz Italije, Kranjske i Vlasi, na vrijednost od jednog dukata

¹⁵⁰ Izrađeno prema: Državni arhiv Varaždin, Poglavarstvo grada Varaždina, Radikalni arhiv, 958 XLVII-751 i 960 XLVII-753.

¹⁵¹ Janković, „Dva ejenika,“ 7.

plaćala se pristojba od jednog denara.¹⁵² Zanimljivo je da se ponovno spominju trgovci Vlasi, za koje smo već prethodno rekli da su vjerojatno pravoslavni trgovci s područja Osmanskog Carstva. Osim uvoznog sukna, navodi se domaće grubo sukno koje se zvalo darovac. Za konac darovca plaćala se pristojba od 4 denara.¹⁵³

Osim sukna, u *Vectigalu* iz 1658. godine navode se pristojbe za prediva, različito krzno i kože. Od prediva su se prodavali vuna lan i pamuk (*bombak alli Gioputa*). Postojale su tri vrste vune: prosta (obična), tanka i klobučarska. Navode se različite vrste krzna: od ovce, vuka, lisice, dabra, vidre, risa, zeca, mačke, jazavca i kune. Od običnog krzna najviša se plaćala pristojba za lisičje krzno. Plaćalo se za *kerzna lisichega znosich* 2 denara, hrptovinu (leđa) 4 i *malovinu* (prednji dio krzna) 5 denara. U posebnu kategoriju spadala su krzna od dabra, vidre, risa i kune, te su se ona plaćala po dukatu. Za svaki dukat takvoga krzna plaćao se jedan denar pristojbe. Najviše se trgovalo kožama domaćih životinja. Bile su to volovske, teleće, sirove kravlje, ovčje i kozje kože. Od divljih životinja spominju se kože vidre i jelena. Za kože domaćih i divljih životinja plaćala se ista pristojba od jednog denara po komadu. Skuplja je bila uvozna koža. Najviše se plaćalo za kordovanu iz njemačkih zemalja i safijan¹⁵⁴. Za rukohvat safijana trebalo je platiti pristojbu od tri denara, dok se za karmaszinsku (ljubičasto-crvene boje) kordovanu plaćalo dva denara. Osim fino obrađene kože za izradu obuće, uvezile su se gotove cipele i čizme. Cipele su uglavnom bile od korodovane. Čizme su se razlikovale kao obične (*chisme*) i vojničke (*skorny*). Uvezile su se iz njemačkih zemalja i Bugarske (*Bagarie*) koja je tada pripadala Osmanskom Carstvu. Pristojbe su se kretale između jednog i dva denara po komadu.¹⁵⁵

Više podataka o trgovini tkaninama, krznom i kožama pronalazimo u izvorima s kraja stoljeća. Uvidom u *Gradske račune* možemo vidjeti da krajem 17. stoljeća i dalje prevladava potreba za velikim količinama platna i ostalih tkanina. Prije svega, izdvaja se zastupljenost platna na varaždinskom tržištu. Tako se ono 1688. bilježi u 50 slučajeva prodaje, dok se taj broj 1691. smanjuje na 22 unosa. U usporedbi s ostalom robom, koja se pojavljuje u računima, platno je jedno od zastupljenih proizvoda. Njegova puna cijena ostaje nepoznata, no zna se da je trebalo plaćati 6 denara poreza za punklec (svežanj) platna. Takva cijena poreza bila je konstantna tijekom obiju godina

¹⁵² Isto.

¹⁵³ Isto.

¹⁵⁴ Safijan – mekana crveno-smeđa jareća koža nazvana prema marokanskom gradu Safi u kojem se počela prerađivati; Burek, *Otkrivanje gradskih tajni*, 457.

¹⁵⁵ Janković, „Dva cjenika,“ 6–7.

Kada govorimo o smjerovima uvoza platna u Varaždin, ne možemo znati gotovo ništa osim toga da u jednom slučaju platno dolazi iz Kranjske. Tako se 1688. bilježi da: (16 Martý) *Eodem die doneszelie ieden Zkranzke Zemlie dva punklecZ Platna* i da je za to platio 12 denara poreza.¹⁵⁶ Osim ovog smjera iz Kranjske, izvori ne spominju druge podatke pa ne možemo zaključiti ništa konkretnije o pravcima kretanja platna. O trgovcima platnom možemo reći nešto više jer tijekom 1691. susrećemo više osoba koje bi se moglo povezati s ovom vrstom trgovine. Prema tome možemo izdvojiti Jurja Mersana, Jurja Jankovicha i Mihalia Marusza. Iako se njihova imena spominju u kontekstu platna, mislim da bi bilo previše smiono tvrditi da se radi o veletrgovcima platnom. To tvrdim prije svega zbog malih količina platna kojima oni raspolažu i činjenice da se kao prodavači platna pojavljuju samo u jednom slučaju. Prema tome, vjerojatnije je da se radi o trgovcima koji trguju različitom robom pa je platno jedan od raznovrsnih proizvoda koji su se našli u njihovoj ponudi.

Vuna predstavlja jednu od najvažnijih sirovina za proizvodnju odjevnih predmeta. Služila je i za izradu prostog sukna od kojeg su se pravile kabanice. Takvo grubo sukno nazivalo se darovac. U *Gradskim računima* darovac se 1691. godine bilježi samo dva puta. Iz toga samo saznajemo da se za balu (konce ili pech) takvog sukna plaćao porez od 8 ili 4 denara.¹⁵⁷ Mnogo se više spominje neobrađena vuna koja se navodi u više različitih varijanti. Pojavljuje se ugarska, klobučarska i prosta (obična) vuna. Cijene poreza na vunu bile su konstantne tijekom obiju godina. Tako se za centu klobučarske vune plaćalo 20 denara, isto kao i u slučaju proste vune. Za kola ugarske vune plaćalo se 80 denara. Računi potvrđuju da se najviše vune dobavljalo iz Ugarske. U kontekstu toga pojavljuju se dva pojedinca za koje bismo mogli tvrditi da su trgovci vunom – Andras Laknar i Jacob Fister, koji su u više navrata tijekom 1691. godine dovezli ugarsku ili klobučarsku vunu u Varaždin.¹⁵⁸

Trgovina krznom različitih životinja bila je zastupljena i krajem stoljeća. Krzno je bilo najviše upotrebljavano za proizvodnju različite odjeće: kabanica, prsluka, kapa i sl. Međutim, ono je također predstavljalo određeni status i prestiž, osobito u slučaju plemića i bogatih građana. Prema *Gradskim računima* možemo vidjeti da se na varaždinskom tržištu pojavljuje krzno različitih vrsta. Tijekom obje godine susrećemo bijelo, crno i drugo (obično) krzno. Iznosi poreza na krzno nisu se puno mijenjali. Za bijelo i crno plaćao se jedan denar 1688., dok za crno 1691. su se plaćala dva denara. Obično krzno imalo je istu vrijednost obje godine i ona je iznosila 2 denara. Ostali podaci o krznu pokazuju da su postojali ljudi za koje bi se moglo

¹⁵⁶ Državni arhiv Varaždin, Poglavarstvo grada Varaždina, Radikalni arhiv, 958 XLVII-751.

¹⁵⁷ Državni arhiv Varaždin, Poglavarstvo grada Varaždina, Radikalni arhiv, 960 XLVII-753.

¹⁵⁸ Isto.

reći da se bave preprodajom krzna. Tako 1688. susrećemo podatak da je *24 Novembris doneszelié Andras Franchich 200 kerzen* i za to je platio porez od 2 rajnske forinte i 40 denara.¹⁵⁹ Godine 1691. bilježi se da je: *Eod die (26. October) Gergo Jurinovich donezelie kerszen 8* i za to je platio 16 denara.¹⁶⁰ Uz to, poznato je da se određeni dio krzna nabavlja iz zagrebačke krznare. Tako već spomenutog 26. Octobera 1691. pronalazimo podatak da je *Eod die iz zagrebecskeh kersznarov od(peliel) 15 kerszen* i za to se platilo 15 denara.¹⁶¹ Navedeni podaci upućuju na zaključak da je postojao određen broj trgovaca koji su se bavili ovom vrstom trgovine. Spomen zagrebačke krznare sugerira na postojanje domaće opskrbe krznom pa se ne može govoriti samo o uvozu krzna iz stranih zemalja.

Životinjska koža predstavlja značajnu sirovinu za proizvodnju obuće, odjeće, torbi, remenja i sl. U slučaju varaždinske trgovine kože različitih životinja pojavljuje se u konstantom optjecaju tijekom 1688. i 1691. godine. Računi svjedoče o različitim vrstama volovske, kozje, ovčje, teleće i lisičje kože. U prilogu donosimo tablicu u kojoj su navedeni iznosi poreza za pojedinu vrstu kože.¹⁶² Kao specifičnu vrstu kože pronalazimo kordovanu. To je fino obrađena kozja koža koja se najviše pojavljuje na tržištu. Tijekom 1688. bilježi se čak 49 puta, dok je 1691. taj broj manji i iznosi 29 unosa o prodaji. Kada to usporedimo s ostalom vrstom robe, ispostavlja se da je kordovana jedna od najtraženije i najprodavanije robe na varaždinskom tržištu. Zanimljivo je da tijekom 1691. za svaki unos o prodaji kordovane imamo podatke o imenima ljudi koji su njome trgovali. Prema tome, izdvajaju se Gradisher, Hofner, Mersan, Vukanec i Obram.¹⁶³ Oni se spominju i u kontekstu prodaje drugih proizvoda pa bi se moglo zaključiti da se bave veletrgovinom različitim proizvodima. O izvozu kože imamo sporadične podatke koji bi mogli sugerirati da postoji određeni višak kože koji izlazi na strano tržište. Tako se za volovsku kožu tijekom čitave 1688. bilježe samo podaci o izvozu.¹⁶⁴ U tom kontekstu pojavljuje se podatak da je *Eodem die (30.December) odpelialie Jakop Strausz vu Ptui 30 kos volovzkeh* i za to je platio porez od 27 denara.¹⁶⁵ Osim njega kože je izvezio i neimenovani kramar iz Graza. Tako je *3. Marty odpelialie ieden kramar Zgrateza volovzkeh y Kravzkeh kos 100* i za to je platio pristojbu od 80 denara.¹⁶⁶ Osim Ptuja i Graza, ne pronalazimo druge podatke o lokacijama izvoza.

¹⁵⁹ Državni arhiv Varaždin, Poglavarstvo grada Varaždina, Radikalni arhiv, 958 XLVII-751.

¹⁶⁰ Državni arhiv Varaždin, Poglavarstvo grada Varaždina, Radikalni arhiv, 960 XLVII-753.

¹⁶¹ Isto.

¹⁶² Vidi Tablicu 5. u Prilozima.

¹⁶³ Detaljnije o trgovcima vidi u Tablici 7. u Prilozima.

¹⁶⁴ Državni arhiv Varaždin, Poglavarstvo grada Varaždina, Radikalni arhiv, 958 XLVII-751.

¹⁶⁵ Isto.

¹⁶⁶ Isto.

U zadnjem desetljeću 17. stoljeća u Varaždinu je postojao i dućan s različitim tkaninama, platnom, svilom, čipkom i ukrasnim vrpčama. Dućan se nalazio u prizemlju današnje palače Patačić, a držao ga je Franjo Praunsperger, sin trgovca Daniela Praunspergera. Detaljnije o robi koju je držao saznaje se iz računa varaždinskog podžupana Jurja Plemića koji je kod njega kupovao 1694. i 1695. godine. Plemić je od Praunspergera kupio različite svile, raznobojna platna, kerentuh, pamučni parhet, samt, bijelu i srebrnu čipku te različite ukrasne vrpce.¹⁶⁷

5. Trgovci

Prije nego što krenemo detaljnije pisati o varaždinskim trgovcima, treba prvo definirati što podrazumijevamo pod pojmom trgovac. Opširniju definiciju dao je Zlatko Herkov u knjizi *Povijest zagrebačke trgovine u 17. i 18. stoljeću*. Prema njemu, trgovac je osoba kojoj je trgovanje primarno zanimanje, on ne proizvodi robu, već je ju kupuje i dalje prodaje kako bi ostvario dobit. Prema tome, trgovcima se ne smatraju oni koji povremeno nešto prodaju, ili oni koji prodaju ono što proizvedu, kao obrtnici ili prodavači hrane na dnevnim tržnicama. Osim definicije, Herkov na temelju izvora donosi latinske nazive za trgovce. Razlikuje veletrgovce, sitne trgovce i specijalizirane trgovce. Veletrgovci su se označavali pojmovima *institor*, *mercator*, *negotiator*, *ingrossator* ili *magnarius*. Za sitne trgovce navodi latinski naziv *quaestor*. Specijalizirani trgovci bavili su se prodajom samo jedne vrste robe – primjerice soli, duhana, svile. Oni su se na latinskom označavali kao *tabaccarius*, *sagarius*, *metaxa*. U izvorima na hrvatskom jeziku sitni trgovci navodili su se kao kramari, torbari, sitničari. Od specijaliziranih trgovaca spominju se solari, platnari i suknari.¹⁶⁸

5.1. Porijeklo i socijalni status trgovaca

U Varaždinu tijekom 17. stoljeća susrećemo trgovce koje općenito možemo podijeliti u tri skupine. U prvu skupinu spadaju trgovci koji su pripadali domaćim trgovačkim obiteljima koje su generacijama unazad naseljene u Varaždinu. U drugu skupinu ulaze strani trgovci, odnosno oni koji su kao stranci stekli punopravni status varaždinskih građana. To su trgovci koji su došli iz stranih zemalja ili okolnih naselja, te su nakon nekoliko godina na temelju stalnog boravka i kupnje gradske nekretnine stekli status građana. U posljednju skupinu

¹⁶⁷ Burek, *Otkrivanje gradskih tajni*, 457.

¹⁶⁸ Herkov, *Povijest zagrebačke trgovine*, 1–7.

spadaju strani trgovci koji su u grad dolazili za vrijeme sajмова, ili su povremeno boravili kao agenti stranih veletrgovaca, ili su pak na određeno vrijeme držali dućan u gradu.

Krajem 16. stoljeća u grad se doselila grupa stranih trgovca - Vinko Perger, braća Ivan i Leonard Gonan, Bartol Berževski i Andrija Staudinger. Oni su u prva tri desetljeća 17. stoljeća stekli status varaždinskih građana. Gonani i Breževski došli su iz Italije, dok su Perger i Staudinger vjerojatno porijeklom iz Štajerske ili neke druge habsburške pokrajine.¹⁶⁹ Od domaćih trgovačkih obitelji najznačajniji su bili Rukeli, Gečelini i Antolovići. Opširnije podatke o djelovanju trgovaca pronalazimo samo u slučaju Pergera i braće Gonan.

Već je prethodno bilo pisano o Pergeru i njegovom djelovanju u kontekstu varaždinske trgovine s Vojnom krajinom. Tada smo naglasili da se Perger najviše bavio dobavljanjem sukna, plaćanjem graničara i kreditiranjem staleža. Prije dolaska u Varaždin Perger je bio trgovac suknom i imao je status plemića. U *Protokolima* prvi se put navodi kao varaždinski građanin 1596. godine, i to s nadimkom *Czencz*, što je inačica njemačke riječi *Zinsen* (hrv. kamate, interes). Nadimak sugerira da se novčarskim poslovima bavio i prije dolaska u Varaždin, što nije bilo ništa neobično za tadašnje europske trgovce. Pri dolasku je iznajmio kuću na kraju današnje Kranjčevićeve ulice, a nakon ženidbe s Anom Šambar kupio je kuću u istoj ulici. Kao strani plemić zatražio je indigenat¹⁷⁰ te mu je 1609. godine u Hrvatskom saboru potvrđena grbovnica. Kao varaždinski trgovac bavio se veletrgovinom na prostoru Srednje Europe (Beč, Graz, Nürnberg i Linz), a njegovi trgovački poslovi dosežali su do Britanije i Osmanskog Carstva.¹⁷¹

Pergera vežemo uz jedan slučaj direktne trgovine s osmanskim trgovcima. U pismu osmanskog trgovca Hađi Memmija iz 1609. godine spominje se da paša želi proširenje trgovine s Vinkom Pergerom. Na temelju tih dogovora već iste godine alajbegov sin donosi Pergeru 400 zlatnih dukata i zlato u vrijednosti 200 dukata za neku tešku robu.¹⁷² Radilo se o tome da je robu trebalo predstaviti kao kamenje za reguliranje Drave, te ju je kao takvu trebalo dopremiti do Drnja gdje bi je preuzeli Osmanlije. Pretpostavlja se da se radilo o nekoj vrsti oružja koje se na takav način trebalo prokrijumčariti u Osmansko Carstvo. U takvim poslovima mogao se zaraditi veliki novac, što je svakako pobudilo Pergerov interes.

Pergerovi trgovački poslovi, posudba novca, kreditiranje plemstva i vojnika stvorili su krug vjerovnika i dužnika. Jedno dugovanje moglo je pokrenuti lanac drugih dugova iz kojih

¹⁶⁹ Burek, *Otkrivanje gradskih tajni*, 299.

¹⁷⁰ Indigenat – Hrvatski sabor izdavanjem grbovnice potvrđuje plemićki status stanom plemstvu. Dobivaju status plemstva koji vrijedi u ugarsko-hrvatskom pravnom korpusu.

¹⁷¹ Burek, *Otkrivanje gradskih tajni*, 293.

¹⁷² Petrić, „Gospodarstvo na pograničnom području,“ 231.

se Perger često nije mogao izvući. Već je naveden primjer dugovanja ihlavskom trgovcu suknom Joakimu Kopenkhi. No nije samo Perger dugovao drugima. Bilo je puno njegovih dužnika zbog kojih on nije mogao isplatiti svoje vjerovnike. Zbog dugova nije mogao ulagati u nove trgovačke poslove i praktički je bio u bankrotu. Vjerovnici su se nakon Pergerove smrti 1615. godine naplaćivali djelomično konfiskacijom nekretnina njegove udovice Ane, ili utjerivanjem dugova kod njegovih dužnika.

Obitelj Gonan pojavljuje se u Varaždinu 1588. godine. Prije dolaska u grad imali su status stranih plemića. U kratkom roku plaćaju taksu i postaju građani. U samo nekoliko godina kupili su tri kuće u gradu i druge nekretnine na području grada i općine. Kupovina nekretnina u kratkom roku pokazuje da su dobro poslovali u trgovačkom svijetu. Primarno su se bavili trgovinom suknom i tekstilom. Imali su ugovorene poslove s Vinkom Pergerom kojemu su često dugovali. Osim u trgovačkim poslovima, Gonani su sudjelovali u obavljanju gradskih službi. Iako su bili punopravni građani, nikada nisu obavljali visoke službe poput senatora, rizničara ili sudaca. Vjerojatno su te službe ostale za njih nedostižne jer su bili strani plemići, a indigenat su dobili tek 1656. godine.¹⁷³

U prvim desetljećima 17. stoljeća pojavljuju se novi strani trgovci koju ubrzo postaju varaždinski građani. Bili su to: Gašpar Mikeffalvay, Jakob Kulaš, Matija Desemar, Jakob Nothar, Leonard Eberle, Jakob Solar i Andrija Miklevčić. Od svih njih samo se za Solara i Desmara može odrediti porijeklo. Solar je došao iz Legrada, dok je Desmar vjerojatno bio iz Koprivnice. O njima nemamo detaljnijih podataka, osim onih koje smo za pojedine već naveli u kontekstu pojedine varaždinske trgovine. Sredinom stoljeća ističe se nova grupa stranih trgovaca koji stječu status građana te neki od njih dobivaju indigenat. U razdoblju od 1640. do 1660. godine varaždinski građani postaju trgovci - Matija Trupey, Bartol Andreisz i Kristofor Neustetter. U šezdesetim i sedamdesetim godinama građani postaju i Daniel Praunsperger, ptujski trgovac Okatavijan Bonicelli, te trgovci iz Čakovca – Pavao Zimić i Juraj Pavečić. Većina njih došla je u grad kao strano plemstvo: Desemar, Andreisz, Eberle, Ruesz, Trupey i Neustetter. Trupey i Neustetter zatražili su indigenat od Hrvatskog sabora 1652. godine, dok je Praunsperger bio nobilitiran 1676. godine.¹⁷⁴

Trgovačka obitelj Praunsperger živjela je u Varaždinu od druge polovice 17. stoljeća. Njezini najpoznatiji članovi bili su trgovci Daniel Praunsperger (1635.–1692.) i njegov sin

¹⁷³ Burek, *Otkrivanje gradskih tajni*, 224–225, 293, 298.

¹⁷⁴ Isto 299.

Franjo Praunsperger.¹⁷⁵ Daniel se prvi put spominje kao stanovnik grada 1666. godine kada ulazi u brak s bogatom udovicom Justinom Gonan, bivšom suprugom trgovca Bartolomeja Andreisza i varaždinskog građanina Zaharija Bengera.¹⁷⁶ Djelovao je u cehu varaždinskih trgovca gdje se istaknuo kao vođa pobune protiv uvođenja monopola na aussesšku sol 1676. godine. Osim toga, kao veletrgovac sklopio je mnoge trgovačke veze s ostalim trgovcima iz regije. Tako se iz njegova pisma poznatom zagrebačkom trgovcu knezu Lenardu (Hanns Leonhard Mulbacher) saznaje o njihovom vrlo bliskom prijateljskom odnosu. Pismo je upućeno Lenardu osamdesetih godina kada je počela osmanska ofenziva na Beč. Praunsperger prijateljski upozorava Lenarda da dolazi vrijeme konjunktura i da se najviše potražuje prosta tkanina i duhan.¹⁷⁷ Ovakva suradnja s drugim trgovcima omogućila mu je da bude na vrijeme informiran o stanju u trgovačkom svijetu. Sukladno novim informacijama, mogao je što prije preusmjeriti svoje poslovanje potrebama tržišta. O njegovom sinu Franji ne nalazimo puno podataka. Poznato je da se nastavio baviti trgovačkim poslovima i da je oko 1694. u Varaždinu držao dućan s različitim tkaninama i odjevnim predmetima. Također, Franjo je 1689. godine u svojoj kući na gradskom trgu iznajmio dućan Oswaldu Pichleru, trgovcu iz Graza.¹⁷⁸ Osim u unajmljenim dućanima, strani trgovci povremeno su se zadržavali u gradu kao agenti veletrgovaca iz srednjoeuropskih gradova poput Ptuja, Wiener Neustadta, Graza i Beča. Dolazili su zbog utjerivanja dugova varaždinskih trgovaca.

O ostalim trgovcima s kraja stoljeća saznajemo na temelju *Gradskih računa* iz 1688. i 1691. godine. Možemo izdvojiti pojedine trgovce koji se mogu povezati s određenom vrstom trgovine.¹⁷⁹ Zanimljivo je da tijekom 1691. imamo znatno veći broj poznatih imena ljudi koje bismo mogli označiti kao trgovce, nego što je to slučaj za 1688. godinu. Za 1688. možemo izdvojiti samo dva pojedinca za koja možemo tvrditi da su trgovci. To su Juraj Marić (Juraj Marich) i Jakop Strausz. Marić je bio varaždinski trgovac, brat senatora i suca Matije Marića, dok je Strausz bio strani trgovac iz Ptuja. U slučaju 1691. možemo govoriti o deset trgovaca. Kada govorimo o njihovoj kategorizaciji, možemo zaključiti da se ističe grupa trgovaca koja se bavi prodajom kordovane. Toj grupi pripadaju Obram, Mersan, Gradischar, Vukanecz i Hofner. Radi se o stranim trgovcima koji su boravili u gradu jedino kada su dovozili robu na sajam ili tržnicu. U ostalim slučajevima možemo govoriti o trgovcima različitom robom ili

¹⁷⁵ Ana Kaniški, „Doprinos Krešimira Filića u istraživanju trgovačke obitelji Praunsperger u Varaždinu,“ *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin* 23 (2012): 257.

¹⁷⁶ Burek, *Otkrivanje gradskih tajni*, 207.

¹⁷⁷ Josip Matasović, „Knez Lenard, kaptoloma zagrebačkoga kramar,“ *Narodna starina* 11-29 (1932): 190.

¹⁷⁸ Burek, *Otkrivanje gradskih tajni*, 282.

¹⁷⁹ Vidi Tablicu 7. u Prilozima.

pojedinačnim slučajevima u određenoj grani trgovine. Takvi trgovci najviše participiraju u trgovini vunom, kožom, platnom i medom.

5.2. Trgovački ceh

Varaždinski su se trgovci udružili u prvoj polovici 17. stoljeća, a pravila ceha su im potvrđena kraljevskom diplomom iz 1629. godine. Osnivanje ceha bilo je moguće jer su bogati trgovci početkom stoljeća počeli polako preuzimati pozicije u gradskoj vlasti. To primjerice u to vrijeme nisu uspjeli zagrebački trgovci, jer su ostali u sjeni obrtnika koji su dominirali u gradskoj upravi. Obrtnicima su trgovci bili direktna konkurencija jer su nudili specijaliziranu robu koju su inače oni proizvodili. Zagrebački obrtnici iskoristili su pozicije u gradskoj vlasti te su tijekom cijelog stoljeća sprječavali organiziranje trgovačkoga ceha, pa je do njegovoga osnutka došlo tek 1699. godine.¹⁸⁰

Udruživanje u ceh bilo je jedno od rješenja sprječavanja nelegitimne konkurencije u trgovini. Gradske trgovce ograničavali su strani trgovci, obrtnici i plemići koji nisu morali plaćati porez za robu koju su prodavali, ili su to vješto izbjegavali. Cehovi su kroz svoja pravila nastojali osigurati restrikciju takvog načina konkurentne trgovine. Potvrdu pravila ceha, kod gradskog suca Petra Riđanca, uspjeli su izboriti sljedeći varaždinski trgovci: Petar Gečlin, Gašpar Mikeffalvay, Ivan Antolović, Jakob Solar, Ivan i Pavao Rukel, Leonard Eberle, Stjepan i Leonard Gonan te Jakob Kulass.¹⁸¹ U to vrijeme trgovci su imali svoje predstavnike na funkcijama u magistratu. Ivan Antolović je bio rizničar, a Mikeffalvay i Ivan Rukel senatori, što je svakako utjecalo na odluku suca. Nije poznato kakav je bio ustroj ceha i tko su bili prvi cehmeštri jer su povelja i pravila ceha izgorjeli u požaru 1665. godine.

U drugoj polovici 17. stoljeća mijenjaju se okolnosti u varaždinskoj trgovini. Trgovcima varaždinskog ceha sve su veća konkurencija postali strani veletrgovci koji su dolazili u grad direktno snabdijevati obrtnike i sitne trgovce. Također su slali svoje agente te su otvarali dućane. Tako su varaždinski trgovci postepeno gubili poziciju posrednika između stranih veletrgovaca te obrtnika i trgovaca na malo. Zbog toga im je bilo važno izboriti obnovu cehovske diplome, kako bi novim pravilima smanjili utjecaj stranih trgovaca. Izmijenjena pravila prvo je odobrio magistrat, a diplomu o obnovi trgovačkog ceha izdao je 1675. godine car Leopold I.¹⁸² U cehu su tada bili Andrija Janečić (cehmešter), Karlo Ruesz, sin pok,

¹⁸⁰ Herkov, *Povijest zagrebačke trgovine*, 130.

¹⁸¹ Burek, *Otkrivanje gradskih tajni*, 296.

¹⁸² Isto 297.

Kristijana Ruesza, Daniel Praunsperger, Marko Prosenjak i Juraj Srpak.¹⁸³ Vidimo da se u odnosu na prvu polovicu stoljeća broj članova gotovo prepolovio, što je također pokazatelj sve većeg utjecaja stranih trgovaca u gradu.

Nova pravila trgovačkog ceha nisu odgovarala drugim gradskim cehovima jer su ograničavala njihova prava. Negodovanja su dovela do prosvjeda koji je u senatu 1678. godine predvodio rizničar Juraj Klik mlađi. Protiv trgovaca nastupio je veći dio senata u kojem su većinom nalazili predstavnici obrtnika. Pozicije trgovaca bile su slabe jer ih je u senatu predstavljao samo cehmešter Andrija Janečić pa je otpor obrtnika bio uspješan. Neslaganje s novim pravilima ceha pokazala je i skupina njemačkih trgovaca u Varaždinu. Protiv varaždinskih trgovaca žalili su se Ugarskoj dvorskoj kancelariji u Beču. Kancelarija je pozvala varaždinske trgovce na sud u Beč da iznesu svoje iskaze o tome slučaju. Trgovci su se pritom pozvali na Žigmundov privilegij iz 1461. godine prema kojemu varaždinski trgovci u sporovima i tužbama mogu pristupiti samo gradskom sucu. Hrvatski sabor je, na osnovu toga prava, podržao varaždinske trgovce u sporu protiv njemačkih trgovaca. Sabor je donio odluku da se zabranjuje prodaja robe u gradu onim trgovcima koji ne plaćaju sve pristojbe kao što to plaćaju svi domaći trgovci koji su stalno nastanjeni u gradu.¹⁸⁴

5.3. Investiranje trgovačkoga kapitala

Na temelju podataka koje smo uspjeli prikupiti za pojedine trgovce u *Protokolima* možemo vidjeti u što su oni investirali akumulirani trgovački kapital. Tako prema podacima iz priložene tablice¹⁸⁵ možemo vidjeti da se najviše ulaže u nekretnine i pokretnine. Također, možemo pratiti društveni status pojedinih trgovaca koji je moguće iščitati iz njihovih imenovanja u pojedinom razdoblju. Prema tome pokušat ćemo na temelju takvih podataka odrediti omogućuje li trgovački kapital socijalnu mobilnost, povećanje političke moći i uklapanje u način života gradskih elita.

Promotrimo li koji trgovci izdvajaju najviše novca za kupovinu različitih nekretnina i pokretnina, možemo za razdoblje 1606-1635. izdvojiti Leonarda Gonana. Navedeni veletrgovac (*mercator*) kupuje kuće, zemljišta, vinograde i sjenokoše u vrijednosti od 671 ugarske forinte. Kao jedan od rijetkih koji se ističu sa značajnim kapitalom u tom razdoblju, Leonard ulaže u nekretnine i kupuje dodatne posjede na kojima ima mogućnost zarade

¹⁸³ Herkov, *Povijest zagrebačke trgovine*, 154.

¹⁸⁴ Burek, *Otkrivanje gradskih tajni*, 298.

¹⁸⁵ Vidi Tablicu 9. u Prilozima.

prihodima od agrara. Posjedovanjem nekretnina u unutrašnjosti grada pokazuje svoje bogatstvo i pokušava se uklopiti u život gradske elite. Podatak o kupovini kuća u navedenom razdoblju može uputiti na zaključak da se Leonard poslovno i privatno odvojio od brata Ivana s kojim je do 1606. godine zajednički kupio tri kuće u unutrašnjosti grada. U navedenom razdoblju u *Protokolima* ne pronalazimo Ivana kao trgovca, što vjerojatno znači da je tada prestao trgovati ili samo nije kupovao nekretnine i pokretnine jer nije bio financijski moćan.

U razdoblju od 1636. do 1684. imamo više trgovaca koji izdvajaju veću svotu novca za nekretnine i pokretnine. Tako npr. veletrgovac Daniel Praunsperger ulaže u kuće i ostala dobra 2 482 rajnske i 36 ugarskih forinti uz još dodatnih 100 carskih talira. Od vrijednih nekretnina Praunsperger 1669. godine kupuje u unutrašnjem gradu kuću na forumu (današnja palača Patačić). Kuću su mu prodali Jakoba Purkhart i Magdalena Muet za 942 rajnske forinte.¹⁸⁶ To je već spomenuta kuća koju je naslijedio njegov sin Franjo Praunsperger. Nadalje, izdvaja se Karlo Ruez s uloženi 1 115 rajnskih i 30 ugarskih forinti. Kristofor Neustetter je u usporedbi s njima dvojicom posjedovao manji kapital, no svejedno je često kupovao nekretnine. U Varaždinu se prvi put spominje 1643. godine i tada posjeduje kuću u Kranjčevičevoj ulici, nasuprot tadašnjoj Erdödyjevoj točionici.¹⁸⁷ Ubrzo 1647. godine kupuje drugu kuću na uglu Gajeve i Bakačeve ulice, a već 1654. godine kupuje i treću zidanu kuću u Uršulinskoj ulici.¹⁸⁸ Navedeni primjeri upućuju na zaključak da je bogatim varaždinskim trgovcima bilo u praksi kupovati gradske nekretnine i pokretnine. Tako su stekli bolji ugled među građanima, dodatan izvor prihoda te su prakticirali način života gradskih elita.

Analiziramo li napredak trgovaca u društvenoj strukturi gradskog stanovništva, možemo izdvojiti neke od njih koji su uspjeli podići svoj društveni status. U prvom razdoblju ističe se Jakob Solar koji se 1618. godine prvi put spominje kao trgovac (*institor*) i građanin (*civis*).¹⁸⁹ Već 1623. godine navodi se kao *nobilis, negotiator et concivis nostris* koji gradu posuđuje znatan novac jer mu gradsko poglavarstvo odobrava da u ime duga s općinskih pašnjaka uzme 50 volova, što je u to vrijeme bila velika vrijednost.¹⁹⁰ Od ostalih trgovaca mogu se izdvojiti Petar Gečlin, Gašpar Mikeffalvay, Ivan Rukel i Ivan Antolović. Od domaćih trgovaca plemićki status stekli su Gečlin, Rukel i Antolović. Gašpar Mikeffalvay kao strani trgovac prvo stječe status građana, a kao plemić se prvi put spominje 1633. godine. Na

¹⁸⁶ Isto 88–89.

¹⁸⁷ Isto 374.

¹⁸⁸ Isto.

¹⁸⁹ *Zapisnici Poglavarstva slobodnog i kraljevskog grada Varaždina*, sv. IV, 298.

¹⁹⁰ Višnja Burek, „Društvene i ekonomske značajke varaždinskog gradskog plemstva u 17. stoljeću,” *Historia Varasdiensis : časopis za varaždinsku povjesnicu* 2/1 (2012): 141.

funkcijama u gradskoj vlasti izdvajaju se Gečlin, Rukel i Mikeffalvay kao suci.¹⁹¹ U vrijeme osnivanja trgovačkoga ceha Antolović je obašao dužnost rizničara, dok su senatori bili Mikeffalvay i Rukel. Dakle, većina trgovaca sudjeluje u gradskoj vlasti i obavlja više te niže gradske službe. Vidimo da status plemstva nije bio uvjet obavljanja funkcija u gradskoj vlasti, no većinom su svi trgovci na najvišim funkcijama (senator i sudac) imali plemićki status. Stranim trgovcima, koji su već došli u Varaždin kao strani plemići, bilo je važno dobiti indigenat, odnosno trebali su dobiti status plemstva u Hrvatskom saboru. Dakle, jedino Gonani (strano plemstvo), kao talijanski trgovci koji su doselili u grad i stekli građanski status, nisu imali značajnijeg utjecaja na visokim funkcijama u gradskoj vlasti tijekom prve polovice 17. stoljeća, jer tada još nisu bili nobilitirani.¹⁹²

U drugoj polovici stoljeća također pronalazimo trgovce koji svoj trgovački kapital investiraju u podizanje društvenog statusa i ulazak u strukture gradske vlasti. Kao najbogatiji navode se Kristofor Neustetter, Karlo Ruez i Daniel Praunsperger. Za sve njih karakteristično je da su imali status plemstva i da su obavljali visoke gradske službe. Neustetter je u razdoblju od 1648. do 1651. godine obavljao službu poštara vojno-poštarske postaje u Varaždinu. Kao strani plemić već je 1647. godine postao senator (*senator*), a potvrdu grbovnice dobio je od Hrvatskog sabora 1653. godine uz obavezu davanja 100 centa puščanog praha.¹⁹³ Karlo Ruez obavljao je 1688. godine službu vagmeštra, sljedeće godine postaje sudac (*iudex*), a kao plemić (*nobilis*) spominje se u oporuci jednog građanina 1690. godine.¹⁹⁴ Praunsperger se prvi put spominje 1669. godine, kao građanin (*civis*) i trgovac (*institor*), kada kupuje kuću u vrijednosti od 942 rajnskih forinti.¹⁹⁵ U *Protokolima* se prvi puta spominje kao plemić (*nobilis*) 1678. godine, s tada znatnije većim kapitalom od 2 482 rajnske forinte te 36 ugarskih forinti uz još dodatnih 100 carskih talira.¹⁹⁶ Njegovo napredovanje u strukturama gradske vlasti nastavilo se 1683. godine kada postaje jedan od senatora (*senator*). Naposljetku se 1690. godine uzdigao do kraljevskih službi tako što je postao vrhovni rizničar (*fiscus*).¹⁹⁷ Prema navedenim primjerima možemo vidjeti da su varaždinski trgovci svoj trgovački kapital ulagali u podizanje društvenog statusa. Ekonomska moć omogućila im je napredak u društvenoj hijerarhiji pa je većina njih imala status plemstva. Sukladno tome, nastojali su živjeti kao gradska elita, te su se kao bogati građani uključili u gradske službe gdje su stekli politički ugled i moć.

¹⁹¹ Burek, *Otkrivanje gradskih tajni*, 221–222.

¹⁹² Burek, „Društvene i ekonomske značajke varaždinskog gradskog plemstva,“ 142.

¹⁹³ Burek, *Otkrivanje gradskih tajni*, 347.

¹⁹⁴ Isto 224, 233.

¹⁹⁵ *Zapisnici Poglavarstva slobodnog i kraljevskog grada Varaždina*, sv. VII, 382.

¹⁹⁶ *Zapisnici Poglavarstva slobodnog i kraljevskog grada Varaždina*, sv. VIII, 293.

¹⁹⁷ Burek, *Otkrivanje gradskih tajni*, 262.

6. Vlastelinska trgovina na varaždinskom području

Varaždinska se trgovina može promatrati kao simbioza gradske i feudalne trgovine. U Srednjoistočnoj Europi gradovi su imali samoupravu ili su pripadali pod upravu vlastelina. No, svejedno su i slobodni gradovi sa samoupravom bili u simbiozi s okolnim vlastelinima te nigdje nisu stajali kao oaze isključene od utjecaja lokalnog vlastelina.¹⁹⁸ To je bilo izraženo više na istoku Europe, na području gdje je u 17. stoljeću sve više jačao proces refeudalizacije. Varaždin je pripadao tom području gdje su se isprepletali utjecaji slobodne trgovine i feudalne trgovine pod vodstvom lokalnog plemstva. Ovisnost grada Varaždina o vlastelinu potvrđuje se darovnicom iz 1607. godine, kada uz tvrđavu, obitelj Erdödy (grof Toma) dobiva službu gradskog kapetana, te pravo ubiranja daće od grada u iznosu od 100 forinti.¹⁹⁹ I sam Varaždin po pravima je Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva bio feudalni gospodar jer je imao pravo ulaska u zemaljski sabor te je imao alodij s pripadajućim kmetovima i žilirima. Prema tome, možemo reći da je na neki način bio agrarni grad, koji je većinom sam sebi proizvodio hranu. U takvim okolnostima razvoj slobodne trgovine je bio ograničen brojnim poreznim davanjima koja su trgovci morali davati gradskim, kraljevskim i vlastelinskim vlastima. Varaždinska trgovina, u kojoj su participirali domaći i strani trgovci, bila je ograničena i uključivanjem lokalnog i stranog plemstva, te vojnih zapovjednika Slavonske krajine. Plemići su bili izravni konkurenti gradskim trgovcima jer su imali pravo prvokupa u trgovini vinom i žitom.

Varaždinski trgovci vješto su izbjegavali plaćanje tržišnih pristojbi, vlastelinskih i kraljevskih tridesetina, maltarina i mostarina. Gradske pristojbe izbjegavali su tako što nisu prodavali robu na tržnicama i sajmovima gdje su bili tržišni nadzornici i vagmeštri. Prodavali su robu izvan trgova, po ulicama i kućama. Trgovinu su ometale i nezakonite mitnice koje je postavljalo plemstvo. Mitnicu je nezakonito podigla obitelj Erdödy (vlasnici varaždinskog vlastelinstva) na početku Slopanca (Optujske ulice). Zbog nje su se 1648. godine otvoreno pobunili građani protiv Jurja Erdödyja. Izbila je nasilna pobuna u kojoj su građani srušili mitnicu i ranili mitničara. Sukobi su se nastavili jer Erdödy nisu htjeli pristati da grad podigne svoju mitnicu u Gornjem Knegincu ili na Plitvici, na koju je imao pravo na osnovi isprave koju mu je izdao kralj Ferdinand III. 1655. godine. Osim toga, Erdödyji su se kao izravni konkurenti gradskim trgovcima uključili u trgovinu žitom.²⁰⁰

¹⁹⁸ Balazs A. Szelenyi. „The Dynamics of Urban Development: Towns in Sixteenth and Seventeenth-Century Hungary,“ *The American Historical Review* 109-2 (2004): 362.

¹⁹⁹ Adamček, „Sukobi grada Varaždina i varaždinske vlastele, 239.

²⁰⁰ Burek, *Otkrivanje gradskih tajni*, 285, 139.

Plemićke obitelji te zapovjednici, vojnici i službenici Varaždinskog generalata sve više kupuju gradske oranice kako bi sudjelovali u snabdijevanju vojske žitom. Kupovali su male parcele građana u vrijeme sušnih godina, kakve su bile dvadesete, sredina stoljeća i sedamdesete, te u vrijeme velikih požara 1640., 1648. i 1650. godine, kada su građani bili u teškim materijalnim uvjetima.²⁰¹ Uspjeli su kupiti puno oranica na području gradske općine. Sve veća potreba za kupovinom oranica bila je izražena zbog konstantnog rasta cijena krušarica, posebno pšenice. Zbog toga su vlastelini nastojali proširiti svoja zemljišta na prostoru gradske općine kako bi proizvodili što više žita. Visoke cijene krušarica i povećana potražnja kod vojske činili su trgovinu žitom vrlo unosnim poslom.

Lokalno plemstvo u Slavoniji i zapovjednici Slavonske vojne krajine pojačano se uključuju u poslove snabdijevanja vojske tek nakon 1630. godine kada štajerski staleži nastoje provesti reformu opskrbe vojske Slavonske vojne krajine, kako bi se smanjili troškovi transporta. Do tada se primjenjivao sustav centralne opskrbe vojske na granici koji je uspostavljen na saboru štajerskih staleža u Brucku na Muri 1578. godine. Tada je osnovan ured za opskrbu koji je vodio *Oberstproviandmeister*, a zadatak mu je bio osigurati snabdijevanje vojske različitim resursima, pogotovo žitom. Žito se uglavnom otkupljivalo u Štajerskoj od plemića, sa samostanskih i crkvenih posjeda te se odvozilo prema utverdama na granici. Za potrebe skladištenja bili su otvoreni žitni magazini u Radgoni, Ptuju, Mariboru i Varaždinu. Skladište u Varaždinu bilo je osnovano 1593. godine. Dobavljanje žita za potrebe graničara bilo je profitabilno za štajersko plemstvo i štajerske zapovjednike Slavonske krajine, kao što su bili obitelj Herberstein te vrhovni general Žigmund Trautmannsdorf. On je kao glavni zapovjednik Slavonske krajine bio ujedno i glavni opskrbljivač vojske. Kako bi ostvario veći profit znao je nelegitimno prodavati žito. Primjerice, u vrijeme suše i nestašice žitarica 1628-29. pokušao je preprodati vojsci već otkupljeno žito zbog čega je bio prijavljen za zlouporabu položaja.²⁰²

Centralizirani sustav opskrbe vojske na granici pokazao se preskupim. Štajerski su staleži odlučili reorganizirati sustav kako bi se smanjili troškovi, posebice transporta. Odlučili su da će se vojska snabdijevati žitom od domaćih proizvođača na prostoru Slavonije. Ta promjena potaknula je veći interes za uzgoj i trgovinu žita na varaždinskom području. U novi unosni posao uključile su se lokalne plemićke obitelji, među njima i grofovi Erdödy koji su 1648. godine sklopili ugovor s uredom za opskrbu u Grazu o isporuci žita u vrijednosti od 2000

²⁰¹ Isto 135.

²⁰² Isto 138–139.

forinti. U trgovačke poslove s vojskom uključio se i Petar Prašinski, vrhovni tridesetničar u Nedelišću koji je za potrebe proizvodnje žita kupio oranicu u Donjem polju. U prodaji žita plemstvo se koristilo pravom prvokupa, što je seljacima onemogućilo da žito direktno prodaju vojnicima. Otkupljeno žito plemići su prodavali vojnicima po većoj cijeni od one koju su plaćali seljacima, što je izazvalo negodovanje vojnika i njihovo žaljenje vlastima u Grazu. No, pritužbe vojnika nisu donijele rezultata jer plemići nisu pravno odgovarali za zlouporabe položaja.²⁰³

U prodaju žita bili su uključeni i Zrinski koji su nastojali pšenicu s međimurskih posjeda preprodati dalje u Veneciju, unatoč tome što su trebali snabdijevati vojsku na granici. Grof Zrinski htio je preprodati pšenicu preko već spomenutog ptujskog trgovca Gabriela Caccija. Sklopili su ugovor prema kojem je Caccija trebao za Zrinskog preprodavati pšenicu na venecijanskom području, gdje su bile više cijene pa se moglo više zaraditi nego na području Varaždinskog generalata. To su primijetili štajerski staleži koji su 1649. godine Cacciji zabranili trgovinu izvan područja vojne granice. Zbog toga se on našao u neugodnom položaju jer su mu staleži iz Graza prijetili da će mu nadalje u takvim prilikama oduzeti svu robu i sankcionirati njegov rad.²⁰⁴

Osim što su prodavali pšenicu sa svojih vlastelinskih posjeda, Zrinski su uvozili prekomorsku robu i sicilijansku sol. Prekomorsku robu mogli su podavati diljem Hrvatske Kraljevine, uz oslobođenje od svih daća, što im je poveljom odobrio Leopold I. 1668. godine. Robu su vjerojatno uvozili u sjevernojadranskim lukama, odakle su je prevozili prema Zagrebu i Varaždinu, te dalje prema sjeveru. Smatra se da je Zrinski na temelju prodaje skupocjene sicilijanske soli stekao ogromne prihode kojima je financirao urotu protiv bečkog dvora.²⁰⁵

Plemstvo je preuzelo primat i u trgovini vinom jer je prema feudalnom pravu uživalo pravo vinotočje. Prema tome, vlastelin je imao pravo da prvi proda svoje vino. Varaždin je kao feudalni gospodar također uživao to pravo. Plemići su još u srednjem vijeku iskorištavali to pravo i tako ograničavali građanima prodaju vina. Zbog toga je dolazilo do čestih sukoba između građana i vlasnika varaždinske tvrđave. Tijekom 16. stoljeća to su pokušali Ivan i Krsto Ungnad, no nisu uspjeli u potpunosti isključiti građane iz trgovine vinom, ali su 1552. godine nametnuli pravo vinotočje tako što se na području grada svaka tri mjeseca moglo točiti samo vlastelinsko vino.²⁰⁶

²⁰³ Isto 139.

²⁰⁴ Mira Ilijanić, „Nekoliko podataka o vezama Ptuja i Varaždina u 16. i 17. stoljeću;“ *Ptujski zbornik* IV, ur. Jože Curk (Maribor: Založba obzorja, 1975), 291.

²⁰⁵ Josip Matasović, „Knez Lenard, kaptoloma zagrebačkoga kramar;“ *Narodna starina* 11-29 (1932): 177.

²⁰⁶ Adamček, „Sukobi grada Varaždina i varaždinske vlastele, 237.

Sukob oko vinotočja nastavio se i tijekom 17. stoljeća kada su vlasnici tvrđave bili Erdödyji, koji su ujedno bili od 1607. godine i nasljedni varaždinski župani. Otpor građana eskalirao je 1648. godine kada su srušili Erdödyjevu točionicu vina u sjevernom suburbiju. Pritom je nekolicina njih ranila službenike tvrđave koji su nadzirali točenje vina. Zbog navedenih nasilnih postupka i otimanja Erdödyjeva vina, žalio se plemićki sudac Stjepan Radović, no ispostavilo se da gradsko poglavarstvo i sud nisu poduzeli ništa po tom pitanju. Građani su se s pravom bunili protiv ograničenja trgovine vinom, no i sami su kršili pravo vinotočja jer su točili vino u mjesecu kada je to građanima zabranjeno. Sukobi između grada i vlastelina oko vinotočja nastavili su se, no 1649. godine dolazi do kompromisa pa vlastelin pristaje na ograničeno ubiranje mitnice i regulirano provođenje prava vinotočja. Sporovi s varaždinskim vlastelinima oko pravnih pitanja nastavili su se sve do 1686. godine, kada kralj Leopold I. potvrđuje Varaždinu da u sudskom pogledu nije podložan banu i plemićkim sucima varaždinske županije. Prema toj ispravi gradski senatori i suci bili su samostalni, a svi plemićki posjedi potpadali su pod gradsku jurisdikciju i snosili su gradske poreze.²⁰⁷

U trgovinu vinom su se uključili, kao i u slučaju žita, zapovjednici i službenici Slavonske vojne krajine. Vino su prodavali i obični vojnici koju su stanovali u gradu i ondje posjedovali vinograde. Njemački vojnici počeli su točiti vino u gradu prema odluci generala Jurja Ludwiga Schwarzenberga. Time je bilo prekršeno pravo krčmarenja koje je uživao ban Žigmund Erdödy, te pravo da se u gradu svaka tri mjeseca prodaje isključivo njegovo vino. Grad nije imao ništa protiv toga što vojnici toče vino na području grada tijekom cijele godine. Protiv toga se isključivo bunio Erdödy jer je nastojao zadržati monopol nad prodajom vina u gradu. Tako je izbio spor između vojske i Erdödyja. Vojnici su se žalili Vlačkoj komisiji koja je 1635. godine zasjedala u Varaždinu kako bi istražila postupke Erdödyja. General Schwarzenberg predložio je kompromisno rješenje prema kojemu se vojnicima dopušta prodaja vina u istovremenom razdoblju kada to pravo ima i Erdödy, no to se ne dopušta i varaždinskim građanima. Takvu odluku odobrio je 1648. godine kralj Ferdinand III. i poslao je kao naputak zapovjednicima na granici. Grad je u ovom slučaju dao potporu vojnicima jer se nastojao ograničiti Erdödyjev monopol nad trgovinom vinom.²⁰⁸

Navedeni primjeri pokazuju da domaći i strani trgovci pretežito ne sudjeluju u trgovini žitom, vinom i agrarnim proizvodima. Stranim i domaćim gradskim trgovcima zbog prirode feudalnog društvenog uređenja i tadašnjih političkih prilika nije ni bilo moguće konkurirati u

²⁰⁷ Isto 239, 242.

²⁰⁸ Burek, *Otkrivanje gradskih tajni*, 162–163.

takvoj vrsti trgovine. Prevladao je feudalni tip trgovine u kojoj su se isticali lokalni plemići, vojno plemstvo i vojnici s granice koji su imali potporu vojnih vlasti u Grazu.

7. Zaključak

Varaždinska se trgovina u 17. stoljeću odvija u trgovinskoj mreži Srednjoistočne Europe. U Varaždinu se prepoznaju regionalni trgovački trendovi. Dominantna je izvozna trgovina agrarnih proizvoda i sirovina prema urbanim središtima u Srednjoj Europi i dalje prema Zapadu. Prednjači izvozna trgovina stoke, meda i kože, pretežito prema južnonjemačkim i austrijskim gradovima. Podaci o odredištima robe potvrđuju da se uvozno-izvozna trgovina većinom odvija preko trgovačkih putova na relaciji Varaždin-Ptuj-Maribor-Leibnitz-Graz-Beč i Varaždin-Nedelišće-Nagykanizsa-Budim. Dakle, Varaždin je uključen u trgovinsku razmjenu koja se odvija na širem prostoru Austrijskih Nasljednih Zemalja i na istoku prema Osmanskom Carstvu. U navedenoj trgovini Varaždin je izvozno mjesto poljoprivrednih proizvoda te se kroza nj odvija tranzit stoke iz Ugarske prema južnonjemačkim gradovima i austrijskim pokrajinama. U trgovini stokom, između ostalih, sudjeluju i pravoslavni trgovci iz Osmanskog Carstva, koji se navode kao dobavljači svinja na varaždinskom tržištu. S područja Osmanskog Carstva dobavljala se i „turska sol“ koja je bila profitabilna za varaždinske trgovce. Da se radilo o vrlo unosnom poslu, svjedoči i pobuna varaždinskih trgovaca protiv njezine zabrane u kontekstu uvođenja monopola na njemačku sol 1676. godine.

Varaždin je, kao i većina ostalih gradova u regiji, ovisio o uvozu manufakturnih proizvoda, platna, tekstila, skupocjenih koža, krzna. Većina takvih proizvoda nabavljala se iz današnjih njemačkih i čeških gradova, preko veletrgovaca koji su robu kupovali na velikim godišnjim sajmovima Srednje Europe. Prednjačio je uvoz različitog platna kojeg se kupovalo po različitim cijenama, sukladno njegovoj kvaliteti. Cijenio se i skupocjeni tekstil koji su trgovci nabavljali za potrebe bogatog građanstva i plemstva. Osim toga, tekstil i odjevni predmeti nabavljali su se u kontekstu vojne ekonomije koja se odvijala na varaždinskom području. Varaždin je imao središnju ulogu u trgovačkim poslovima snabdijevanja Vojne krajine odjevnim materijalima. U toj trgovini sudjelovali su strani i domaći veletrgovci, plemstvo i vojnici. Najviše se dobavljalo sukno kojeg nije bilo dovoljno u domaćoj proizvodnji. Kvalitetnije sukno dobavljalo se iz Kranjske, Italije i s područja Osmanskog Carstva putem pravoslavnih trgovaca. Proizvodilo se i domaće grubo sukno od proste (obične) domaće ili

uvozne vune. Općenito se primjećuje nedostatak sirovina za proizvodnju odjeće i obuće, pa se uvozi ugarska vuna i skupocjene kože poput kordovane i safijana.

Posebnost Varaždina u odnosu na trgovačke trendove Srednjoistočne Europe predstavlja podređenost grada vojnoj ekonomiji. Središnja uloga u snabdijevanju Vojne krajine omogućila je porast trgovačkog prometa na varaždinskom području. Povećao se intenzitet trgovine solju, žitom, suknom, odjevnim materijalima i živežnim namirnicama. U unosne poslove uključili su se strani trgovci koje su financirali štajerski staleži. Vojne vlasti u Grazu nastojale su uvesti monopol u trgovini solju i žitom, kako bi povratile novac kojim se financirala vojska na granici. No, pokazalo se da takvo što nije bilo moguće provesti jer su u navedenoj trgovini značajnu ulogu imali varaždinski trgovci i lokalno plemstvo koji su vodili unosne poslove na regionalnom području.

U varaždinskoj su trgovini sudjelovali strani i domaći trgovci. U prvoj polovici stoljeća karakteristično je da u grad dolaze strani veletrgovci koji ubrzo stječu status varaždinskih građana i praktički postaju domaći trgovci. Ostali strani trgovci pojavljuju se u gradu za vrijeme sajмова ili privremeno iznajmljuju dućane. Trgovačko poslovanje domaćih trgovca u prvoj polovici stoljeća funkcioniralo je tako da su robu nabavljali od stranih veletrgovaca. U drugoj polovici stoljeća strani veletrgovci postaju izravna konkurencija varaždinskim trgovcima jer im prestaju preprodavati robu i počinju direktno opskrbljivati proizvođače. Varaždinski su se trgovci borili protiv utjecaja stranih trgovca tako što su ih nastojali isključiti iz trgovine na osnovu cehovskih pravila.

Varaždinski su se trgovci svojim poslovanjem istaknuli u regionalnim okvirima. Izdvajaju se Vinko Perger i Daniel Praunsperger, koji su vodili unosne poslove na području od Zapadne i Srednje Europe sve do Osmanskog Carstva. Poslove su vodili prema principu odnosa dužnika i vjerovnika, te su zbog toga često bili opterećeni velikim dugovima, što je na kraju u slučaju Pergera dovelo do insolventnosti i bankrota. Pojedini su bogati trgovci svoj kapital pretežito investirali u vlastiti društveni status, ulažući u nekretnine i pokretnine, što sugerira na pokušaj njihova uklapanja u životni standard gradskih elita. Isto tako, može se primijetiti da im je ekonomska moć omogućila napredak u društvenoj hijerarhiji pa je većina njih imala status plemstva. Također vidi se da je većina njih stekla političku moć, tako što je sudjelovala u obnašanju visokih gradskih službi. Dakle, trgovački kapital omogućio im je vertikalnu socijalnu mobilnost, podizanje društvenog imidža i uklapanje u stil života gradskih elita.

Grad je u odnosu na feudalnu trgovinu najviše bio ograničen po pitanju trgovine žitom, vinom i agrarnim proizvodima. Općenito je Varaždin, kao i većina agrarnih gradova, proizvodio hranu na gradskim posjedima. Ako je pak bilo potreba za dodatnom hranom, ona

se dobavljala direktnom kupovinom na lokalnim vlastelinstvima. Vidljivo je da se varaždinski trgovci uglavnom ne uključuju u trgovinu agrarnim proizvodima, žitom i domaćim vinom. U navedenoj trgovini prvenstvo su imali lokalni plemići, krajiški zapovjednici i strano vojno plemstvo. Pojačani intenzitet feudalne trgovine ne čudi s obzirom na to da je bila naglašena potreba za opskrbom krajiške vojske, posebno žitom i prehrambenim proizvodima. Dakle, na varaždinskom području ispreplitali su se utjecaji gradske i feudalne trgovine, što je bilo karakteristično za područje Srednjoistočne Europe.

8. Sažetak

Tema ovog diplomskog rada je varaždinska trgovina u 17. stoljeću. Istraživanje se temelji na objavljenim gradskim zapisnicima te gradskim računima koji se čuvaju u Državnom arhivu u Varaždinu. Trgovina se promatra u kontekstu trgovinske mreže Srednjoistočne Europe. Predstavljaju se regionalni trgovački trendovi i promatra se njihov utjecaj na varaždinski slučaj. Određuju se preduvjeti trgovačkog razvoja Varaždina s obzirom na njegov geografski smještaj, prometni položaj, demografsku sliku i trgovačke privilegije. Prikazuje se više vrsta trgovina koje se određuju prema robi koja cirkulira na gradskim sajmovima i tržnici. Položaj i značajnost trgovine u regionalnom kontekstu određuje se prema pravcima uvoza i izvoza robe, porijeklu robe te poslovima stranih i domaćih trgovaca. Iznose se podaci o porijeklu, poslovnim aktivnostima te društvenom i političkom položaju trgovca. Na kraju se preispituje utjecaj vlastelinske trgovine na gradsku trgovinu i trgovačko poslovanje u regiji.

Ključne riječi: Varaždin, 17. stoljeće, trgovina, Srednjoistočna Europa, trgovci

9. Summary

The topic of this thesis is Varaždin trade in the 17th century. The research is based on published towns registers and accounts kept in the State Archives in Varaždin. Trade is viewed in the context of the Central Eastern European trade network. Regional trade trends are presented and their impact on the Varaždin case is observed. The preconditions for the trade development of Varaždin are determined with regard to its geographical location, traffic position, demographic picture and trade privileges. Several types of commerce are shown, which are determined according to the goods circulating at the town fairs and the market. The position and significance of trade in the regional context is determined by the directions of import and export of goods, the origin of goods and the business of foreign and domestic traders. Data on the origin, business activities and social and political position of the trader are presented. Finally, the impact of aristocratic trade on city trade and trade operations in the region is examined.

Keywords: Varaždin, 17th century, trade, Central Eastern Europe, merchants

10. Prilozi

Tablica 5. Iznosi poreza za različite tkanine, krzna i kožu.²⁰⁹

vrsta robe	1688. porez	1691. porez
platno	punklec (svežanj)= 6 denara (50x) 1 slučaj iz Kranjske	punkelc= 6 denara (22x) crni cvilik ²¹⁰ = 6 denara
darovac (grubo sukno)	nema	konec= 4 denara pech= 8 denara
krzno	bijelo= 1 denar crno= 1 denar drugo= 2 denara	crno= 2 denara drugo= 2 denara
vuna	centa klobučarske= 20 denara voz druge vune= 80 denara kola iz Ugarske= 80 denara	centa klobučarske= 20 denara centa druge vune= 20 denara kola iz Ugarske= 80 denara
kordovana	pušel (svežanj)= 9 denara (49x)	pušel= 9 denara (29x)
koža	volovska= 1 denar ovčja= oko pola denara	volovska= na veliku količinu ispod 1 denar

²⁰⁹ Izrađeno prema: Državni arhiv Varaždin, Poglavarstvo grada Varaždina, Radikalni arhiv, 958 XLVII-751 i 960 XLVII-753.

²¹⁰ Cvilik – gusto grubo platno.

Tablica 6. Cijene poreza za ostalu robu.²¹¹

vrsta robe	1688. porez	1691. porez
partek (različita roba)	kola= 20 denara kola kramarskog parteka= 20 denara punklec= 6 denara košara= 6 denara	kola= 20 denara kola kramarskog parteka= 20 denara punklec= 6 denara košara= 6 denara
ulje	lodrica= 6 denara lodrica svakakvoga= 6 denara	lodrica= 6 denara lodrica svakakvoga= 6 denara
stakleni proizvodi/ stekel	košara= 6 denara	košara= 6 denara
duga ²¹²	jezero= 20 denara (74x)	jezero= 20 denara (19x)

²¹¹ Izrađeno prema: Državni arhiv Varaždin, Poglavarstvo grada Varaždina, Radikalni arhiv, 958 XLVII-751 i 960 XLVII-753.

²¹² Duga – vrsta drvenih zakrivljenih dasaka od kojih se izrađivala lagvena burad.

Tablica 7. Popis varaždinskih trgovaca.²¹³

Razdoblje	Trgovci	Titule	Ukupni poznati kapital
1606-1635.	Jakob Solar (Iacobus Solar)	institor	96 ugar. forinti i 1 talir
	Leonard Gonan (Leonardus Gonan)	mercator	671 ugar. forinti
	Filip Spiezhomer (Phillippus Spiezhomer)	mercator	-
	Juraj Stubek (Georgius Stubek)	institor	-
	Stjepan Gečlin (Stephanus Gechlin)	institor	954 ugar. forinti i 50 denara
	Vinko Perger (Vincentius Perger)	mercator	81 553 ugar. forinti
	Matija Gulander (Matthias Guallander)	institor	-
	Jakob Kuluz (Iacobus Kullusz)	mercator	110 carskih talira
	Andrija Miklečić (Andreas Miklechich)	mercator	280 ugar. forinti
1636-1684.	Kristofor Neustetter (Christophorus Noisteter)	mercator	400 ugar. i 242 rajn. forinte
	Karlo Ruez (Carolus Ruesz)	mercator	1115 rajn. i 30 ugar. forinti
	Daniel Praunsperger (Daniel Praunsperger)	mercator	2482 rajn. i 36 ugar. forinti 100 carskih talira
	Petar Gerdi (Petrus Gerdy)	institor	212 rajn. forinti
	Bartolomej Andruiz (Barholomeus Andruis)	mercator	1165 rajn. i 50 ugar. forinti

²¹³ Popis donosimo prema: *Zapisnici Poglavarstva slobodnog i kraljevskog grada Varaždina*, sv. IV-VIII. Za tisak priredili Josip Barbarić i Josip Kolanović. Varaždin: Historijski arhiv u Varaždinu, 1991. – 2006; te ostaloj literaturi korištenoj u radu.

Tablica 8. Popis trgovaca prema vrsti robe.²¹⁴

trgovci	1688. godina	1691. godina
Jurai Marich	koze, maslo, svinjsko meso	kotlovina ²¹⁵ , volovska koža
Jakop Strausz	volovska koža	nema
Andras Laknar	nema	ugarska i klobučarska vuna, med
Matthia Jaklesich	nema	kordovana
Matthias Testalis	nema	sir, med
Matthias Orham	nema	klobučarska vuna, med
Juri Ogram	nema	kordovana
Juri Mersan	nema	kordovana, platno
Thomas Gradischar	nema	kordovana, platno
Sigismundus Mazniak	nema	volovska koža
Juri Vukanecz	nema	kordovana
Jacob Hofner	nema	kordovana

²¹⁴ Izrađeno prema: Državni arhiv Varaždin, Poglavarstvo grada Varaždina, Radikalni arhiv, 958 XLVII-751 i 960 XLVII-753.

²¹⁵ Kotlovina – bakar.

Tablica 9. Prikaz investiranja kapitala u nekretnine i pokretnine.²¹⁶

razdoblje	trgovci	titule	kuće, zemljišta	oranice, vinogradi	sjenokoše	ostalo	ukupni kapital
1606- 1635.	Jakob Solar (Iacobus Solar)	institor civi nobilis	80 ugar. forinti i 1 talir	16 ugar. forinti	-	-	96 ugar. forinti i 1 talir
	Leonard Gonan (Leonardus Gonan)	mercator civi italus	690 ugar. foriniti	40 ugar. forinti	41 ugar. forinta	-	671 ugar. forinta
1636- 1684.	Kristofor Neustetter (Christophorus Noisteter)	civi nobilis senator	400 ugar. i 242 rajn. forinti	-	-	-	400 ugar. i 242 rajn. forinte
	Karlo Ruez (Carolus Ruesz)	civi nobilis	965 rajn. forinti	150 rajn. i 20 ugar. forinti	-	-	1115 rajn. i 30 ugar. forinti
	Daniel Praunsperger (Daniel Praunsperger)	civi institor mercator nobilis senator	993 rajn. forinte	989 rajn. i 4 ugar. forinte i 100 carskih talira	30 rajn. i 32 ugar. forinti	500 rajn. forinti	2482 rajn. i 36 ugar. forinti 100 carskih talira

²¹⁶ Pripremljeno prema: *Zapisnici Poglavarstva slobodnog i kraljevskog grada Varaždina*, sv. IV-VIII (za tisak priredili Barbarić, Josip, Kolanović, Josip), Varaždin: Historijski arhiv u Varaždinu, 1991. – 2006.

Slika 1. Račun gradskih primitaka i izdataka za 1688. godinu.²¹⁷

		Flo. Penzjes. 8
	Eodem die odpehlatie ieden .30. kos	j 2
	Item 30. oucher kos	j 2
3. Junij	odegnatie ieden .2. uoli	8
5. Junij	doneszelie ieden 60. Funton Matzka	8
	Eodem die odegnatie ieden dua uoli	8
	Eodem die odpehlatie ieden iednoga koinya	8
	Eodem die doneszelie Andras Vratar Zornij Vrat	32
13. Junij	odegnatie ieden dua uoli	8
14. Junij	doneszelie ieden na 4. koinye Szoli	j 6
	Eodem die doneszelie ieden dua Pankleca Platna	j 2
	Eodem die odneszelie ieden 3. kose uolouke	3
	Eodem die odegnatie ieden .8. uolou	37
	Eodem die odpehlatie ieden 1500. dug	30
	Eodem die doneszelie ieden due krosnye Materiala	j 2
15. Junij	doneszelie ieden misnicze y Ribesje	j 2
	Eodem die doneszelie ieden poldrugi Gent Matzka	j 5
	Eodem die doneszelie ieden .5. pushieu kordouana	45
	Item dua pankleca Platna	j 2
16. Junij	doneszelie ieden na 4. koinye Szoli	8
18. Junij	odpehlatie ieden 62. koinya	50
Iatus facit		110 4 48

²¹⁷ Državni arhiv Varaždin, Poglavarstvo grada Varaždina, Radikalni arhiv, 958 XLVII-751.

Slika 2. Račun gradskih primitaka i izdataka za 1691. godinu.²¹⁸

	#	lj	denar
	Čod die od jednoga punkleca platna - - - -	"	6.
	Čod die od 60 funtova ulaka - - - -	"	6
	Čod die od trieh touzou koly - - - -	"	6
	Čod die od jedne kold kramarske partake - -	"	20
21	od obrem uolou - - - -	"	32
	Čod die od 19 touzou koly - - - -	"	36.
	Čod die od ferco y 600 dugh - - - -	"	32
	Čod die od jedne kadanu ptekel - - - -	"	6
	Čod die od dvojeh kold kramarske partake -	"	40
30	od jedne kavike slataneh rib - - - -	"	40
	Čod die od 5 touzou koly - - - -	"	50
	Čod die od dvojeh kosau materijalia - - - -	"	12
	Čod die Jacob Saince donerelie kordoua put Liev 6 - - - -	"	56.
Aprilis.			
1	od trieh touzou olya - - - -	"	18
	Čod die od trieh touzou latin sekoga uina -	"	18
	Čod die od 16 touzou koly - - - -	"	32
	Čod die od 6 putier marlas - - - -	"	24
	Čod die od jednoga punkleca platna - - - -	"	6
5.	od 8 touzou koly - - - -	"	16
	Čod die od 2 dolnech mat - - - -	"	22
	Čod die od upakoiackhoga olya - - - -	"	6
Latus. Saince. Saince.			5. 54.

²¹⁸ Državni arhiv Varaždin, Poglavarstvo grada Varaždina, Radikalni arhiv, 960 XLVII-753.

11. Bibliografija

Izvori:

Janković, Julije, *Dva cjenika za trg slob. i kralj. grada Varaždina*, 1658. - 1740., Starine, JAZU, knj. 26, 1893.

„Račun gradskih primitaka i izdataka za 1688. godinu” Državni arhiv Varaždin, Poglavarstvo grada Varaždina, Radikalni arhiv, 958 XLVII-751.

„Račun gradskih primitaka i izdataka za 1691. godinu.“ Državni arhiv Varaždin, Poglavarstvo grada Varaždina, Radikalni arhiv, 960 XLVII-753.

Zapisi Poglavarstva slobodnog i kraljevskog grada Varaždina, sv. IV-VIII (za tisak priredili Barbarić, Josip, Kolanović, Josip), Varaždin: Historijski arhiv u Varaždinu, 1991. - 2006.

Literatura:

Adamček, Josip. *Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV do kraja XVII stoljeća*. Zagreb: Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Odjel za hrvatsku povijest; Liber, 1980.

_____. „Sukobi grada Varaždina i varaždinske vlastele u 16. i 17. stoljeću.“ U *Varaždinski zbornik 1181 – 1981.*, ur. akademik Andre Mohorovičić, JAZU i Skupština općine Varaždin, Varaždin 1983.

Belostenec, Ivan. *Gazophylacium, seu Latino-illyricorum onomatium aerarium: sv. 1: latinoillyricorum*. Zagreb 1740.

Braudel, Fernand. *Materijalna civilizacija, ekonomija i kapitalizam od XV do XVIII. stoljeća, sv. 2, Igra razmjene*. prijevod Dubravka Celebrini et al. Zagreb: August Cesarec, 1992.

Budak, Neven. „Pogranična gradska naselja sjeverne Hrvatske u 17. stoljeću.” *Radovi : Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, Vol. 25 No. 1 (1992): 27-38.

Burek, Višnja. „Društvene i ekonomske značajke varaždinskog gradskog plemstva u 17. stoljeću.” *Historia Varasdiensis : časopis za varaždinsku povijesnicu*, Vol. 2 No. 1 (2012): 123-151.

_____. *Otkrivanje gradskih tajni: Varaždin u 17. stoljeću*. Zagreb-Varaždin: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad u Varaždinu, 2019.

- Curk, Jože. *Trgi in mesta na slovenskem Štajerskem. Urbanogradbeni oris do začetka 20. stoletja*. Maribor: Založba Obzorja Maribor, 1991.
- Durđev, Branislav, Bogo Grafenauer i Jorjo Tadić, ur. *Historija naroda jugoslavije*. Sv. 2. Zagreb: Školska knjiga, 1959.
- Gecsenyi, Lajos. „Turkish goods“ and „Greek merchants“ in the kindom of Hungary in the 16th and 17th Centuries,“ *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* Vol. 60, No. 1 (2007): 55-71.
- Herkov, Zlatko. *Naše stare mjere i utezi: uvod u teoriju povijesne metrologije i njezina praktična primjena pri proučavanju naše gospodarske povijesti*. Zagreb: Školska knjiga, 1973.
- _____. *Povijest zagrebačke trgovine*. JAZU, Zagreb 1987.
- Horvat, Rudolf. *Povijest grada Varaždina*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad Varaždin, Varaždin, 1993.
- _____. *Povijest trgovine, obrta i industrije u Hrvatskoj*. Zagreb: AGM; Hrvatska gospodarska komora, 1994.
- Hoszowski, Stanislas. „Central Europe and the Sixteenth-and Seventeenth-Century Price Revolution“. U *Economy and society in early modern Europe: essays from Annales*, ur. Peter Burke, 85 – 103, New York: Evanston; San Francisco, London: Harper Torchbooks, 1972.
- Hrvatska enciklopedija*. s.v. „Varaždin.“
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=63887> (posjet 20.5.2021).
- Ilijanić, Mira. „Nekoliko podataka o vezama Ptuja i Varaždina u 16. i 17. stoljeću.“ *Ptujski zbornik* IV, 290-294. Založba obzorja Maribor, 1975.
- Kaniški, Ana. „Doprinos Krešimira Filića u istraživanju trgovačke obitelji Praunsperger u Varaždinu,“ *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin* 23 (2012): 257.
- Kapustić, Slavko. „Nekoliko riječi o organizaciji trgovine s graničarima u Varaždinu 17. stoljeća.“ *Zbornik radova FOI-ja* Vol. 2 No. 3 (1979): 395-404.
- _____. „O borbi za tržište soli u Varaždinu 17. stoljeća.“ *Zbornik radova FOI-ja* Vol. 5 (1981): 21-26.
- _____. „Trgovačke veze Vincenca Pergera, trgovca iz Varaždina, s iglavskim trgovcem Joachimom Kopenhom.“ *Zbornik radova FOI-ja* Vol. 5 (1981): 3-20.

- Kulischer, Josef. *Opća ekonomska povijest srednjega i novoga vijeka. Sv. 2 Novi vijek*. Preveo Miroslav Brandt, Zagreb: Kultura, 1957.
- Matasović, Josip. „Knez Lenard, kaptoloma zagrebačkoga kramar,“ *Narodna starina* 11-28 (1932): 110.
- _____. „Knez Lenard, kaptoloma zagrebačkoga kramar,“ *Narodna starina* 11-29 (1932): 190.
- Medved, Jasmin. „Trgovina grada Varaždina u 15. stoljeću.“ *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU u Varaždinu*, br. 24, 2013.
- Miller, Jaroslaw. *Urban Societies in East-Central Europe, 1500–1700*. Aldershot, Burlington: Ashgate, 2008.
- Pach, Zs. P. „The Shifting of International Trade Routes in the 15th-17th centuries.“ *Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae* Vol. 14, No. 3/4 (1968): 287-321.
- _____. „Diminishing Share of East-Central Europe in the 17th Century International Trade.“ *Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae* Vol. 16, No. 3/4 (1970): 289-306.
- Pál, Fodor: „Trade and Traders in Hungary in the age of Ottoman conquest: an outline.“ *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, Vol. 60, No. 1 (2007):1-8.
- Petrić, Hrvoje. „Gospodarstvo na pograničnom području u 17. stoljeću- primjer Koprivnice.“ *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin* No. 16-17 (2006): 227-258.
- _____. *Pogranična društva i okoliš: Varaždinski generalat i Križevačka županija u 17. stoljeću*. Samobor, Zagreb: Meridijani, Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju, 2012.
- _____. „Stoljeće oporavka i napretka.“ U *Povijest grada Zagreba*, knjiga 1, *Od prehistorije do 1918.*, ur. Ivo Goldstein, Slavko Goldstein, 154–199. Zagreb: Novi liber, 2012.
- Radović, Ljubica. „Političke, gospodarske i kulturne prilike Varaždina u 17. stoljeću.“ *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin*, 12-13 (2001): 91.
- Simoniti Vasko i Peter Štih. *Slovenska povijest do prosvjetiteljstva*. Prevela Anamarija Paljetak. Zagreb: Matica hrvatska, 2004.
- Szélenyi, B.A. „The dynamics of urban development: towns in sixteenth and seventeenth-century Hungary.“ *The American Historical Review* 109 (2) (2004): 360–386.
- Wallerstein, Immanuel. *Suvremeni svjetski sistem*. Preveo Janko Parvić. Zagreb: Centar za kulturnu djelatnost, 1986.